1

२

गणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीरामः ॥ आरतां समस्तजगतां रामं विना कोऽग

रामे सम्प्रीतितत्परतेकस्मिन्स्वं रामाय कार्यं नमः रामान्नश्यति कालभीभुजंगो रामस्य सर्वं वशे रामे

भक्तिरखण्डिता भवतु मे राम त्वमेवाश्रयः १ चित्रकूटालयं रामानन्दमाकरम् वन्दे च म

नानन्दं नामानन्दमभयप्रदम् २ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या यस्यांशा लोकसाधकाः तमादिदेवं श्रीरा

मं विशुद्धं परमं भजे ३ ऋषय ऊचुः भगवन्सर्वमाख्यातं यत्पृष्टं विदुषा त्वया संसारेऽस्मिन्नरा

पातकाश्च प्रकीर्तिताः ४ एतत्संसारपापस्य छेदकाः के न साः स्मृताः कलौ वेदोक्तमार्गाश्च नष्ट

प्रायो दितम् ५ अधर्मनिरतानां च पातकाश्च प्रकीर्तिताः घोरे कलियुगे प्राप्ते सर्वधर्मवि

श्रीराम

अ॰पो॰ संतप्त ११ श्रीशंकर उवाच यस्याः पश्चिमतो नदः प्रवहति ब्रह्मात्मजो घर्घरः साभि
२ ध्यं न जहाति यत्र सरयू पुण्या नदी सर्वदा १२ विधाय यत्र मनसाधिकाणि मिसृता स्थानं च
धिस्मो ईश्वैः सा पायोध्याविमलापुरी पुनि वरा स्याद्वः सदानंददा १३ नमामि परमात्मानं रा
2 मं राजीवलोचनम् अतसीकुसुमश्यामं रावणानंतकं च्युतम् १४ स्फुराद्देविबसवासेत्व
मयोध्यानगरे श्रुभम् सर्वतीर्थाधिकं पुण्यं श्रुत्वा पापाद्विनिर्गो भवेत् १५ यो सौ रघुनाथ
सहस्रकोटि प्रविस्तरम् एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् १६ रामरामेति रामेति

श्रीसा:सद्दामेधप्ज जोध्याविष्णुप्रियापुरी। आद्यासाजीयते वेदैः पुरीणांमुक्तिदायिका ६ सं
स्थानंकीर्त्तयंत्तस्यासत्यांकेचनमतीभुजः॥ कानितीर्थानिपुरयानिमाहात्म्यंतेषुकीदृशम्
७ अयोध्यासेवनान्नृणांफलंस्यात्कीदृशम्॥ उत्तानिस्वकपंयातांकानघाश्चसंग
मा: ८ तत्रस्थानेनकिंपुरायंदानेनचमहामते तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामित्वत्तःशिवकृपाना
धिप ९ सु तत्सर्वंक्रमेणौवब्रूहिसर्वपदार्थवित्: अयोध्यायांमहापुर्यांमाहात्म्यंचतु
मर्हसि १० सू तेवैमुनयःसर्वेनानादेशनिवासिनः कृपाश्रावयभोइत्या:सर्वेयज्ञेषु

र्तीराम

ब्र०ध्या त:शीघ्रंकथयमेवत्सत्तवागमनकारणम् २२ मनुरुवाच श्रृच्छ्वाथैज्ञापित्तोहंदैवेनवाज्ञा
३ प्रतिपालिता श्रुत्वादेवसते स्तुति स्थानं देहि मे नोरम २३ इतितस्यवच:श्रुत्वाब्रह्मलोक
पितामहः जगाम विष्णुलोकं च मनुनासह पार्वति २४ वैकुंठनिलयं यत्रं विकुंठसुतनिर्मि
तम् चतुरस्रंचतुर्द्वारंवरप्रकारतोरणम् २५ सर्वदेवनमस्कार्यंजगाममनुनासह: यत्र
वैमानिकाप्रोक्ता लसन्नायूपपत्सत्त: २६ गायंतिसामगानित्वंगंधर्वाप्सरसस्तथा सर्वेचतु
र्भुजा:प्रोक्तानराकुंडलशोभित्ता: २७ चंडप्रचंडौप्राग्द्वारे याम्ये भद्रसुभद्रकौ जयविजयौ

मः:

६।२

येजपंतिचसर्ववेदाभि र्भिश्चमलिश्चजायतेचात्रपार्वति १७ अत्रवाद्वैतुसमुत्पन्ना
नैलोक्येचविजितेनगरीनिर्मितापूर्वंभीश्वरेणमहात्मना १८ तामुत्पत्तिंप्रवक्ष्या
मिश्रृणुत्वंचनलोहवे स्वायंभुवोमनुर्नामब्रह्मणः प्रभवःसुतः १९ प्रजानांपाल
कोराजासत्यलोकंजगामह ब्रह्माणंचनमस्कृत्यविनयावनतःस्थितः २० कृतांजलिपु
टोभूत्वाविनयानतकंधरः तंदृष्ट्वाराजमार्दूलंविनयेनविराजितम् २१ ततःप्रहस्या
वाचेदंब्रह्मलोकपितामहः ब्रह्मोवाच [illegible] किमर्थमागतोवत्सकिंकार्यंवदमेऽग्र

तराम
प्र जो
४

आगतो मर्त्यलोके च विश्वकर्मा समन्वितो ३४ वशिष्ठं प्रेषयामास पश्चात्तत्र जनार्दनः
सचाहृष्टमापत्र दृष्ट्वायोध्यां तत्र निर्मम ३५ आगतोऽधिसार्द्धलोके वशिष्ठो मुनिसत्तमः
५ धि विश्वकर्मणा नाम ह्यपुरी यो निर्मिता शुभा ३६ ईशविष्णोरादेशाच्च निर्मिता सा नगापुरी अ
योध्या रचिता तेन सर्वदेवनमस्कृता ३७ अयोध्यानगरी रम्या राजमंडपशोभिता अने
करत्नसंकीर्णा ज्वलज्ज्वलनार्कसमप्रभा ३८ आवासे हृत्तमे युक्ता दिव्यप्राकारतोरणा सुवर्ण
डज्जु संयुक्ता रोप्यताम्रप्रकोष्ठया ३९ पदिरवामानकूटां च हर्म्यैः स्वर्णाधिराजिता प्राकारेण

वाहनानां सो मेघानन्दविधानतः २८ तन्मध्ये तु महापीठं नानारत्नोपशोभितम् तस्योप
रि महाराजं सर्वलोकपितामहम् २९ वासुदेवजगन्नाथं प्रतस्थे लोकपितामहः उवा
च प्रांजलिः प्राह वाचा मधुरया तदा ३० ब्रह्मोवाच देवाधिदेवदेवेश भगवन् अत्र तत्र
रक नगरं वसतं देहि मन्वर्थे देवसत्तम ३१ इति तस्य वचः श्रुत्वा वासुजनार्दनः वै
कुंठमध्ये पत्रा क्रमयोध्यानगरं शुभम् ३२ अनेकाश्चर्यसंयुक्तं सर्वसंपत्तिसंशुभम् दृ
ष्ट्वा च मनुना तेन ब्रह्मणा चानुमोदितम् ३३ अयोध्यां पितो ब्रह्मा मनवे स्वायंभुवाय सः

त्रसुविभक्तचतुःपथा: ४६ अनेकभूमिप्रासादा बहुभाण्डसुविक्रया पद्मोत्पलकुमाभा
विवीपीभिरुपशोभिता ४७ देवतायतनैर्दिव्यैर्वेदघोषैश्च शोभिता वीणावेणुमृदं
गानिसादैरुत्कृष्टैर्युता ४८ शालैस्तालैर्नारिकेलैः पनसामलकैस्तथा तपैवाम्रकपि
त्थादैरशोकहेमशोभिता ४९ आम्रैर्विविधैर्युक्ता सर्वर्तुफलपादपैः मालतीजातिकुसा व
पाटलानागचंपकैः ५० करवीरैः कर्णिकारैः केतकीभिरलंकृता निंबजंबीरकदलीमातु
लिंगमातफलैः ५१ जलसुगन्धगंधाढ्यैर्नागरैरुपशोभिता देवतुल्यैर्महाप्रज्ञैर्नरपपुत्रैः

वनाढ्यसपरिवारस्तत्तोरणा ४० अनेकगजहस्तसंयुक्तोरचिताविश्वकर्मणा स्वर्णरौप्यमयैः
स्तंभैः संकुलासर्वतोगजैः ४१ नीलस्फटिकवैडूर्यवज्रमरकतस्तोरणैः तद्गर्भस्य
सीरम्यसर्वदेवनमस्कृता ४२ सभाचत्वारपथाभिः सर्वतोभवनेपुरा अयोध्यापरमा
मेध्यापुरीदुःखनिर्दुर्लभा ४३ कथस्तस्याचनोभाग्यस्योत्साहज्ञारस्वयम सत्यपुत्रीरमा
साधर्मिव्यापरमशोभना ४४ अमरावतीजित्साप्रायः श्रितावद्भत्तपोधनैः स्वस्वरूपपद्मा
स्वाविभूत्याचविराजिता ४५ प्रकाराद्यप्रत्तोलीभितोरणैः धांचमैश्चभैः सुरूपवेषैः सर्वै

...तां नं०

ग्र० यो० जह्नुपुत्री ता ५८ गंगा च सरस्वती चैव ब्रह्मपुत्रवहीनिषेवते तस्मादिन्द्रपुरायतनमेनद्यो देव

५ नमस्कृते ५९ एतद्योगजानमात्रे राघवेन्द्रहयाप्यपोह्यति अहेपुरापत्तमाभूमिरपाया

6 प्रकीर्तिता ६० अहेषिनातनमायुधिलवजाना सुलोचने अपनेनातिमानस्याननोदत्वा

च पावीत ६१ अकारो वासुदेवस्यौंकारस्तु प्रजापतिः उकारो रुद्ररूपस्तु तान्ध्यायन्ति मुनी

श्वराः ६२ सर्वोपपातकैर्युक्तो ब्रह्महत्यादिपातकैः न योध्या सर्वतीर्थस्नानं न योध्यां नन्तो

विदुः ६३ विष्णोराद्यापुरी चेयं क्षितिं न स्पृशति प्रिये विष्णोः सुदर्शने चक्रे स्थिता पुण्याङ्कुरा

स्यसंयुक्ता ५२ सुरभिर्ध्ववरास्त्रिभिर्देवस्त्रीभिरिवावृता श्रेष्ठैस्तकविभिर्युक्तावृढ
स्यन्तिसमोद्विजैः ५३ वरिष्ठ्रगेतायापौरैकल्पवृक्षैरिवावृता अश्वैस्थैर्गजैर्वाः
प्रख्यैर्भान्तिभिर्दिग्गजैरिव ५४ ईतिनानाविभावैरयोध्येन्द्रपुरातना यस्यायस्तनद्विपाःः
सूर्यवंशसमुद्भवाः ५५ ईक्ष्वाकुप्रमुखाःसर्वेप्रजापालनतत्पराः यस्याःतीरेपुण्यतोया
कुंजभृंगविहंगमा ५६ सरयूनामतटिनीमानसात्प्रभवोत्तमाः पश्चिमेंतरतोपुण्याःपूर्वस्यां
दिशासर्वदा ५७ पुण्यवृक्षिकगीसाचधर्मरोत्तमसंगमाः मुनीश्वरान्वितातीर्थाजीतिज

पार्वत्युवाच किंफलंगमनेनात्र किंफलंदर्शनेस्मते कानितीर्थानितत्रैव अयोदेवस्यवल्ल
भे १ कस्मिन्कालेऽस्तिपेकस्यांकस्मिन्पर्वणि मानवैः कृतंयंकाशिनानानिकपपयसमानते २
ईश्वरउवाच शृणुपार्वतियत्नेनपरंगुह्यंसनातनम् यन्नकस्यचिदाख्यातंतवदास्यामि
वितारम् ३ यत्नानीर्थंचकुर्वन्ते अयोध्यागमनंप्रति तदनंतरमनिर्गच्छागाप्राप्तिपितरोदिवि
४ यावन्त्यानिरामस्यमार्गेगच्छतिमानवः पदेपदे अश्वमेधस्ययज्ञस्यलभतेफलम् ५ या
त्रांनिर्गच्छमानस्ययःप्रेरयतिचापरान् सानुपापांनिवर्त्ततेवैलभतेवांछितंफलम् ६ अयोध्या

३

सदा ६४ कैलयरीधि तु शक्यो महिमानस्य सुबुधिना । यत्र साक्षात्सर्वं विस्तरेर्दयोव
सीनसादरः ६५ सहस्रधारामारभ्य योजनं पूर्वतो दिशि । पश्चिमे च तथा दैवि योजनं स
मतोवधिः ६६ दक्षिणोत्तरभागे तु सरयूसावधिः एतत्क्षेत्रस्य संस्थानं हरेरंतरगृहं स्मृ
तम ६७ मत्स्याकृतिरियं भद्रे पुरी विष्णोहदीरिता । पश्चिमे तस्य मूर्द्धा तु गोप्रतारा श्रिता प्रिये
६८ पूर्वतः पुच्छभागोऽस्ति दक्षिणोत्तरमध्यमः एतत्क्षेत्रस्य संस्थानं मया सुंदभवीरीतम
६९ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे पुरीवर्णनोनाम प्रथमोऽध्यायः १ ॥

श्रीत

अ०

८

भिगच्छति नरके मज्जते मूढः कल्पमात्रं तु रौरवे १३ मार्गस्थितस्य यो धान्यं प्रयच्छति भक्तितः

...स्य यथा दानसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः १४ यात्रार्थं गच्छमानस्य पदमेकं गच्छति [illegible]

यः [illegible] पदं [illegible] कालपर्यन्तं सोऽसर्वान्कामानवाप्नुयात् १५ कथां श्रुत्वा तु यो विलोभेनि तं वा [illegible]

[illegible] गच्छति अन्नं दत्वा तु मनुजस्तस्माधन्यतरो नहि १६ अयोध्यायां दृश्यमानायां हृष्ट

मं [illegible] वाहनं रोपयित्वा ज्येष्ठं तेषां [illegible] गजः १७ पंच रत्नानि तापयन्तं पापं मार्गस्थितं

[illegible] ओदनं [illegible] स्वनिवृत्तापि पिगच्छता १८ परान्नं परपात्रं च यमस्य सेनचं [illegible] जनः

गङ्गा नस्ययोच्छति प्रीतिमयम् पुत्रपौत्रसमायुक्तः क्रीडतेन स्वनेवने ७ तथैवमाहुरं
वारीक्रीडते चेत्ररथान्तरे अश्वान्भ्रान्त देहस्य वाहनं यः प्रयच्छति ८ हंसयुक्त विमाने
ई स्थलोकं सगच्छति यात्रार्थं गम्यमानस्य मध्याह्ने च पिपासितः ९ अन्नं च्छति येन
स्तु वश्लभते फलम् गवाश्वाद्येन यत्तु तथा लभते भावतोभुवि १० प्रयाजेवगमनेवय
सुतं यल्लभते भुवि अन्नदानेन तत्सर्वं पितरः प्राप्नुयात् ११ उपानहौ च यो दद्यात्
पाप्नापि गच्छतेन रामप्रसादात्सुरबोगजेस्कंधे न गच्छति १२ विप्रमध्ये तु पश्च यो

श्रीरा० श्रीराम
म्र० म्र०मा
१ ९

जस्नामपीतकौशेयवाससम् २५ दंडवत्प्रणामेद्भक्त्यातर्षेसंपुत्रमायेर्के ...
पापं भोमामे यौवने तथा २६ तत्सर्वं नाशमायाति अयोध्यादर्शनेकृते ...
त्स्यं पुण्यसंख्यानविद्यते २७ दर्शनात्रामदेवस्यपापंसर्वंक्षयंव्रजेत् पुन ...
सरयूतीर्थकृतमज्जन २८ यस्यदर्शनमात्रेणसर्वपापैप्रमुच्यते दुरितौघक्षयकरं ...
विनाशनम् २९ सर्वकामप्रदंदृष्टांप्रणामेत्सरयूजलम् पार्वत्युवाच तीर्थविधिंवप ...
त्रियपो ... फलसिध्वये स्नानेकृतेनरोयाति विष्णुलोकेवसेद्ध्रुवम् ३० शंकरउवाच ...
विधि ... व्याधयथातथमहं ... कथयिस्याम ... ३१ ...

तासर्वेनासयायाति अयोध्यादर्शनेकृते १९ अयोध्यादर्शनेयत्तु करोतिमनुजोया
सप्तजन्मकृतंपापंनश्यतेनात्रसंशयः २० पठन्नामसहस्रंतु [illegible] राजमथापिवा गं
गोमतींचापिपश्यन्गच्छनथानैःशनैः २१ पठन्नेमनुजोनित्यंमयोध्यामननंप्रीत [illegible]
नोभजवतःप्रादुर्भावकथाशुभाः २२ अथवापठन्नेनित्यंरामनामसहस्रकम् [illegible]
नंतुगच्छन्तेमहतोभयात् २३ अयोध्यायाःदृश्यमानायां [illegible]
[illegible]नोप्नोतिविलोक्यसन्निधिम् २४ सर्वविघ्नविनाशंचरामेराज्ञीवक्षोर [illegible]

श्रीराम

अ०ध्या
१०

यो दरिद्रैरपि विधिः शक्या प्राप्तुं चसं हरि तुल्यो यज्ञफलैः पुण्यैस्तन्निबोध महेश्वरि ऋषीणां प
रमं गुह्यं देवानामपि दुर्लभम् ४० तीर्थाभिगमनं चैव यज्ञैरपि विशिष्यते अनुपोष्य त्रिरात्रं
च तीर्थान्यनभिगम्य च ४१ अदत्वा कांचनं गाश्च दरिद्रो नाम जायते अग्निष्टोमादिभिर्य
ज्ञैरिष्ट्वा विपुलदक्षिणैः ४२ न तत्फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन वै नृलोके देवलोके च ती
र्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ४३ अयोध्या नाम विख्यातं सर्वदेवनमस्कृतम् दशकोटिसहस्रा
णि दशकोटिशतानि च ४४ एतानि सर्वतीर्थानि नित्यं संनिवसंति हि आदित्या वसवो
रुद्राः साध्याश्चैव मरुद्गणाः ४५ गंधर्वाप्सरसश्चैव नित्यं संनिहितास्तथा यत्र देवाः सपत्नीकाः

मा०
१०

देवि[illegible]तीर्थेषु ज[illegible] यस्य हस्तौ च पादौ च जिह्वा चैव सुसंयता ३२ विद्यातपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते अकामुको निरालंबः स्वल्पाहारो जितेन्द्रियः ३३ विमुक्तः सर्वदोषेभ्यः स तीर्थमश्नुते प्रतिग्रहनिवृत्तिश्च संतुष्टो येन केन चित् ३४ अहंकारनिवृत्तश्च स तीर्थफलमश्नुते अक्रोधनश्च देवेशि सत्यवादी दृढव्रतः ३५ आत्मोपमश्च भूते[illegible]षु स तीर्थफलमश्नुते ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ता वेदे[illegible]ष्वेव यथाक्रमम् ३६ फलं चैव यथा[illegible] प्रेत्य चेह च सर्वदा नैव सन्त्यादरिद्रेण यज्ञाः क्रतुमहीतले ३७ बहूपकारे यज्ञा नानासंभारविस्तराः प्राप्यन्ते पार्थिवैरेते समृद्धैर्वा नरैः क्वचित् ३८ नार्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः

श्रीराम
अयो
११

क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वा इतरे जनाः न वियोनिं व्रजन्त्येते स्नानात्तीर्थस्य भार्गव ५४ चै
त्रे मासि च संप्राप्ते नवमीदिनमाश्रितः योभिगच्छति वै भद्रे अयोध्यां सरयूं प्रति ५५ फलं त
च्चाक्षयं देवि भवतीत्यनुशुश्रुम सायं प्रातः स्मरेद्यस्तु अयोध्यां च कृतांजलिः ५६ उपस्
ष्टानि तीर्थानि अयोध्यायास्तु भामिनि ५७ थिलोः पादनवमीं नकांगुणवती मध्ये च कांचीपुरी
नाभेदारावतीं पठंति हृदये मायापुरीं योगिनः जीवा मूलमुपाहरंति मथुरां नासाग्रयारा रा
सिं भेतद्भूतलपद्मवदंति मुनयोऽयोध्यापुरी मस्तकम् ५८ जन्मप्रभृति यत्पापं स्त्रियो वा पुरुष
स्य च अयोध्यास्नानमात्रेण तत्सर्वमेव प्रणश्यति ५९ पयानुरागात्सर्वेबाबादेष्यमधुसूद

माला
११

पर

देवाश्च सर्वेयस्तथा ४६ दिव्यभोजो महादेवि पुन्येन महतान्विता: अन्यदेशोस्थितोयत्तु
अवोधोमनसास्मरेत् ४७ नश्यंति सर्वपापानि नाकपृष्ठे च पुज्यते तस्मिन्तीर्थे च देवेशि
नित्यमेवीपत्तामता ४८ उवासपरमप्रीतो देवदानवसंयुता: अयोध्या यामहादेवि देवा:श
क्रपुरोगमा: ४९ सिद्धिं समभिसंप्राप्ता:पुन्येन महतान्विता: तत्राभिषकंय:कुर्यात्पित देवा
र्चनेरत: ५० अश्वमेधादशगुणं प्रवदंति मनीषिता: अप्यर्दभोजयेद्विप्रं सरयू तीरमाश्रि
त: ५१ तेनासोकर्मणा देवि प्रेत्यचेत्यमोदते फलेनस्नानमूलाभ्यां येन वैवर्तितेचयम १२
तदैव घाघ्रुलामा अभावानसूपक: तेचैवप्राप्नुयात्स्नातोहयमेधफलं वरः ५२ श्रृंगमा

श्रीराम

अ०ध्या न तान्निवासी जगन्नाथ सत्यसत्यं वदाम्यहम् ९८ यस्याः प्रभावमतुलं वेद देवाः शिवोत्य

१२ त्तम नाहिं च तं समर्पोऽस्मि विमुक्ष्य सगुणाः पुमान् ९९ ॥ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशं

12 करसंवादे अयोध्यामाहात्म्यकथनं नाम द्वितीयोऽध्यायः २ ॥ श्रीपार्वत्युवाच

देवदेव महादेव भक्तानुग्रहकारक धूर्तिकांतसरव्याख्यातत्तपातिमनसांप्रतम् १ ते ये मनुजाः

सर्वे नानादेशनिवासिनः ५ अंधं तत्कथाश्रोतुं त्वत्तः सरयूसंभवान् ३ शंकर उवाच सर

य्या त्वमसंवनेव त्यामुत्तातिमवाचम् नामतं कथयिष्यामि याश्रुतं पुरवासिभिः ४ एकदा रा

मचन्द्रस्तु वाचंविस्कोतुकी सखिभिर्भ्रातृभिः सार्धं दुर्गद्वारे स गच्छति ५ वध्वं स्कंधः सखा ना०

१२

नः तथैव होत्रतीर्थे स्नात्वा अयोध्यादिस्थ उच्यते ६० प्राप्य वादसारा त्मारोर्गा अयोध्यां नियतः
शुचिः क्रतुं सर्वानवाप्नोति स्वर्गलोकं स गच्छति ६१ येनुवर्षं मातं पूर्णां मासिन होत्र ऋपाश्
ते अयोध्यां चसतेरात्रिंफलं कोटिगुणात्स्मृतम् ६२ अयोध्या दुःकरा गन्तुमयोध्या दुःकरं
तप अयोध्या दुःकरं दानं वासश्चैव सुदुःकरः ६३ अयोध्याद्वादशरात्रं तु नियतो नियतः
शानः प्रदानात्कृता येन जन्मदीप ख स कृता ६४ अश्वमेधमवाप्नोति सर्वंधर्म समन्वि
तः तत्रायोध्ये तु रजनीं फलं मासमनवो भवेत् ६५ नदुर्गतिमवाप्नोति सिद्धिं प्राप्नोति मानवा
मन अयोध्यां दर्शनेन दिव्यदेहमवाप्नुयात् ६६ अयोध्या च परं स्थ्र मसरयूसंगता:पुना

ना १

श्रीराम

म०ध्या

१३

13

सोभिरैभंमृदंग ज्येष्ठमासस्य शुक्लायां राजा दशरथो नदीन् १३ रामनिर्गमनात्पूर्वंस
रयूकूलानुगागतः रघुनाथसखी भ्रातृकश्चापितजनकोमम १४ तत्रसर्वैर्प्रथमोव्रजि
ज्यामाजमाचरात् १५ वैत्रधराश्चचुः स्नानार्थंतुगतोराजा रघुनासरयूंनदीम् श्री
मद्भिस्थानगंतः संनिकटेवर्तितेगनः १६ इतिवाक्यान्तुतेषांवैरामःश्रुत्वाचवोलवन्
तासंकृत्वाञ्जुलंत्वाचैर्गिकटकेतिचाब्रवीत् १७ तांउदयामासतंपश्चांयसस्कधेचतास्थि
वान् अधावत्सोपिवेगेनवासौतांदेमहाबलाः १८ सरयूंप्राप्तितेसर्वेवाजास्तुरांप्रतस्थि
रे मार्गेतत्रनतानाप्याहक्त्वा सर्वेमुदंययुः १९ राजापिसरयूतीरेकृत्वासंध्याजप

म०

१३

भस्मिपत्रस्य स्कंधेहृत्तेह्वे तथाभरतमध्यात्रुघ्नौ सभ्रताम्रचभिजात्सखीन ६ चामरैर्वीज्य
नामश्च तथावायैः सतंत्रतः अश्वैः कंपमानैश्च मुखेन पार्भिसोभिता ७ येनैर्मैत्रैस्त
१२ थामात्रारदितात्प्रभुश्वरः अंगेअंगेतथादिव्यं भूषणं विध्यत्प्रभुः ८ दिव्यंगंधादिलि
प्तांगो राजराजेश्वरात्मजः सखा स्कंधगतो रामो भ्रातृभिर्देरिनिर्ययौ ९ शिरसाधारये
द्रामःस्वर्णसूत्रस्यपादुकाम् कंबुकंचमहादिव्यं स्वर्णसूत्रेण ... १० दधे संचार्य विनिर्ग
त्य रामो राजीवलोचनः तथा भरतशत्रुघ्नौ लक्ष्मणश्च महामतिः ११ तथा वैदेहा वासाः ते
कीडाच कुर्वतो रमाम् प्राप्तसौ नागराजस्य रामं दृष्ट्वा मुदं ययुः १२ वालवृद्धाश्च पुरंध्रैश्च

सीसित्त

श्रीराम

पद्म रसुभसम जगद्धसरपूतजासर्वेवांचैवप्रभुरात्मनाम् २७ राजोवाच नमस्तेस्तरयंदेविव
१४ भिश्चतनयप्रभुम्म ब्रह्मादिसकलैर्देवैर्मुनिभिर्नारदादिभिः २८ सकलैंसेवितादेवित
ध्यासकृतिभिर्नरैः मानसाद्युसमायातेजगतांपापहारिणी २९ स्मरतांपश्यतांदेविपाप
पै.नो नाशमतोयसि येपीवंतिजलंदेवित्वदीयंगतमत्सराः ३० नेनमातुनजेयानंकोरिर्धजिस
दाचनः मनुप्रभृतिभिर्माने मानितासिसदामभे ३१ त्वत्नीरमरतोनेवतन्नारटनैच येत न
ज्ञैतितनदेवितेक्षर्धानसंशयः ३२ त्वंगुबेत्रभवादेविहरेनारातास्यहि महिमानवदेवैश्चगी
यतेचमुहुर्मुहुः ३३ तनकाममराक्षीहित्वनेमानुषस्यच त्वन्नीरेसर्वतीर्थानिवसंति मा००

१४

दिनम गंमुंचक्रेमनत्तावद्वशिष्ठादिभिरन्वितः २० वाता आगत्य वेगेन रामागमन
मब्रुवन सरान्तस्यैतद्धराजा रामागमनहर्षितः २१ वालासर्वे समाजग्मुः सत्तसोप
सत्तनधाः चतुरसा चतुरीन्तु चत्वारा श्च न्तुरेस्स ह २२ वालये तेकुमार्ताभूपतेर्निध
टेययुः प्रीतीर्थ्यचववैमानांस्कंधेभ्यो वालकास्तथा २३ नृपस्य निकटे जस्वरानेंऽर्भकाः
शाविशान् ऊ पेन्द्रनीवविश्लीरां स्वर्णसूत्रेण रंजिते २४ निवेश्य वालकान्सर्वान्रामप्र
त्यपोत्तम: दंडवक्रीयत्तां वसवाशिष्ठौ तु पुनःपुनः २५ नरेससस्यवचः श्रुत्वा वालासर्वे
नंदीप्रति साष्टांगप्रणातिंचक्रुः प्रेम्णा रामादयोऽर्भकाः २६ पुनर्निवेश्यतानग्रे कसवाचके

श्रीराम
अध्या
१२

भूपतिं जगदेशानुष्टग्णुराजनवचोमम इमेच बाल्यकाईच्चा: सर्वेबांमेंडगोलके ४२ व
सतिमम कुशोहिपश्यता ज्ञानचक्षुषा त्वयाकृतामिंदंयत्तु साहृदंचपठेन्मम ४३ दृष्ट्वा
दृष्टाश्वोसाविभयंपरंतपगम: पप्रच्छतंप्रणाम्याथैकदेशं नीलसरिद्वरे ४४ वसिष्ठेन
सत्तालीनामनोवैवस्वतांतरे वागीशिष्टितिसमाख्यातापुत्राभेसुहृदेष्टता ४५ कल्पतामिति
15 मेत्वं सम्मरेयनैवहैमादृ शंकरउवाच ॥ एवाचसरपूर्भ्रंपंवचागंभीरयानदी ४६ कृ
यतांराजसार्दूल स्वरूपानिज्यपयामिते ४७ सक्कादेनतुवेदधर्माचैयेनानामसयनाभितः उत्ते
नोविलनाशमतापसारार्थयोजिमान ४८ तदाधातात्तपःकार्तुमिनयः चक्रेनिजासने दिवा मा०व
मतानामनर्थातिर्थांनां [illegible] नारदिमज [illegible] गान ४९ १५

यान्तु पुरे ३४ नमो नमो देवि पुनरेव नमो नमः हे वामि छे महाभागे प्रत्तान्तरं स्ववंघना
त् ३५ इमे बाला स्त्वदीयस्य वर्त्तते भारतां तव एतेरक्षा स्वयं बालाश्च तिष्ठे देवि सदात्म
नः ३६ न घच्छकं विधायाथ पुत्राणां गुह्याय च स्वरीलं दंचाविप्रेभ्यः पुत्रहस्तौ रदापयेत्
३७ राज्ञः तवं समाचरंये स्वरयधाम ह्विपिती दर्शनार्थं कुमाराणां माजगाम ततः पुनः
३८ सर्वांगे पुदर्षा नानाभूषणानि मनोहरा आगत्य निकटे तस्यो बालानां सन्मुखे हरि
त् ३९ जगाम च रत्नौ तस्या बालैः सह नरेश्वरः आशिषः संरयं हस्तपा राजं धेन्यवेशयेत्
४० मुक्तामालां तु राज्ञः स्वकण्ठे कंठे स्वयं मुदा वस्त्रं च धनं रत्नं तु प्रेम्णा तासर पूनदी ४१

श्रीराम०

अ० औ०
१६

घरं कृत्वा जगाम सः ५६ धर्मापि तज्जसंज्ञात्वा ध्रुवसंद्रवभिदंमभुमम् मनसाक्ष्य यद्याना समान
संसारस्य च ५७ जलेतु सरसत्तस्मिन्पावं च क्रैंच पचजः जलस्य तु हि नो ज्ञात्वा मातान्यप
रमन्भुतम ५८ सयं तु जगतां सर्गे संयम्य विपितामता रवंवदजत्ते काक्षेयपुः मन्वंतराणि च
५९ सप्तमे चैस्मापदेवोऽयोध्यायां स्वयंभवं मनुः तस्य पुत्रस्तु राजासीदिक्ष्वाकुस्तव पूर्वजः
16 ६० अभवत्पृथिवीपालस्ते नाज्ञातो मुनिसत्तम वशिष्ठो मानसं जत्वा नद्यर्थं भुजकेशानं
६१ पलायन्मानसेनस्तं ब्रह्मरात्रमयोनिना नदीरूपेता सा हं वै सरसस्तु विनिर्गता ६२ व
शिष्ठप्रयया वज्रे पश्चाद्दत्तं तु तस्य वै विमनेचसमुत्पन्ना विष्णुकुलोविमर्द्यतम ६३ येध्याय

मा०
१६

p

गी

आसीत्सहस्रंच कुंभकेन व्यवस्थितः ४९ ध्यायन्नभगवतो रूपं श्रीहरिमनपसुंदरम् निदेशो
वर्तीमानंतं विज्ञाय कमलापतिः ५० आरुह्य गरुडं वेगाश्च ययौसोऽभ्यासमनुत्तमम् तंतदाप्त
ह्यांह ध्यात्वा तस्म भक्तिपरायणम् ५१ कृपया संस्पृशीतस्तु नेत्रांजलमुमोचह पयस्पर्शवारित
पद्मेनपद्मेनाभो रिपुघ्नजम् ५२ स्पर्शनात्पद्मनाभस्य सुखंप्राप्य पितामहः सुकृतीनैवस
वैरातातच्यज्जे कुंभकं विधिम् ५३ ७ मीलयन पंथे पद्मस्य ज्योतिनापं पितामहः प्रणम्य दंडवत्त्वे
धातास्यप्रभावक्षमा धुरिम् ५४ पतितं विष्णुनेत्राश्वजलं जन्याहृपारितनो कृतं ऽऽंजो तदा
प्रेम्ना स्थापयामास विश्वच ५५ चतुर्भिर्वदनैर्ध्रमात्तुष्टाव जगतां पतिम् तोत्रेताच्यप्रसन्नोभू

श्रीराम
न्त्र जो०
१७

समवाप्नोति सरयूदर्शनेक्षते १० प्रयागे योनरो गत्वा माघा...दशकं वसेत् तत्फलं सम
वाप्नोति सरयूदर्शनेक्षते ११ गयाश्राद्धं च यः कुर्यात् सुहृष्टो नमदर्शनम् तत्फलादधिकं प्रा
प्तं क्षणो दशरथेपुरम् १२ मथुरायां कल्पमेकं वसते मानवो यदि तत्फलं समवाप्नोति सर
यूदर्शनेक्षते १३ योगतीर्थी गयुक्तानां वाराणस्यां तनुत्यजेत् सा गतिः स्नानमात्रेण सरयू
हरिवासरे १४ पुष्करे तु नरो याति कार्तिक्यां कृतिकादिने तत्फलं समवाप्नोति सरयूदर्श
नेक्षते १५ कल्पकोटिसहस्राणि अवंतीवासमुत्तमम् तत्फलं समवाप्नोति क्षणो दशरथे
पुरि १६ निमिषं निमिषार्द्धं वा प्राणिनां रामचिंतनम् यत्र कुत्र स्थितो जीवो तथापि ध्यानमनसा स्मरे ध्यात्म
१७

त्रिसप्तरामेणमम कुक्षिगनरः तेषां मुक्तिश्च मे विष्णोर्जितेन शंसपः ९४ रामेविद्धि
परं ब्रह्म सच्चिदानंदमद्वयम् भक्तानां रक्षणार्थाय दुष्टानां च वधाय वै ९५ जातस्तव गृहे
राजन् तपसा तोषितस्तव शंकर उवाच विश्वामित्रधात्मनो जन्मनोऽन्तरधानं च संगता
अजोध्यावासिनः सर्वे विस्मयं लेभिरे परम् ९६ धन्योदशरथो राजा धन्येयं सरयू नदीम्
ईतिश्रुत्वा च धर्मात्मा धर्मिष्ठ आत्मनां शिरोनरा ९७ ततो दशरथो राजा विज्ञाप्य चात्मनो गुरुम्
आजगाम गृहं ध्यायन् मार्गं चमत्कृतमतिः ९८ वशिष्ठेन समानीता वाधिवत्परिकीर्तिता रा
मार्थं च समायाता रामगंगा प्रकीर्तिता ९९ मन्वन्तरसहस्रेषु काशीवासेन यत्फलम् तत्फलं

गीतामं०
अ० जे०
१८
18

स्तोङ्गैस्प्रकीर्तितम् ४ स्वर्गद्वारसमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति सत्यं सत्यं पुनः सत्यं नासत्यं मम भाषितं
५ स्वर्गद्वारसमं तीर्थं नास्ति ब्रह्माण्डगोलके दिव्यान्यपि च भौमानि तीर्थानि सकलान्यपि ६
प्रातरागत्य तिष्ठन्ति तत्र संसारपावनी तस्मादत्र प्रयत्नेन प्रातः स्नानं विशेषतः ७ सर्वतीर्थाव
गाहस्य फलप्राप्तिमभीप्सया त्यजन्ति प्राणिनां प्राणान् स्वर्गद्वारे तु ये नराः ८ स यान्ति परमं स्थानं
विष्णोर्नात्र संशयः मुक्तिद्वारमिदं यस्मात् स्वर्गप्राप्तिकरं नृणाम् ९ स्वर्गद्वारमिति ख्यातं तस्मा
त्तीर्थमनुत्तमम् स्वर्गद्वारे तु यः प्राप्य देवैरपि न संशयः १० यद्यत्कायते तत्र तत्तदाप्नोति मान
वः स्वर्गद्वारे परा सिद्धिः स्वर्गद्वारे परा गतिः ११ जप्तं दत्तं हुतं पूर्वं तपस्तप्तं कृतं च यत् ध्यानमध्य
हुतं

ध्या० मा०
१८

त १७ नतस्य पुनरावृत्तिः कल्पाक्षशतैरपि जलरूपेणाथ सैव सरयूर्मोक्षदा सदा १८
नैवात्र कर्मणो भोगो रामरूपो भवेन्नरः पशुपक्षिमृगाश्चैव ये चान्ये पापयोनयः १९ तेऽपि
मुक्ता दिवं यान्ति मम वाक्यं न संशयः २१ ॥ इति श्री अयोध्याखण्डे गौरीशंकरसंवादे सर
यूत्पत्तिकथनं नाम तृतीयोऽध्यायः ३ ॥ शंकर उवाच प्रथमं तत्र तीर्थं तु कथयामि व
रानने स्वर्गद्वारं तु विख्यातं प्रथमं सरयूतटे १ मुक्तिद्वारमिदं तेषां स्वर्गप्राप्तिकरं त्वलम् स्वर्गद्वा
रस्य माहात्म्यं विस्तराद्वक्तुमीश्वरः २ नहि कश्चित्ततो वच्मि संक्षेपात्तदनुवृत्ते सहस्रधारामा
रभ्य पूर्वतः सरयूजले ३ षट्त्रिंशाधिकं प्रोक्तं धनुषां बहुशतानि च स्वर्गद्वारस्य विस्तारं परा

श्रीराम
अ० जो०
१९

नाचरेत् १९ कुर्वंति जलदानं ये तु स्वर्गद्वारे जितेंद्रियाः प्रयांति परमं स्थानं ये च मासोपवासिनः

२० अन्नदानरता ये च रता भूमिप्रदा नराः गोवस्त्रदानश्च विप्रेभ्यः ते यांति भवनं हरेः २१ यत्र

सिद्धा महात्मानो मुनयः पितरस्तथा स्वर्गं यांति ते सर्वे स्वर्गद्वारं ततः स्मृतम् २२ यत्तु रामा

नुजं कृत्वा देवदेवो वरप्रियस्वयम् अत्रैव रमते नित्यं भ्रातृभिः सह राघवः २३ वृतलोकं परित्यज्य

19 चतुर्वक्त्रः सनातनः अत्रैव रमते नित्यं देवैः सह पितामहः २४ मेरुमंदरतुल्योपि राशिः पापस्य

कर्मणः स्वर्गद्वारं समासाद्य पापं व्रजति संक्षयम् २५ यागैस्तैर्यज्ञतपसा यागैस्तैर्यज्ञ याज्ञि

नां स्वर्गद्वारे मृतानां तु साविहिता क्षमा २६ संध्यादेवार्चनरतो जपहोमपरायणैः या गतिः

गतिः

ध्या०
१९

हानं
पनं सर्वं भवति चान्यथा १२ जन्मांतरसहस्रेषु यत्पापं पूर्वसंचितम स्वर्गद्वारप्रविष्टस्य
तत्सर्वं व्रजति क्षयम् १३ आत्मना क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव रविशंकरा लम्बलेक्षस्वपेचा
न्ये संकीर्णपापयोनयः १४ कीटपिपीलिकाश्चैव येचान्ये मृगपक्षिराः आसे न निधनं प्रा
प्ताः स्वर्गद्वारेस्य सुप्रिये १५ मोदकीकरा सर्वे पन्नाञ्ज गरुडध्वजाः प्रभावेन पुरीद
र्शनप्रपांति भवनं नराः १६ अकामो वा सकामो वा अपि पतीं पंगतो पिया स्वर्गद्वारे त्यजन्प्राणा
न्विमुक्तो ऽमतीयते १७ मनपो देवतास्सर्वे सा ... यज्ञाम हृद्गताः यज्ञोपवीतमात्रेणाविभाग
चोक्रारेभव १८ मध्यान्हेऽत्र प्रकुर्वंति सान्निध्यं देवतागणाः तस्मादत्र प्रकुर्वीत मध्यान्हेस्नान

याश्च चन्द्रोपतीर्णे च चक्रारसः ३५ अनेनाविधिपूर्वेण नानाश्चर्यसमन्वितः समाराधित
तो विष्णुस्तत्प्रसादुश्चरेत्तथै ३६ तत्रजा समासाद्य स्याभिधानपुरःसरम् हरिं संस्थापयामास
रेत्नेनुच्चक्रहरिस्मृतः ३७ अयोध्यायां सप्तहत्ययोर्वर्त्ततेपुण्यवर्द्धनाः उग्रहरिस्य चक्रहरिस्तु
पाविलहरिप्रिये ३८ धर्महरिर्विल्वहरिस्तथा पुण्यहरिः शुभाः एतेषां दर्शनादेव पुण्य
व्यक्तिप्रजापते ३९ तस्माच्च चक्रहरेः पूजा कर्त्तव्या च विचक्षणैः द्विजपूजा चक्रपूजा हरिपूजा
विधानतः ४० वासुदेवप्रसादेन तस्यां तं जातमच्युतम् तं द्विगुणितं तं स्यानं वासुदेवस्य व्रते
४१ सर्वेषां नेव भूतानां हेतुर्मे सत्यसर्वदा अस्मिन्स्थिताः सदा विप्रा गोविन्दब्रतमाश्रिताः

अन्यमानेपि योपि ध्येवयोपि धूमानेरपि ४
मोक्षकामैश्च स्वर्गद्वारे निषेव्यते २७ स्वर्गद्वारे मृताः केचिन्नरकं नैव पश्यंति केशवांकं हित्वा
तु सर्वे यांति परां गतिं २८ भूलोके चांतरिक्षे च दिवि तीर्थानि यान्यपि अतीतानि भविष्यंति तानि
तानि तिष्ठंति द्विजातयः २९ विश्रांतिस्समासाद्य परमं तेजुत्तमनिश्चिता नतेषां पुनरावृत्तिः कल्प
३० कोटि शतैरपि स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचते ३१ स्वर्गद्वारे विपन्नस्तु स याति परमां ग
तिम् उत्तरं दक्षिणं चापि अयनं न विकल्पयेत् ३२ सर्वेषां शुभकालः स्वर्गद्वारे मृतास्तु ये स्व
र्गद्वारे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा चन्द्रहरिं विभुम् ३३ वपनं तत्र कुर्वीत प्रतीतं तीर्थचत्वरम् अज्ञो वापि
जयं विज्ञं ज्ञात्वा सीतां सहस्रशः ३४ आगत्य तीर्थमत्यं सरायां त्यक्तुं यथाविधिः आगत्य

इतिश्री अजोध्याखंडे औमीशंकरसंवादे स्वर्गद्वारमाहात्मकथनंनाम चतुर्थोऽध्यायः ४ श्री
पार्वत्युवाच कदाप्रभृतिदेवेश स्वर्गद्वारे विराजते तन्मेकथयमेशीघ्रंप्रीतिश्चावर्द्धते १
शंकरउवाच श्रृणुप्रियेमनाध्यानं यदाप्रभृतिमेस्थितः वैकुंठभवनेयाते रामचंद्रेपरा
त्मनि २ पुत्रंकुशंकुशावत्यांराज्यंदत्वामहामतिः अजोध्यायांतदादेव्यालीयोनिनिवसंति
हि ३ तदायोध्यास्वयंगत्वात्वयोध्यांराज्ञेकुशावतीम् शंकरीञ्चकुशोराजा पत्तंसंस्थापवेसनि
४ हृष्ट्वायोध्यामुवाचापकुतस्त्वागमनंतव देवीवामाजवीवात्वंकिन्नरीवाशिशोभने ५ २
धूर्ताञ्चकुलस्त्रेयानापरस्त्रीसुभंगकाति हेतुनाकेनमेदेविस्यागतासिममाश्रयम् ६ अजो

21

४२ नानालिंगधरा नित्यं विष्णुलोकाभिकांक्षिणः अभ्यर्थितपरंयोगं स्वकान्तानोजिते
न्द्रियाः ४३ यथाधर्मं विजानीते न तथान्यत्र कुत्रचित् दानं व्रतं तपो होमं सर्वं मन्यतां व्र
जेत् ४४ सर्वकामफलावाप्तिर्जायते प्राणिनां सदा तस्माद्यत्नप्रकर्तव्यं दानानि विविधानि
च ४५ अन्नदानं भूमिदानं गजदानं गवां तथा अश्वदानं रथानां च तिथिविज्ञायाः तथैव च
४६ दानादिकं विप्रपूजा दंपत्योश्च विशेषतः ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे पंचदश्यां विशेषतः ४७ त
स्यां संवत्सरी यात्रा देवैश्च अतरैस्मृताः सर्वदा देवलोकस्य पत्युरायं जायते नृणाम् ४८ तत्स
र्वं जायते पुण्यं प्राणिनामस्य दर्शनात् तस्मात्तेन महास्थानं पुरा तातैः प्रगीयते ४९

मा.राम०
प्रश्नो ०
२२

मनुमतेनैव परं धाम सता सात्कृतम् सैनेन मकृता सार्धं मा जगाम तमेनाकुरिन् १४ वासयामा
स नगरं यथा योग्यं महामतिः २ केनचिन्नाविकाहैहो विजहार सतीजनैः १५ कदाचित्सिद्ध
मानोसौ विजहार नदीजले कुमुदो नाम नागस्तु सरस्यां वसते सदा १६ कुमुद्वती नाम भगि
नी तस्य नागस्य सुंदरी सोऽतिस्मात्स्वपमासोद्य जगार करकंकणम् १७ कुशो नैव विजानीते
क्रीडानामा नमानसः क्रीडाविहारं तु जलाद्बहिर्निर्गत्य भीमयः १८ नदन्दरी मनोहतेतं वै
विजयकंकणम् श्रमसेन पुलदन्तं रामाय परमात्मने १९ रामचन्द्रस्य पुत्राय दत्त्वा तं पद
मन्वगात् कुशोऽपि तस्य लोकाय भूपरा पनराजराट् २० जगद्धेविरासंतीजरा मज्जनं चे

२२

मा.राम०
२२

ष्योवाच तवपितामहराज्ञा नीता मे पुरवासिनः स्वपदं गंतु कामेन स्वर्गं प्राप्ताश्च कोटिशः
१ समग्रस तोलवपि भोसूर्यवंशविभूषणः अवस्थामी दशीप्राणानागरैः परिवर्जिताः
२ भग्नामेश्चनासर्वाश्चा अपि प्रभरा विरा असत्स्वर्यपथासंध्या वायुनानेधनं डसा
दृष्टीनंकतां कोचनं तवपूर्वमहात्मनिः तवपितापथावतसमीपे वासकुलेष्ववतपर १० शौन उ
च एवं वेदसिभोदेव नास्ति बापिजन्मन तववासः कुतः सर्वकसंतानकं जना ११ अजो
ध्योवाच यदि वासः कुतः सर्वे जनः स्वर्गनरां सयः यदि स्वर्गवत्मन तव राजन्वर्तते १२
अपि वासं धुरधामि पंतर्धानं जगाम सा व्यतीता जानिशायां तु नंचिताजदष्टवत् १३ नं नेला

श्रीराम०
त्रयो०
२३

स्वर्गद्वारेसदातिष्ठनागेश्वरप्रणमागमाः इत्युक्त्वापूजयामासपूजोपकरणैःसमम् २९ ॐन
मोभिवाधेतिपञ्चापसः प्रत्युवाचजनानराजाकुशाध्यायंकुजेनराः स्वर्गद्वारेनरःस्नात्वाइक्ष्वाकु
जेश्वरंशिवम् ३० पूजयित्वाचविधिवत्सर्वान्कामानवाप्नुयात् स्वर्गद्वारेनरःस्नात्वापूजयेद्धर्मध्व
जः ३१ संपूर्णातस्ययात्रास्याद्यथापूर्वफलप्रदा शंकरउवाच इत्युवाचकुशोराजाप्रविवेश
पुरंस्वकम् ३२ मासःपूज्यविधिवत्नागोपिस्वर्गहंगतः तदाप्रभृतिभोदेविस्वर्गद्वारेव
शाम्यहम् ३३ तस्माद्यन्दहरेस्थानाकगेमीस्थितः देवोधर्महरिर्नामकलिकल्मषनाशनः
३४ पुरासमाजतोधर्मेहरिर्थयात्राचकीर्षया आजत्यचचरोभैपत्रानतत्राहरेरासः ३५ ध्यामा

23

२३

तत्रैवनिवसन् तं दृष्ट्वा सहस्रांगा पादपद्ममुपागता २१ ध्रुवं हि भो हि त्वा हि तिमम देवो नावि
पते कुमुद्वतीनाम नागतनुभोगिन्यान स्पृस्य नदत्तम् २२ तद्भुत्वा जगद्धे हे वासोंग रहसं तद्धाय एवं
सर्वराजतनुं तं दृष्ट्वा भोगिन्या सह पार्वती २३ प्रणाम चरणौ यानेकं करांचलमर्पयेत् नमस्य
ममदेवराज्यं भोगिन्या पत्नीतं स्वप २४ शंकर उवाच कुमुद्वती मम भक्तो हि नागराजः प्रियोम
म तस्य कष्टं समालोक्य प्रत्यक्षमभवं प्रिये २५ सा दृष्ट्वा कुमारी राजतनुजन्याद्ध चरणौ मम उद्या
यप्रांजलिर्भूत्वा ममागमनकारणम् २६ तदा हि मम पुत्रं राजन् भर्तार स्नार्थमागतः कुमुद्वतीचा
स्य भोगिनी पत्न्यर्थं प्राणकृत्वतम् २७ वरं दृष्टि मत्ता राजमां च नागं महावल्लम कुमार उवाच

२१

त ४२ धर्मोयाय नमः श्रीं श्रिवासाय शेषपर्यंकशायिने नमः शंकरसख्य दिव्यपाद

पोविष्णवे ४३ भक्तार्तिनिधूपादाय नमो योगप्रियप्रयते भुजंगायसुनेत्राय नमाथवाय नमो

नमः ४४ नमोरविंदकुपादपद्मनाभायतेनमः नमः ज्ञराधिकज्योत्स्नस्थमात्रायमा

ज्ञिरो ४५ नमो योगनिष्ठाय योगज्ञैर्भाविताय ते तात्पर्यासनाय देवाय गोविन्दाय नमो न

मः ४६ सुकेशाय सुनाशाय सुललाटाय सुसाद्र: सुभ्रूक्रोा सुवक्त्राय सुवर्णाय श्रीधरा

य नमो नमः ४७ सुयाहवे नमः सुभंचाहजंघाय ते नमः सुमुखाय सुदिव्याय सुविद्याय ज

दात्मने ४८ केशवाय ... नमो नमः धर्मप्रियाय देवाय नमस्ते पीतवाससे माला

इन्द्रमाहात्म्यमतुलं सर्वदेवा यथा सर्वकल्पदः विधायप्रसम्भुजाभूपेंद्र मिदमाहात्म्यदान्वितः ३६
अतोऽहं रम्यं भिदं तीर्थमहोमाहात्म्यमुत्तमम् अयोध्यायां रहस्यं श्रीरामाच्च दृश्यते नापरा पुरी ३७
यानस्य शांति यस्तु धीर्थाविमलं चक्रे स्थितानि शान् अयोध्यायां स्थितो तीर्थ रहः सा शान्तेनेयमुपनीय
ते ३८ अहो तीर्थानि सर्वाणि विमलो लोकप्रदानि वै अतो विष्णुरहो तीर्थमयोध्याम
ता पुरी ३९ अहो माहात्म्यमतुलं सम्यगध्यमितस्थितम् ईयुः तत्र वेदयोननर्ते यत्र दकु
ला ४० धर्मो माहात्म्यमालोक्य अयोध्यायां विशेषतः तत्रेयाजीनारायणं धर्मं दृष्ट्वा स्वरूपान्वि
तः ४१ आविर्बभूव भगवान्योऽनन्तवासादिरूपम् तं प्रणम्याथ धर्मोऽपि तुष्टाव हरिमादरा

श्री:
अयोध्या
२५

तः देवधर्मलिङ्गिपदेषेः सर्वपापैः प्रमुच्यते ५६ अत्र दानं तथा होमजपौ ब्राह्मणभोजनम्
सर्वमक्षयतां याति विष्णुलोकेनिवासकृत् ५७ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यत्किंचिद्दुष्कृतं भ
वेत् प्रायश्चित्तं विधातव्यं नात्परेताप्रवर्तनतः ५८ प्रायश्चित्तेन विधिना पापं तस्य प्रण
स्यति तस्मादत्र प्रकर्तव्यं प्रायश्चित्तं विधानतः ५९ प्रमादात्तसतो वापि राजादेर्यो नगू
हेतया नित्यानिर्ध्वनिःस्यात् पापस्य कुंडव्रपात्मनः ६० नैतत्पात्रविधानव्यं प्रायश्चित्तं विधान
तः अत्रस्नानात्स्वयं देवो विष्णुर्वसति सादरः ६१ तस्मात् वत्सरीपात्रा कर्त्तव्या नुवि
धानतः विष्णुलोके महीयेत नरो यात्राविधानतः ६२ स्वर्गद्वारे नरः स्नात्वा हृष्टा धर्म मान

२५

मो

४९ शंकर उवाच इति स्तुतो जगन्नाथो धर्मेण श्रीपतिर्मुदा उवाच स हृषीकेशः प्रीतो

ध मेघस्वरधीः ५० तुष्टोहं भवतो धर्म स्तोत्रेणानेन सुव्रत वरं वरय धर्मज्ञ यत्ते मनसः

प्रियं ५१ स्तोत्रेणानेन यः स्तौति मानवो नामभिस्त्वितः सर्वान् कामानवाप्नोति पूजितः श्रीयुतः

सदा ५२ धर्म उवाच यदि तुष्टोसि देवदेव जगत्पते त्यां न त्यक्ष्यामि न वसे निजं

नाजगद्गुरो ५३ श्रीभगवानुवाच एवमस्तु नवत्यंतं नाम्नां धर्मेण निर्मितं स्मरतां

देव यस्य स्यात्सर्वकिल्बिषसंक्षयः शंकर उवाच एवमुक्त्वा ततो धर्मो देवदेवं न सा द्वरम

स्यापयामास विधिवत्नाम्नाधर्म तीर्थविभुम् ५५ सर्वपापविलेन[illegible]वाप्यपस्तछतमानं

५६

श्रीराम
अयोध्या
२९

नात् तस्मिन्सभाजहेरम्येसर्वदेवनमस्कृते ६ राज्येकार्यचकुरुतेभ्रातृभिःसहराघवः
उत्कृष्टधर्मेभ्यश्चापिपृष्ठुनाःसभ्यासित्तया ७ यत्कारन्यायंधर्मोत्मावशिष्ठादिभिर
न्वितः तत्रप्रजाप्रर्थतंव्याराघवारामगतोन्नितः ८ जायतेपुरायच्छिश्चयराघवेश्मस्य
पूजनात् सभायादक्षिणतोभागेजातीपंचातिमनोहरम् ९ नाम्नाओकेतिविख्यातं
तथावनकुंडकम् पत्रस्नानेनदानेनगर्भवासक्षयोभवेत् १० सर्वदारानचक्रतुतत्रा
२८ गत्यवदानने दंतधावनपंभक्षेकुरुतेभ्रातृभिःसह ११ कौडिन्योद्भ्रामराःकश्चिदेशत
यस्समागतः स्नानंकृत्वात्रटेचायध्यानतत्परमानसः १२ धावनाप्रेरितंतस्यद्विजस्यतु नातन्म

२९

त्रिभुवन सर्वपापविनिर्मुक्तो जायते स लोके यथोत्तम २३ ॥ इति श्रीब्रह्माण्डे ध्यात्मरामायणे
उमा शंकर संवादे पंचमोऽध्याय ५ ॥ शंकर उवाच तस्मात् द्विजादि जन्मा गेसदा अ
रघुपते: श्री अयोध्यापुर मिति ख्याता अभून्नगरं दिवि १ कोशमात्रं तु विस्तार चतुरंस्र
प्रमाणतः तन्मध्ये च स भवन्मण्डपं रामचन्द्रस्य शोभने २ अनेकास्त्यर्थभूतानां नधानु वि
चित्रिता कथे तस्य च मण्डपस्य मध्ये यद्दत्तास्यवा ३ यदि श्री रामचन्द्रस्य सभा कापि न विध
ते मेरुमंदर तुल्योपि राशि: पापस्य कर्मणा: ४ नश्यत्याशु नाशमायाति सभा जन्महवि लोकना क
र अन्यत्र तत्सहस्रेषु पुण्यमपि सम्पादितम् ५ नश्यत्सर्वं नाशमायाति सभाजन्महवि लोकन

रामा० अयोध्या २७

धनगर्वैराभो देवनियमव्रतवर्जितः २० स्नानदानादिरहितो वेश्याजनरतः सदा १सु
द तुलसीवृंदे जलं दत्तमजानतः २१ तेन पुण्यप्रभावेन स्वजनैर्गतवान्दिवम् यत्रैव
साधुसंगेन भो सख्यायासमागता २२ जलस्यास्य प्रभावेन दंतधावनकुंडके दिव्यं वपु
र्मनोहारी लब्धं त्वत्प्रसादतः २३ अत्रांग्र चमत्कारो ह्यत्र त्वत्प्रसादतः प्रभो गच्छामि
शाश्वतं स्थानं सर्वदुःखादिवर्जितम् २४ न यत्र शोको न जरा न मृत्युः कालविभ्रमः त
स्यादेव गच्छामि त्वत्प्रसादात्प्रभुत्तम २५ इत्युक्त्वा तं परिक्रम्य विमानवरमास्थितः अने
नरत्नरचितं सर्वदेवैश्च वंदितम् २६ गतो सो शाश्वतं स्थानं रामपादप्रसादतः पुनरा

27

माहा० २०

मृगाजिनम् दंतधावनकुंडल्यं जलेनिपातितं मृगे १३ जलस्यास्य प्रभावेनु दिव्यरूप
मपद्यत् विमानेनमहता ह्यप्सरोभिः समन्वितः १४ चामरैर्वीज्यमानस्य वैजयंत्यावि
भूषितः वीज्यलोकाविमानस्थो विस्मयं प्राप्नुवस्तया १५ ततः रामः सपर्याजनज्ञापय
न्सर्वतोजनान् पप्रच्छ दिव्यरूपं तं ततः त्वरमधार्मिकम् १६ गत्स्वादिव्यवपुःप्राप्ताः कस्मा
त्वंमृगतांगतः कथं मृगत्वमापन्नः किंचिद्वीर्यमितवद १७ रामस्य वचनं श्रुत्वा देवोऽब्रो
वाच राघवम् भवाज्ञानं न सर्वत्र वासामेतरचारिणः १८ तथापि पृष्टेनतुभ्यं कथयामि
यथातथम् अहं पुराभवे राम वैश्योरघुकुलोद्भव १९ आचारं प्राप्नुभंतु वेदस्य रघुनंदन

श्रीराम०
अयोध्या
२२

ति२

अग्नभसरभस्यैवपनसोपिविराजते ३४ उत्तरेद्वारदेशेतुराजतेचविभीषणः वि
भीषणास्यमाहिष्वीसरभानामरैन्नसी ३५ एवंविभीषणास्यासत्तौह्निपूजिता रक्ष
सांधर्मशीलानांभक्तानांडखच्येतसाम ३६ करोतिसरमानित्यंधोसखायांप्रगर्वितः ततो
२४ विघ्नेराओदेवाःपूर्वभागेचतिष्ठति ३७ यस्यदर्शनतोन्नृणांविघ्नधेशोनजायते तस्य
त्स्वदिशाभागेवीरःपिंडारकोवली ३८ कोमलाररुजतोदकोदुष्टानाउजनत्सरः ततःपूर्व
भा दिशाजेवीरस्यासुसंमितः ३९ स्थानंमत्तगजेन्द्रस्यपर्वतानिपत्तानतः तदग्रेसरासिलाला
पूजांकुर्यादिचक्षणाः ४० एतांसिद्धिमवाप्नोतियानवाच्छनरोयत्ते अयोध्यारक्षकोवीरः नागम
२२

यदीहराति तं शोकमोह विवर्जितम् २७ चैत्रमासस्य नवम्यां तु यात्रा सांवत्सरी भवेत् स
भायाः पश्चिमे भागे रामदुर्गस्तु विद्यते २८ पार्वत्युवाच भगवन् रामचन्द्रस्य पूर्वे सर्वे
समागताः वानरा रामसान्निध्ये वने पार्श्वस्थानानि मे वद २९ शंकर उवाच राजद्वारे हनु
मान्वै वायुपुत्रस्तु तिष्ठति तथापि तिष्ठति सुग्रीवो दक्षिणे शोचते न मत्तः ३० सुग्रीवस्य समी
पे तु संगदोपि विराजते दुर्गस्य दक्षिणद्वारे नलश्च नीलोपि प्रतिष्ठितो ३१ सुषेणो वानरश्रेष्ठो न
वरत्नस्य पूर्वतः नवरत्नादुत्तरे तु गवाक्षो नाम वानरः ३२ दुर्गस्य पश्चिमे द्वारे दधिवक्त्रस्तु
५ स्यैर्वतो दुर्गेश्वरेति नाम्ना सं स्मिन् द्वारे व्यवस्थितः ३३ ततः पानवल्लिर्वीरस्तदग्रे गंधमादनः

श्रीराम॰
अयोध्या
२८

२७

ऽमितिख्यातं सर्वकामार्थदं नृणां अंजनीनंदनो यत्र वांछितार्थप्रदायकः ४९ तं गत्वे
तं गत्वे देवि यात्रा स्यात्त्रतिमासिकी तस्मिन्कुंडे नरः स्नात्वा पूजयेद्वायुनंदनम् ५० तस्य
दर्शनमात्रेण करस्या सर्वसिद्धिदम् अंजनीनंदनं वीरं जानकीशोकनाशनम् ५१ कपी
शानं तं तारं वंदे लंकाभयंकरम् इतिमंत्रं समुच्चार्य प्रणमेद्दंडवत्सुधीः ५२ धूपदीपं च
नैवेद्यं कृत्वा चैव विधानतः ततः प्रविश्य दुर्गं तु पूजयेद्रत्नमंडलम् ५३ ॥ इति श्रीस्कं
दे अयोध्यामाहात्म्ये खंडे गौरीशंकरसंवादे षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ ईश्वर उवाच अयोध्यानगरे र
म्ये रत्नमंडपमध्यगे ध्यायेत्कल्पतरोर्मूले रत्नसिंहासनं शुभम् १ महामरकतप्रख्यं नानार

माहात्म्य
२९

सर्वकामार्थसिद्धिदः ५१ नवरात्रेषु पंचम्यां यात्रा सा वत्सरी भवेत् गंधपुष्पादिधूपैश्च नै
वेद्यैश्च विधानतः ५२ पूजनीयप्रयत्नेन सर्वकामार्थसिद्धिदः यं यं काममभिध्यायेत् तं तं काम
मवाप्नुयात् ५३ मंगले मंगले यात्रा तस्यास्या प्रतिमासिकी ततः पूर्वदिशाभागे गणेशो पि वि
राजते ५४ ईशानकोणे काले भैरवो बुद्धिमान् भवति इति ततो दक्षिणतो भागे जांबवानविराजे दि॰
५५ तस्माद्दक्षिणतो वीरः केशरी चापि राजते दुर्गमिश्रो सदा देवो रक्षां कुर्वंति सर्वसः
५६ राजद्वारे तन्नमानस्य वायुपुत्रो महाबलः महावीर इति ख्यातः सर्वलोकेषु पूजितः ५७ त
स्या पूजा प्रकर्तव्या नरैर्नारीभिरेव च स्नानमध्यतमनस्या पि सर्वसां हि शिवर्जते ५८ हनुमत्कुं

श्रीराम०
अयोध्या
३०

वि२

काञ्चंकुण्डलाभ्यां विराजितम् ९ हारकेयूरकटकैरंगुलीयकभूषितौः श्रीवत्सकौस्तुभाभ्यां
च वैजयंत्या विभूषितम् १० हरिचंदनलिप्तांगं कस्तूरीतिलकांचितम् वरदाभयताभ्यां रा
जराजं मनोहरम् ११ वामांकसंस्थिता देवी तप्तकांचनसंनिभा पद्मकिंजल्कवदना
नील कुंचितमूर्द्धजा १२ सितक्षौमवसना पीनकंचुकग्रंथी सुलोचना मे हरिचंदनलिप्तां
गी कस्तूरीतिलकांचिता १३ नानादिव्यसमालंकारोज्ज्वलमंडनम् आरूढयौवना
नित्यानोन्नतपयोधरा १४ दक्षिणे लक्ष्मणो राघवस्य कनकसंनिभः पार्श्वे भरतश
त्रुघ्नो वालव्यजनपाणिनौ १५ अग्रतस्य हनुमंतं बद्धांजलिपुटं तथा संजीवं जांबवंतं नागम्य

30
३०

लैक्यमीडितम् सितांसलांचित्रहारंभांत्यक्ताभिमश्रनाथानम २ तत्त्वोपनिसन्नासीनं रघु
राजंमनोहरम् ध्यायेत्कमलपत्राक्षंअञ्जनश्रीसहितंहृदिस्म ३ यत्रनागुतभर्तृरथासिते
रत्नमंडपे तन्मध्यगस्वच्छसुषमापापांपरमालने ४ नानारत्नमंयेपीठेसौवर्णेशुभ
नोहरे तस्मिन्वामांकसंभासेपंकजेछदलेशुभे ५ वीरासनेसमासीनेवांमांकेश्रीजनसी
तया छिन्नग्रंथाद्वलश्यामंकोटिवैश्वानरप्रभम् ६ युवानंपद्मनयनंहेमकुण्डलमहारत्नो
त्थिताखिलंमुसंरक्तहस्तपादतलंयसुभम् ७ वंधुयंधुसंनिधांसिन्धूयवत्प्रशोभितम् दूरांच
त्वानतंसिन्धुध्वजभुजंधनाविशत्म ८ करभोरुहमानीयअंकुंतथासितत्वंधरम् तद्वात्मादित्यसं

श्रीराम०

अयोध्या

३१

षि

धेनं महाराजराघवानाकुंभोद्भुतः भगनादिभिःपराभूरद्रवनंशरस्तागतम् २४ रामायराम
भद्रायरामचन्द्रायवेधसे रघुनाथायनाथायसीतायाःपतयेनमः २५ संप्राप्यनगरींदिव्यं
मभिषिक्तायसीतया राजेश्वराधिराजासीतायाःपतयेनमः २६ ब्रह्मादिदेवदेवायब्रह्मणाय
महात्मने जानकीप्राणनाथायरामभद्रायतेनमः २७ यथाविभीषणसुग्रीवौरक्षतोश
३। रणागतौ तथामांदेवदेवेशपादौतेप्रणतोस्म्यहम् २८ एवंस्तुतिंविधायाथदत्वाचमहतीं
श्रियम् प्रणम्यदंडवद्भूमौसर्वान्कामानवाप्नुयात् २९ पुत्रार्थीपुत्रमाप्नोतिधनार्थीधन
माप्नुयात् मोक्षार्थीमोक्षमाप्नोतितत्किंयदिहनाप्यते ३० तस्माद्गुरुरिदंभाजेस्थानचैवम मागम

३१

चसवेराचाविभीषणम् १६ नीलनलंचांगदंचअवमैदिपूजयेत् वसिष्ठवामदेवंचजा
बालिमथकाश्यपम् १७ मार्कंडेयंचमौद्गल्यंतथापर्वतनारदौ धृष्टिंजयंतंविजयंसुराष्ट्रंरा
ष्ट्रवर्धनम् १८ अशोकंधर्मपालंचसुमंत्रंचाष्टमंनराः इंद्रादीन्लोकपालांश्चदेवान्संपूज्य
वस्थिताम् १६ विमानस्थाचसर्वत्रआज्ञाधीनविचक्षणाः एवंध्यात्वानरोधीमान्मंत्रेणानेन
पूजयेत् २० श्रीरामायनमोसेवचतारकंब्रह्मनाममम नाम्नादिलोःसहस्राणांतुल्यएवम
हामनुः २१ अनंतोभगवन्मंत्रानानेनसमोजगत्तः तस्यमोंवृतमात्रेतासर्वएवहिंवगतो
२२ धूपंदीपंचनैवेद्यंपुष्पंचंदनमेवतथा मंत्रेणानेनवैकुर्यात्त्वातोत्रनुदीरयेत् २३ रा

ततःस्नानम् धनुःपंचशतात्तादूर्ध्वंस्थानंजयैलोमशस्यस्थलात् ३७ विघ्नेश्वरात्सहस्त्राणांतुन
त्ताचधनुषांनम् मध्येतुराजभवनंध्रत्मग्गाभिर्मिनस्यलम् ३८ जन्मस्थानमिदंप्रोक्तंमो
क्षादिफलदायकम् यद्दृष्ट्वाचमनुष्यस्यगर्भवासजयोभवेत् ३९ विनादानेनतपसावि
नातीर्थैर्विनामखैः नवमीदिवसेप्राप्तेव्रतधारीचमानवः ४० स्नानदानप्रभावेणमुच्यते
जन्मबंधनात् कपिलागोसहस्राणांयोददातिदिनेदिने ४१ तत्फलंसमवाप्नोतिजन्मभू
मेःप्रदर्शनात् जन्मांतरसहस्रेषुयत्पापसमुपार्जितम् ४२ तत्सर्वंनाशमायातिजन्मभूमे
प्रदर्शनात् नानापुत्रोगृहस्थांचमक्तिमद्वलत्ताम्बुलानाम् ४३ तत्फलंसमवाप्नोतिजन्मभूमे नागतस्य

नोत्तरम् सीतायाभवने दिव्ये नाम्ना नन्दनकं ड्पं ३१ यत्रवैजानकी देवी सखीभिः परिवा
रिता तत्र गत्वा नरोधीमान् पूजां चैव तु कारयेत् ३२ धूपं दीपं च नैवेद्यं मंत्रेणानेन धार
येत् गंधपुष्पादि उराध धर्मानि त्या पुष्पं कलिकासाम ३३ ईश्वरी सर्वभूतानां तामितवस्येश्रि
यम संपूज्य विधिवद्दत्वा दानानि च मनुगामनिः ४ ततः प्रसन्न चित्तेन भक्त्या वाचा विच क्षणैः
वंदे विदेहतनया पदपुंडरीकं कैशोर सौरभसमाहृतयोगि चित्तम् ३५ हंतुं त्रितापमनिशं
न मुनि तं सस्येव्यं सन्मोसालिपीत पीतपरागपुंजम् ३५ एवं संपूज्य विधिवज्जन्म भूमिं धजे न
रः विघ्नेश्वरात्पूर्वभागे वसिष्ठाद्योत्तरे तथा ३६ लोमशात्पश्चिमे भागे जन्मस्थानं तु

संतर्पितास्तेन सततम् ५१ चिंतामणिर्नराणां च यच्छत्याशां मनोरथम् व्रतानामपि सर्वे
षां तथा चैत्रनवमीव्रतम् ५२ एकदेशिव्रतं देवि नवमी मुक्तिदायिनी महोत्सवं तथा प्रज्ञो मे
प्रियाति परां गतिम् ५३ देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं लोकानां रक्षणाय च वधाय यातुधानानां भवतीर्णः
स्वयं हरिः ५४ चैत्रे मासि नवम्यां तु जातो रामः स्वयं हरिः पुनर्वस्वृक्षसंयुक्ता सा तिथिः सर्वका
मदा ५५ श्रीरामनवमी प्रोक्ता कोटिसूर्यग्रहाधिका चैत्रशुक्ला तु नवमी पुनर्वसुयुता य
दि ५६ तस्मिन्दिने महापुण्ये राममुद्दिश्य भक्तितः यत्किंचित्क्रियते कर्म तद्भवेत्क्षयकारकम्
५७ उपोष्यां जागरणं राममुद्दिश्य तत्परः तस्मिन्दिने तु कर्तव्यं ब्रह्मप्राप्तिमभीप्सुभिः ५८

33

प्रदर्शनात् गुरुसेवापराणां व्रतीपसेवारतात्मनां ८४ सत्यव्रतपराणां च मानसानां
च पतत्फलम् न फलं समवाप्नोति जन्मभूमेः प्रदर्शनात् ८५ राजसूयसहस्राणि प्रतिव
र्षाग्निहोत्रिणः तत्फलं समवाप्नोति जन्मभूमेः प्रदर्शनात् ८६ पार्वत्युवाच भगवन्योगि
नां श्रेष्ठ नवम्यास्तु फलं वद व्रतस्य चरणे चापि श्रोतुमिच्छामि भावतः ८७ पापानां प्रलयं
कस्य च कारणं वर्णय व्रतम् ८८ शंकर उवाच ततः कृष्णपक्षे नवम्यां च चन्द्रमा प
स्वातिजन्मसमये पूर्वे परमात्मनः ८९ चैत्रमासि सिते पक्षे नवम्यां च पुनर्वसौ ततो न
ध्यानसमये भोक्ष्या सुवेलत्तम ५० ततो देवाः सगंधर्वाश्चारणा गुह्यकाः दिव्यतूर्याण्यवा

लं तदवाप्नोति श्रीरामनवमीव्रतात् ९६ कुर्याद्रामनवम्यां यः उपवासमतंद्रितः मातृगर्भ
मवाप्नोति नैव रामो भवेत्स्वयम् ९७ नवमीचाष्टमीयुक्ता वर्ज्या विष्णुपरायणैः उपोषणं
नवम्यां तु दशम्यां नैव पारणम् ९८ ॥ इति श्रीअयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे सप्तमो
ऽध्यायः ७ ॥ शंकर उवाच जन्मस्थानं नरः प्राप्य कुर्याद्रामस्य पूजनम् सौवर्णे राज
तं वापि कारयेद्रघुनंदनम् १ मातृक्रोडस्थितं रामं नीलनीरजसप्रभम् कोमलांगं विशालाक्षं वि
द्युद्वर्णांबरावृतम् २ भालप्रोद्भासिताशोककीरीटेन विराजितम् रत्नग्रैवेयकेयूररत्नकुंडल
शोभितम् ३ रत्नकांचनमंजीरं कटिसूत्रैरलंकृतम् श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं मुक्ताहारोपशो

भितम्

रामं वपतंभ्रूसनादिं नं रामतो बधम् उपो बरां जागरसां तस्मात्कुर्वीत विशेषतः ८९ य
स्तु रामनवम्यां तु भुंक्ते मोहाद्विमूढधी कुंभीपाके सुघोरे स पच्यते नात्र संशयः ९० यस्तु राम
नवम्यां वै नियतत्मर्पयेत्पितॄन् तेसर्वेते त्वशुभाद्देवयांतिविलोः पदम् ९१ यस्तु रामनवम्यां
तु दद्यात्वित्तानुसारतः पत्रिकैं चित्रदीप ततस येन सगादानसमं भवेत् ९२ धन्यो सौ केश्रतपरायरा
मनामपरायणः ये विधन्याच नवमीयस्याजानौ कृतिः स्वयम् ९३ येन धनी श्रत्तपरामके त्त
वरलक्ष्ये गतिं भजावती पातियालसपंबुरसेवितम् ९४ तु रामनवम्यां तु कुर्यात्रामव्रतं य
दि तुलापुरुषदानादिफलं प्राप्नोति मानवः ९५ सर्पेन्द्रहेऽज्जरस्तेत्रमलादाशैःकृतैः कृतैः नास

८

द्विदेवस्यैव येन दशाननवधार्थीय धर्मसंस्थापनाय च १२ दानवानां विनाशाय दैत्यानां नि
धनाय च परित्राणाय साधूनां जातो रामः स्वयं हरिः १३ ऽहं राघवं यदत्तं भक्त्या निःस्पृहं ते
नध प्रीतये विधिशोधेराम्नायं पैद्रुहुनन्दनम् १४ पुरतोः स्तोत्रपाठैश्च वेदपारायणेन च न्यै
श्रीनैमिष्यग्रावेध्यरात्रिशेषं विविधोत्सवं च १५ प्रातः स्नात्वा च स्वाविधिं जप्त्वा संध्यान योपयेत् ब
हुस्वरेण मंत्रेण देवं रामं मनसा स्मरेत् १६ देवदेवप्रणामाय पूर्वं तत्पूजयेत्सुधीः नवम्यां तु
जनं तुभ्यं श्रीरामस्तु ताहनम् १७ माहात्म्यकथनीयं श्रीमैथिलिहासं पुराणनम् मेलधामरदे
वैचवमभवपंचपादिनः १८ एवमस्तु तैषैकारे सूपं वंशे विधुवंशपत्यते संगुणरोहिणी तु नाम्नाधं

३५-

मितम् ४ सौवर्णे राजते पात्रे बह्वोचै संलिखेत् अलाभे विध्यपीठे वा स्थापयेद्बुधः नमनम्
५ वस्त्रद्वयसमायुक्तं ऐश्वर्यत्वाविभूषितम्नम् अशक्तौ समायुक्तं देवेशं पूज्य यत्नमात् ६ प्र
णवं पूर्वमुच्चार्य नमः शब्दं ततो भवेत् भगवत्पदमाभाष्य वासुदेवाय इत्यपि ७ इति मंत्रेण
तन्मध्ये कुर्यात्पुष्पांजलिं पुनः ८ एवं संपूज्य यत्पीठे देवमावाह्य पूजयेत् २ अर्घ्यादि धूपदीपां
तानुपचारान्विधाय च ततो ह्यावरणदेवानां परिवारांश्च पूजयेत् ९ प्रथमं षट्कोणेषु
हृदयादीनि षडंगक्रमात् मूलमंत्रेण कर्तव्या उपचाराश्च षोडश १० इंद्रादिलोकपालांश्च व
ज्राद्यायुधानीन्यपि सर्वान् हि समपालमंत्रेण पूजयेद्भक्तिसंयुतः ११ अशोककुसुमैर्युक्तं मधो

श्रीराम
अयोध्या
३९ नैचोरलग्नामारसांतृयत् ज्ञानिनांतुमत्तेनैवत्तस्माद्राज्ञाविमोचितौ २७ देशभेदेनयोदंडः कर्त
व्योविदुरतानरे वपतंक्रविराादेशानियोपनंनपा २८ एवंहिसर्वदुष्टानांवधोनान्योहिकेवलः
तेलवारत्तानुवीरोनदष्यकुंभकारकः २९ धीवरोपिनतापापीपंचानांमेलनंवने वन्यवपापि
नोदैवाद्विप्रानोपरतापिनं ३० ग्रामामागत्यपंचैतेचौर्यंकुर्वंतिनित्यशः मुषित्वाद्रव्यवस्तु
संपश्चायांतिवनंपुनः ३१ ग्रामांतरंपुनर्गत्वातत्रचौर्यंचक्रिरे तस्मिन्देशेचपत्तमाशुरित्तां
36 व्येवपापिनिः ३२ मुषित्वातत्रवस्तूनिवेश्याभोगपरायणाः मद्यपानरताश्चैवमांसाशातेपि
जीविनः ३३ गोविप्रग्रस्तसाधूनांसदानिंदापरायणाः एवंतेपापिनोराज्ञाखड्गशास्त्रनिराकृ
नातात
३९

अरीनिम्न तः १८ तृतीयस्तु नरो नाम्ना लंठश्चौ साधुदा हतः चतुर्थो धीवरो दुष्टो नाम्ना
स्योष्ठश्च जंतुहा २० पंचमः कुंभकारस्तु धर्मदेहश्च धामगात् पंचग्रामे तु पंचानां मेकस्मिन्स्थि
रत्नभृत् २१ तेषु चास्तु गोष्ठो बोवभूव तेभ्यपीडने इति दैवचर्यैः स्त्री वा राज्ञा मदक्षि हि: कृतः
२२ तं तु कुंभकारस्तु भार्यायानुजस्यैव संगच्छेत् नटस्य चपि पितास्य वीतस्य कस्ताजति कानने २३
धर्मवीराधरः पापी तं तु कारणे हे स्थितः नृपतिस्तौ गच्छतीत्या च बद्धि वातान मारयेत् २४ धी
वरः कुंभकारश्च स तमात्रैव परायणौ राजलोके स्थितीतौ चक्रतुर्नि पिशौ पं धनीहा २५ वध्यानि तु
स्पष्टयाजे पापीनो पार्श्वे तापिनो विनयात्मेन निराजोपि देहभंग गतयाम्ततेन २६ एवं राज्ञा परोधं

श्रीराम
अयोध्या
३१

योध्यायां गमनात्तेतु नरा सुकृतिनःप्रिये येपेस्यावसरःस्तेषु नानयत्नापकर्मतां ४२ ध्ववस
न्याःऽअयोध्यायाःपूर्वद्वारेसमापयुः अयोध्यायांतुयेविध्नाम्नीर्मंतनततेसद ४३ धानकोध
स्वलोभस्वछंदभतंमोक्षमसरः निष्क्रांतप्रान्तथालयंवैयैरन्माभितितेदश ४४ तत्तेदंडंग्
तीत्यानुनृतिमंतेविदुद्रुवुः मथमानाक्ष्यतान्हन्तादयापुक्तोब्रवीन्मुनिः ४५ श्रीरामंतेन
नमेयवीर्निर्विधापयागतान् भविष्यंतिमहापुरायंयुक्ताकंपापतारतो ४६ इतिश्रुत्वा
नमेवार्थ्यपंनोविघ्नतेचचक्रिरे नासन्नवसरेचौरश्रीरामवाक्यमब्रुवन ४७ भगवन्कोनि
खिपात्तैपेस्माकंसेधनेरत्ता संभायांचविनोध्र(?)त्तुभ्यंविघ्ननमोनमः ४८ श्रीरामउवाच

37

माहात्म्य
३१

ता ३४ राज्ञा निराकृताः सर्वे दुःखिता लोका अभवन् देशाद्देशान्तरं गत्वा न पुनः शर्म लेभिरे
३५ किं कुर्वे पापकर्माणि जल्पन्तश्च मुहुर्मुहुः अनेनैव सर्वे बांना नादेशे च पापराः ३६
चक्रुरे नाशिते सर्वे लोके नानाविधानि च पापेन दुःखिताः सर्वे दुःखानि च लेभिरे ३७ म
धुमासे महापुण्ये नवम्यां रामजन्मनि स्नानार्थं जनाः सर्वे चैत्र प्रस्थात्र लेभिरे ३८ तेषां सं
गतस्ते तां वै चौराणां मति लुंपनाम् एवं विचार्य ते चौराः करिष्यामो न चौर्यं तान् ३९ एका
न्त पथिकैः पथं च स्नानं नु कुर्वतः चौराश्च वयं वै पातिताः सर्वे मार्गान्तरवासिनः ४०
तीर्थयात्रां करिष्यामो भवतां संगमेव यत् ते षां मिलितैर्वाक्यैर्विचिन्त्य मुक्तवन्त ते जना ४१ अ

श्री राम०
अयोध्या
३२

बैरेत्तैस्तथापन्यैर्निर्मुक्तो आपतेक्षणात् मथुतासेसितेपङ्केनवमारामजन्मनि ५६ स
नाजतानराः सर्वे देवगंधर्वदानवाः जन्मस्थानं हि पश्यंति स्नात्वा श्रीसरयूजले ५७ भ
क्तिक्रीयतां यात्रा पापनिर्नाशहेतवे श्रेगच्छंतृपश्यंतु त्वाश्चर्यं परमाद्भुतम् ५८ शं
करउवाच इत्युक्त्वांतर्दधे पोजीनाम्नाश्रितोमतामुनिः नगरं विविश्[illegible]ते च पंचयोराश्च
र्थिताः ५९ ॥ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे अष्टमोऽध्यायः ८ ॥
30
शंकरउवाच अयोध्यां तु सदा मूर्तिं दृष्टोचाग्रेध्येयतैः मरकांचरधरादेवी सखीभिः परिवा
रिता १ दिव्यमाल्यांचलाकंठे बिभ्रती सुमनोहरा शरच्चंद्रधरा देवी दिव्यचंदनभूषिता

माहा०
३२

सम्भाज्ञाश्च भवंतोहि ये धर्मा जगत्स्थित एते विप्राश्च योध्यायां बाधंते दिनदाधमान ४९ म
पानि वारितानाः सर्वे त्वत्प्रसादान्मनर्गताः विधिपूर्वं न योध्यायां यात्रां कुरुत सत्तमः ५० तीर्थया
त्राप्रभावेन पापराशिर्विनश्यति चौरा ऊचुः केन वै विधिना ब्रह्मन् तीर्थयात्रां चरेम हि ५१
येन पापचयं सर्वं प्रजि?ष्यामोऽमरावतिम् श्रीराम उवाच यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव
सुसंयुतः ५२ विद्यातपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते पापं न कुरुते यस्तु वाङ्मनोभिर्जिते
न्द्रियः ५३ यथाशक्त्या च दानेन स तीर्थफलमश्नुते स्वर्गद्वारं समासाद्य वपनं कारयेद् व्रती
५४ स्नात्वा व्रजेत् रामस्य जन्मस्थानं विशेषतः ओ तस्या ब्रह्महत्याग्रहस्त्रीजमनं तथा ५५ गो

अयोध्या ३९

त्पश्चात्केचनवर्जिताः नैऋतीं नाम याकेचित्सुभ्रूः कालात्तथापरे १० भयंकरा तथा चान्ये
कालकूटनक्षत्तथापरे नानावेषधराश्चान्ये पापानां पापविभ्रमाः ११ उपेता युधकोदंडाः स
त्या यास्सम्मुखं गता अयोध्यापि महावीर्या यथा नाम्ना तथा गुणाः १२ ताडिताः सत्यपास
र्वैः अद्याभीभवेगया पलायनपरा सर्वेपुरतस्तानतस्थिरे १३ नस्पुर्वति निश्चसत्यायाः स
39 मे सा स्वस्वपच्च जके हं तो भैरवं नादं येनलोकाविसिष्मिरे १४ सूर्पा चीकार्भिताचोराव
गेद्वारं स्नानाययुः पलिभिन्नेगतास्यो रानवमीनधुमासिकी १५ स्नात्वा च सरयूदिव्यां ज
गम्या नंतु ते गता भक्तिनो रामचन्द्रस्य जन्मभूमेः प्रदर्शनात् १६ पापघ्नं तालदासर्वेच

नालनु ३९

२ हालीपपापुरी चापापिबुधैः सेविता च सा वशिष्ठवामदेवाद्यैर्मुनिवृन्दैरुपासिता
३ ईदृशी विमलाखड्गा चौरैः स्वनगनंदिनि यथा पापैः पुरी दृष्टा तथा नान्यैश्च पापिभिः ४ अ
शितस्तु मुनेः संगात्तथा तस्य वरेण च अयोध्यादर्शने चक्रुर्लेभिरे परमं मुदं ५ पापैर्न यो
ध्यते तस्मान्नायोध्येति कथ्यते यथा ध्वांतस्य भानुस्तथयोध्यापि पापिनां वीति ६ ह्यपापानि चौरा
णां गता कश्यपस्य सा पुरी दुःप्राप्य यस्मात्तां तेषां चौरा तां सन्मुखी नह ७ भयं तु लेभिरे चौरा त
स्या किं तु हनिष्यति चौरदेहाद्विनिःसृत्य पापानां पापविज्ञ्यहाः ८ नीलवस्त्राधरा सास
तथा वैतन्मनाशिका लोहभूषिता सर्वांगा तथा पारूधिरोहता: ९ हस्तेन तीरं पांतावेचि

आत्म
ऋपाध्या

४० भीवश्यीनिकसिधालेतु पामरा: एवं बिभ्राध्यनस्याने विविधाविदनश्यस: २४ मनाअंशेच
जीर्णश्रीधूचौरा तां पापवतं भवन् वेऽजर उवाच यनेन प्रेषितादूनापर्यटन्ति तदाधितो २५
कृर्यो पयीत रैते तु दद्मु:पापविज्ञतान् यमदूताऊचु: के यूयं विप्ये लैलसित्रु:खशोप
रापराः २६ किं कर्तु नाभ्रिता पूर्वं विष्ये दैवुत्रवासिनः पापनिग्नताऊचुः मद्वां तारैचो
40 त्पन्नाः पापभिःप्रतिपालिताः २७ मातरं पितरं च त्यक्त्वा मया काम वेदत्वं भवान् अस्मात्प्रीति
संयुक्ता नैवं वं प्रतिपादिताः २८ तेव यं पापि संगेन स्वाकेतं प्रतिचागता तोऽस्ताश्च वर्यंस
वैपुर्यो तु विलसारम्यः २९ देहं त्यक्त्वा तु तेषां वै दुःखितास्त्व वसेमाति नवमी चैत मासस्य मातान्म

५-

मेवपंचपापिनः तस्मिन्कालेमुधात्तस्मिंश्चित्रगुप्तेपमनवै १७ भैरोप्रोवाचगतंचचौरास्तां
छलहेतवे यमोवाच श्रम्यतामपराधस्तु यन्मयाप्रोच्यतेधुना १८ क्रियतांभवताचाद्यचौ
राणांपापमार्जनम् देवमपापपंकेनग्रस्तयासाप्रमार्जिता १९ विनोदाद्यापुरीसत्वंतस्मा
६ त्वात्स्यमीश्वरीम् पापंन्तानुतेसर्वेपंचचोरास्तथापरे २० भगवन्वस्तुपेयेचित्रपोषयास
मुपासते शंकरउवाच श्रतांतस्यवचःश्रुत्वामनसिनश्चवभूवसः २१ गतःपद्मश्रमोसला
कंबहुकालस्तोलयो चित्रगुप्तउवाच एवंभवतुभोप्राज्ञसेवनादुपरत्तावयं २२ जंम
भूमेस्तुरामस्ययदिपापानिपांतिवै याधिनस्तुगमिष्यंतिसाकेतांतरावजन्मनि २३ गतपापा

शमत
प्रयोध्या
४१

मे

तः ३७ यमं निवेदयामास पापानां दुःखमेव च यम उवाच किमस्य पापस्य मातः त्वं नव माध्य
मधीसाधा ३८ न हा पतितः पाइन्ता देवस्य चक्रपाणिनः जन्म मे तु नागतं स्य वक्तुं नाकानपङ्कजः
३९ पापकोटिसमायुक्तः स्यैव नथनाकेतितयो पापकोटिं नरास्तु कानं जन्म भूमेः प्रदर्शनात्
४० प्राप्नोति परमं लोकं यत्र गत्वा न शोचते प्रसन्ना पश्यं सत्या चेतस्यार्तिं कुरुते यमः ४१ मेघ
नादं दुःखं तु जातावैविमलां प्रति भामनार्थैधं पंतस्य गोविन्द्यानेोद्य माचिरम् ४२ शंकर
उवाच इत्युक्ता यमराजोपि भवनं प्रेतं गतो वैतः आरुह्य मनोहरं वेगात्सत्यां प्रतिजगाम ह ४३
साकेतनिकटे देशे विश्वकर्मा विनिर्मितम् अमराजेन संपन्नः कृतस्त्व पागम्य तेषु ना ४४ मात

स्कोधाद्यप्रवर्तते ३० तस्याश्च तत्प्रभावेण सत्पुत्रा जातनः पुनः दर्शनात्प्राणदेवस्य त्र्यम्बकमेवि
लंघनात् ३१ नाम्ना संतानकं लोकं विमानेनात्र ते गता तेषां वियोगदुःखेन भित्रा लोगमनं तव
३२ यैर्यैर्यं पालिता भित्तैर्धर्मत्यक्ताम हात्माभिः पतिस्त्यक्ता च तस्मान्वै लोकं संतानकं गताः ३३
मित्रसंगावियोगेन दुःखिता न स्या त्वं विलिप्तताः धांबरउवाच मनोवैभवरूपा या सुदत्ता नाम बन्धु यत
३४ अब्रुवन्व चनं क्रूरं पापरूपा नसां त्वयम पवद्गता उज्ज्वः ननांवंतु धीरं व्यापुत्राः कां मित्र मेव
नम ३५ भार्यं तु विद्यते रमा वं तना आयम स्वैवै इदर्शी विनस्वाध्व छापापेनां चगोतमक ३६
भक्तिभिः स्थितांचा न यावत्प्रमोदं यत्प्राप्त धांबरउवाच इत्युक्ता संयमनीं जग्मुर्यन्सुदत्तात्त्वराचि

२

५१ गोप्रतारं क्षितिस्थानतः पूर्वेतु शंकरम् पं॰ रश्मित्वासरय्वास्तु सत्यायाश्च तु जितं गुरुः
५२ अश्रुवीत्यापरमावात्यामेघनाद गंभीरया ५३ ॥ इति श्री अयोध्यामाहात्म्ये गौरी
शंकरसंवादे नवमोऽध्यायः ९ ॥ पार्वत्युवाच अयोध्यायै नमस्तेतु रामरूपिण्यै नमो नमः
अयोध्यायै च नमस्तुभ्यं सत्यायै तु नमो नमः १ सरय्वावेष्टितायै च नमो नमस्तु ते सदा ब्रह्मादिदे
वैस्तेभ्यस्तु श्रीमद्भिः पर्युपासिते २ रामभक्तिप्रिये देवि सर्वदा ते नमो नमो ध्यायंति मानवा मानो
मनसा त्वां हि पूजितं ३ तेषां नश्यंति पापानि त्वां भो पार्जितानि च आगरो वा सुदेवाश्यापाकार
स्तु प्रजापतिः ४ ओंकारोलद्रुरूपा स्वतन्ता ध्यायंति मुनीश्वराः सूर्यवंशोद्भवानां तु राज्ञां परम

नवमीविद्यतेचाद्यतांत्वंकौतुकंयत्पार्थ्यसि विश्वकर्मोवाच आगम्यतेतुताभ्यतास्नात्वाश्री
सरयूजले ४५ दर्शनंजन्मभूमेस्तुदेवैःसार्धंकृतंमया प्रमत्तातत्रचाहंभोगर्भेब्रजत्संं
ध्रुवम् ४६ तत्रगत्वाचवेदेहस्मानंकरिष्येयतोनताम्अपि नवमींप्राप्तांतत्रसरयूजलेपिनाकु
नः ४७ जगामचातिवेगेनपत्नींविश्राम्यभारताम् विशाम्यतमस्योद्गीतंपत्नींचत्याविधा
स्मिरे ४८ जगामचपतत्राजोऽपिसार्धंतेननगरेऽभवत् मागत्वंस्त्रावयेभ्र्त्यानन्तर्नेसांतु द
दर्शितं ४९ पतिंवैचपरित्यज्यतेननानविधंतांजर्निः आदौप्रतावक्षुधार्यौवैनलायेतु म
धातः ५० तंस्त्रध्वंसोतेतुसपूज्यमंत्रोपलक्ष्मीहृतः सोऽन्वधावच्चवेगेनपत्नपूर्वामलक्ष्यतं

सितैवसेविनीयायांतु येपनम् १३ लोयातिचनरायैवैतेषांतवभयंनोरु पानीतिदंतिपा
पालिचौराणांचापिविषप्रदे १४ विधवयांतुभोदेवममैयाध्यानवापिच येनेदमध्वमेयतु
त्वयाभक्तयांतुपस्कृतम् १५ यःपठेत्प्रातरुत्थाय पापंतस्यप्रणश्यति प्राप्नोतिसकलान्पोन्
मयाख्यातंनरस्सदा १६ शंकरउवाच विप्राख्यवचनंसत्यायत्रायांतरत्वेसयत् तेन
83 स्थितिंसदायत्केवाशिष्ठ्यापुलिनेशुभे १७ त्रिनगुप्ताश्चयत्रैर्ताअञ्जिताश्चाभवन्मुहुः वि
ज्ञातुगतानांसपापानांचसततंततः १८ ज्ञातानियमुनायातुस्थानंस्कंदात्रंजनः माहात्म्यं
विनश्यात्यात्तदूतेभ्यः आवयेन्मुहुः १९ शंकरउवाच माहात्म्यमीदृशंशुभंनयातेवउच

धर्मितो ५ तेषां सामान्यधात्री त्वं तथा सुमतिनामपि मतिमानं न जानामि तत्र वदेहि विभुनी
श्वरा: ६ कथं न ज्ञायते तैस्मैं दैवं दिविवाजिनैः नमस्तो तु सदा देवि सदा देवि नमो नमः ७
नमो योध्ये नमो योध्ये पापं नस्त्वं मयाकुरु शंकर उवाच अस्तु वै वासिरराजापन्न पुत्रो न
तत्मना: अयोध्या दर्शयामास तत्रं स्वां तस्य प्रीतये ८ यो दत्ता स्वराजेन सत्या प्राप्त पर्वं विश्रम
सत्योवाच वरं ब्रूहि मत्तो भूपे प्रीतो हं लते शोलयः ९ यदर्थं चागतो सि त्वां तं ममाग्रे च प्र
यतात् वचराज उवाच प्रसन्ना मम मातस्त्वं देहि स्थानं मम इष्टम् १० चौरेभ्य गता वेच
पापत्स्यों चापिपश्ये ११ अयोध्योवाच पमस्य वेति विख्यातं स्थानं मे सरयूतटे १२ जेमासि

श्रीराम०
अयोध्या
४४

धानिन सीतायाः पाकसदनं तत्र दृश्यते विराजते २७ तस्य दर्शनमात्रेण नरः स्यात् सर्वसिद्धयः
तस्मात्सर्वार्थदा देवि यात्रा स्यात् सर्वकालिकी २८ पाकस्थानस्य माहात्म्यं यः शृणोति नरोत्तमः
आजन्मसंचितात्पापान्मुक्तो भवति तत्क्षणात् २९ पाकस्थानस्य माहात्म्यं मया संक्षेपतो मिह
धिमन् सकलं चात्र माहात्म्यं समर्पितो वेद लंघरि ३० एतत्तं पश्यतो गेहे अन्नपूर्णा विराजते
अन्नस्य च यथा तस्याः पाकस्थानदर्शनात् विमलो भवान् ३१ शानाज्ञानकृतं पापं तत्क्षणात् देवदर्शनात्
अन्नस्य च यथा तस्याः पापाद् देवीमुक्तो भवान् ३२ देवेशि किं बहूक्तेन श्रेयः साधनं परम् ज्ञेयं
स्थानाद्वाग्भुक्तो रसो पाकस्यानं तत्र कथ्यते ३३ जन्मस्थानात्तु उत्तरे तु वर्तते भवनं ... धनं विं

माहात्म्य
४४

रीतिन जन्मभूमेरयोध्यायां नयत्यंचैवपावीति २० यईदंश्रृणुयान्नित्यंपठत्यपिपार्कीर्ति
नम कृताचविमलांभोगानं ते चांतिगतिंलभेत् २१ भूतले न पुनप्रोतं कृतीस्यायचपावि
ति श्रहंश्रुत्वा कृतीस्याचरानभक्तानुतेधुवम् २२ नसहायप्रवर्तव्यं नतपस्कायपापिने
निंदकायकुहृतांचवेदानांचतपैवहि २३ निंदकायचपुत्राणांतेषांनकपदेकाचित ध्रु
पाकृपावतौचैवभक्तिश्रेयेकृद्वोधिनाम् २४ विस्मंकायप्रेम्नांवैस्यंयंवूह्वियक्ता: पठ पा ३
नेश्रवतांचारूकपवर्येतदहरान्न २५ पार्वत्युवाच भगवनसर्वदेवानांमातेस्वंवदमेप्रभो
वकुत्वादेवदेवेशप्रसीदतिमनोमम २६ ईश्वरउवाच श्रृणुदेविप्रवक्ष्यामिकथांपापनाशना

४१ मुंजीवकुंडानापुष्पोरोसुंदरं वनमोहरम् कुंडविभीषणास्यापि सर्वभागफलप्रदम् ४२
तयो र्यात्रानुकर्तव्या नरैः श्रद्धसमन्वितैः चैत्रे शुक्ले नवम्यां तु तयो यात्रा तु वार्षिकी ४३ हनु
मत्कुंडं दक्षिणे सीतासरोवानि हनूमा पत्रं च के सीतास्नाहि कुबेरो रघुनाथं ध्यायन् ४४ ॥ इति
श्री अयोध्याखंडे श्रीरामेश्वरतीर्थादे दशमोऽध्यायः १० ॥ पार्वत्युवाच भगवन्श्रुतितत्त्वेन

सरीर्त्वाहिरमूसंयम कुबेरस्य कथं भीतिर्हसन्नारघुपतौ १ । २ तत्सर्वं वनाच दृष्टवित्ता
तन्ननसभूतः अत्रोकथारहस्यानिजनतुष्टीतमनोहरम् २ शंकर उवाच शृणु देवि प्रवे
भाभिस्थाने हनाति हनन : यस्याश्रवणा नानेरा जायते विस्मयोमहान् ३ आसीत्सुरारघुप

नाप्रमालं चस्थानं वैसोमपावनम् ३४ मैत्रेय्याभवनं दिव्यं यत्रजाम्नोर भूपह मशैनामथ
मीत्मा गुरुदेवार्चनेरतः ३५ नमोनिदाराद्यागेवतोपरमं मतरं छीमत्राभवनं रम्यंध
नुः त्रिंश चभाभिनि ३६ यत्रजातो मतगमागोतपाशरगधूर्लदासोतो स्थानानांतश्रीनादेविम
यत्नेप्याधिवंधनात् ३७ जनस्थानानु मोदेवि म्रागिनभौतोविराजते सीनाकूपोपतिर्व्याप्तो
शान्तकूपोतिविश्रुतः ३८ पञ्चपानकहंतं पेन तस्य कूपस्य पावीति सर्वानिवांनभवेघ्नोभोबु
धानां गुरुर्वर्णा ३९ वापिसहस्रानदेवानां जलपानं सकृत्तं तः शंभोः कानवक्तं प्राप्य नत्वाले के प्रकाशितम्
४० देवाधर्मिणाहि स्थानानां दिव्यतो दिउत्सवेस्थितम् नम्मालोके भुवि विख्यातं तीर्थपंसंवीवकुं डकम्

श्रीराम
अयोध्या
८९

च भरद्वाजो गालवश्चौर्व एव तथा ॥११॥ अन्यानपि मुनिवरान्नानातीर्थसमाश्रितान् समान
यद्वसिष्ठेन द्विजवर्येण भूपतिः ॥१२॥ इक्ष्वाकुस्थितान्नृत्तान्तसर्वी श्रदीप्तानिव पावकान् नाना
जनतान्विविदिक्ष्यानुरघुःपुरपुरंजय ॥१३॥ निश्चक्रामनवपान्यापंच्छयमेवमतावक्षाः ततोवि
नीतवत्सर्वान्स्याकुस्थोद्विजसत्तमान् ॥१४॥ उवाच धर्मयुक्तां तु वचनं यज्ञलिप्सये रघुकुलव
५८ च भूनयः सर्वे रुचैनेदूपंक्ष्ट्याज्जनमद्वचः ॥१५॥ यद्वंविधावुभिःश्रानितन्त्राङ्गांन्नुगानधैप
सांप्रतं कामकोपक्षेपुक्तःस्यान्नालिमपत्तमः ॥१६॥ एतद्विचार्यतत्त्वेन भूपद्वपेननीश्वराः भू
तवघ्नेचुः राजानिवर्योदरस्थानोपद्मलोपज्ञामतान ॥१७॥ सांप्रतं पुरहतोपराभाविलंवंक्ष्णंण माता न्य
७६

सि १

तिदिक्ष्वाकुकुलनंदनः ३ … जो … दर्वीर्यपालितजनान्नसः ४ पूर्ताधिकारान्निर्वर्गविक्षा
नसंधसैः प्रजापर्यंतपालनपालनात्तेनजितिनमांसदा ५ पश्चात्पाठेनसंवीताद्वोदवानपत्विषा
लचक्रेप्रौढविभवसाधनविजयेऽमोर ६ नानादेशासमाक्रम्य चतुरंगबलान्वितः भूप
तिर्वैसमानीयधार्म्येजगतामहतः ७ … ल ब्लाकपति चौरोद्गाडपिवल्लाधिष्ठान रत्नो
निधिर्यथा … ताति … जदा ८ लोकजित्पृथिवीशासर्वोऽङ्गोतिल्वार नसेचयन · क्रमा
धानागतोनाराजधानीचतांश … ९ तत्रागत्यकाकुत्स्थोपशायोसुकमानसः चमार
निर्भिर्ध्वजिनिर्जवंशोऽचितांघ्रिपाः १० वसिष्ठमुनिनाराज्ञाप्यवानदेवंचकसपन् जागवसि

अयोध्या

रघुरुवाच भगवन्निदमाज्ञे ते दिनमेकं तु

५७ सपर्ययार्घ्यादिकया भक्त्या तत्र विहिताः क्रियाः पूजां संभार्य ताः सोऽपि ताः ददर्श स मुनीश्वरः २६ वि

स्मितो भूमिरानंदो ददर्शात्मार्पितं त्यजन् उवाच मधुरं वाक्यं वाक्यज्ञानविशारदः २७ कौत्स

उवाच राजन् भूपते स्तु गच्छाम्यहं सत्रं तां प्रतम् गुर्वर्थी तरसा पैदं ससर्वं स्वदक्षिणाम्

२८ त्वां न याचे धनाभावादत्तान्यत्र प्रजाम्यहम् शंकर उवाच इत्युक्ते तेन नानिनार धुः परवु

४७ रंजयः २९ ध्यात्वा श्रीदेवं विनयान्वितांजलिः शंकर उवाच इत्युक्तः परमोदारव

चो मुनिमुदारधीः ३१ प्रातः स्थेयास्त्वया तत्र कुबेरो विजिगीषया तमापं कुबेरोपविज्ञाय पूजनो

दितैः ३२ ततः स नाम नाक्ये केवलि स्वर्णवस्त्र चाजयन् स्वर्णवृष्टिरभूद्यत्र सा स्वर्णावानि रत्नमा

सपाः शंकर उवाच रघुस्य कौत्सो यज्ञं विश्वजितं प्रसंचयः १८ नानासंभारमंजूसंकृतसर्व
स्वदक्षिणम्। नानाविधानि दानानि दत्तानि मुनिपुंगवे १९ सर्वदेवैर्मेव प्रदत्तो द्विजेभ्यो बहुमान
तः द्विजेषु तेषु जातेषु प्राप्तेषु गृहान्प्रयान २० वैदुष्यापि विप्रस्य प्रसन्नेषु पार्श्वेषु च तेन य
ज्ञं नाविधिवद्विहितो नर्मदेश्वरः २१ विश्वामित्र कनेरं तेवासी कौत्स्य ईतिस्मृतः दक्षिणार्थी
रोधी मान्यां च तं नरेश्वरम् २२ चतुर्दशसुवर्णानां कोटि मानन सत्वरम् न ददौ लोभिनं गुरुदक्षिणा
निर्धाद धनवानुषा २३ आगतः संमानितः कौत्सः सततं याचितुमादरात् रघु भूपालस्तिलक दत्त सर्वस्व
दक्षिणाम् २४ तमागतमभिप्रेक्ष्य रघुरादृत्य तत्क्षणात् उत्थाय प्रयजया मास विधिवत्सपरंतपः २५

श्रीराम
अयोध्या
४२

सः ४० प्रतस्थे निजकार्यार्थं गुरोराश्रममुत्सुकः राजापत्न्यौ तयोर्हि मोदं सग सुतस्य नम्
४१ द्विजेभ्यो विविधं दद पानयानानि सप्रजाः २ वंस्वतीर्वनेजातं मातापं चक्रे नेधरात्
४२ पार्वत्युवाच भगवन् मुक्तिमत्वेन कथं निबंधवं मुनिः विश्वामित्रो निजं शिष्यं कौतुसं
क्रोधेनत्ताडयत् ४३ दुःप्राप्यमर्थं यत्नेन तत्तु प्राप्य तिन बालका २ नतसर्वं समाचक्ष्व यदि ती
मतिर्मे सुखदा ४४ महादेव उवाच शृणु देवि कथामेतां सावधानमनाः प्रिये विश्वामित्रो मुनिः
श्रेष्ठो दिव्यविज्ञानलोचनः ४५ निजाश्रमेतत्तयो दुग्धं चचार प्रयतो व्रती २ कदन्नं तयोर्दुः
दुर्वासा मुनिराजतः ४६ आगत्य च क्षुधाक्रान्तः उच्चैः प्रोवाच सादरं भोजनं दीयतां मह्यं मातृत
४२

48

३३ तं मुनिर्दर्शयामास स्थानं अक्षीनिषेदितम् । तस्मै समर्पयामास तत्तोर ध्रुः स्वामिनुज्ञया ३४
मुनिं श्रीपि ज्योहिरा गुरुं ततो गुरुर्वर्णमादरात् । राज्ञे निवेदयामास सर्वमन्त्रं गुरुणाधिकम् ३५ वरा
नपदेवं तुष्टः श्रीसोमशिवगणेश्वरः । श्रीसत्यउवाच राजन्धन्य भवत्वं प्रत्रं भिजवंशगुरुणान्वितम्
ख ३६ ईश्वरीत्वामभिर्व्याममनोभीष्टफलप्रदा । नृपादस्त्वपरं तीर्थं सर्वपापहरं सदा ३७ अत्र
स्नानेन दानेन नन्दरोगक्षयी प्रजायते । वैशाखे शुक्लपक्षे द्वादश्यां यात्रा सांवत्सरी भवेत् ३८ ना
नाभीष्टफलप्राप्तिर्भवेत्तवचनात्तथा । अभिषेके पदे चरसाम्भोजलेन सादरात् ३९
सर्वकामफलं प्राप्तिर्जायते नृणां श्रवि । शंकर उवाच । इति दत्त्वा वरं राज्ञे श्रीसः स तुष्टमानः

अ॰ता॰ अयोध्या ४९

मम ५४ तस्मिन्याते गृहान्विप्रे विश्वामित्रस्तपोनिधिः मौनं संविधाय तं श्रेष्ठं विससर्ज गृहं प्रति ५५ संवि
त्सरे गते गुरुं प्राह दक्षिणा प्रार्थ्यतामिति विश्वामित्रस्तु तं प्राह शुश्रूषा तव दक्षिणा ५६ पुनः प्राह गुरुं
शिष्यो दक्षिणा प्रार्थ्यतामिति विश्वामित्रः पुनः प्राह दक्षिणां ५७ पुनः पुनः गुरुं प्राह शिष्यो निर्बन्धवा
न्यदा तदा गुरुः क्रुद्धस्तु शिष्यं प्राह च निष्ठुरम् ५८ भवर्णास्य सुवर्णास्य चतुर्दश सहस्रकम् कोटि
र्मे दक्षिणां विप्र पश्चाद्गच्छ गृहं प्रति ५९ इत्युक्तो गुरुणा शिष्यो विचार्य समुपागतः काकुपेधिश्व
ज्ञेनार्थयवाचे गुरुदक्षिणाम् ६० इति ते कारतां सर्वं मया भद्र प्रकीर्तितम् श्रुत्वा या कृपापापस्तु सर्वपा
पैः प्रमुच्यते ६१ ॥ इति श्री अयोध्याखण्डे गौरीशंकरसंवादे एकादशोऽध्यायः ११ ॥ शंकर उवा

५७

अ॰ता॰ ४९

क्षुधापीडितचेतसे ४७ पायसं भोजयिष्ये च शीघ्रं प्रसांतये द्विज इति श्रुत्वा वचस्तस्य विश्वा
मित्रः प्रयत्नतः ४८ स्थाल्यां पायसमादाय तं समभ्युपस्थितस्तथा तदा तपोस्थितं दृष्ट्वा दुर्वासास्तं
विलोकयन् ४९ उवाच मधुरं वाक्यं मूर्तिज्वलनसन्निभः दुर्वासा उवाच क्षणं सत्तस्व विप्रे
न्द्र स्नानार्थं तु व्रजाम्यहम् ५० क्षणं तिष्ठ क्षणं तिष्ठ आगच्छामो वयं प्रतम् इत्युक्त्वा स जगामाशु दु
र्वासास्यान्तमन्तरा ५१ विश्वामित्र तपोनिष्ठः स तत्र स्थाणुरिवाचलः वर्षाणां तु सहस्रं वै तत्र
स्थितो स्थिरमतिस्तदा ५२ तस्य शुश्रूषतपसा तोषितो मुनिः शौर्ये स यस्तत्कृतः बभूव परमो हरमतिर्द्विज
सत्तमः ५३ पुनरागत्य मुनिर्दुर्वासा गतकल्मषः भक्त्या पायसं चैव संगतवान्विनिजाज्ञ

मा० [illegible]
५०

पिंडदानं विशेषतः ९ गयाश्राद्धसमं प्रोक्तं पितॄणां तृप्तिकारकम् यत्तु लिंगं क्रियते तत्र अक्षयमेव सनं भवे
त् यज्ञवेधादग्निरोतु संगमः सिद्धिसेवितः तिलोदकीसरय्वोस्तु संगत्या भुवि विश्रुतः १० तत्र स्ना
त्वा नरा भागे भवति विद्ज्ञो नराः दशानां तु अश्वमेधानां कृतानां फलं भवेत् ११ तद्धर्मोतिधर्मो त्वां तत्र
स्नात्वा यतव्रतः स्वर्णादिकं च यो दद्याद् ग्रामसेवो वेदपारगे १२ स भोजति नचाप्नोति सुभिक्षश्चैव दीयते
तिलोदकीधारखास्तुसंगमे लोकविश्रुते १३ दशान्नं तु विधानेन संभूयो भिजायते उपवासचयः
कृत्वा विप्राश्च संतर्पयन् नरः १४ सौत्रामणेस्तु यज्ञफलमाप्नोति मानवः एकाग्रस्तु पीत्वा [illegible] संतत्र
यतव्रतः १५ यावज्जीवकृतं पापं [illegible] नश्यति अमायां तु [illegible] यात्रां सांवत्सरं भवेत्

माहात्म्य
५०

च तस्याः पश्चिमदिग्भागे यज्ञवेदी प्रकीर्तिता यत्र यज्ञो बभूवाथ रामस्य परमात्मनः १ तस्याः प
श्चिमदिग्भागे अग्निकुंडं मनोहरम् नानारत्नैर्विचित्रं च कांत्या तमिस्रनाशनम् २ आस्ते तत्र
रिमालाजुनिवशांतिशतत्तमः अजनपःस्थापितात्तत्र ब्राह्मणो वेदपारगैः ३ दक्षिणाडिनिर्गा दे
पत्याल्वनीपोत्रपोगनयः तस्य यात्रा प्रकर्तव्या नरैः श्रद्धासमन्वितैः ४ यत्र यज्ञो महादानं तीर्थत्रय
पठनं तथा अत्र स्नास्यंति ये मर्त्या अत्र तत्पालेन संशयः ५ चलींचान्नं च वासालिदेवतनि श्रद्धया
न्वितैः पयस्विनी गौर्देया सवत्सा स्वर्णशृंगिका ६ अत्र स्नानेन दानेन नन्दगोपालस्मी प्रजायते मार्गशी
र्षस्य कृष्णायां पक्षांते च वरानने ७ यात्रा सांवत्सरी कार्या सर्वाभीष्टफलप्रदा यज्ञवेदीं नरः कुर्यात्

नैनागैः सप्तपर्णातिमुक्तिकैः २४ मंदारकदलीगुल्मैर्लताजालसमावृता प्रियंगुभिः कदंबैश्च त
थावकुलथैरपि २५ जंबीरदाडिमश्चैव कोविदारश्च शोभिता सर्वर्तुकुसुमैरम्यैः फलयष्टिम
नोरमैः २६ दिव्यगंधरसोपेतैर्मैतफलहस्तांकुरपल्लवैः तथैवतरुभिर्दिव्यैः शिखिभिः पवनकम्पितैः २७
चालपद्मवपुष्पाढ्यैर्मत्तभ्रमरसंकुलैः कोकिलैर्भृंगराजैश्च नानावर्णैश्च पक्षिभिः २८ शोभिताप
त सस्थित्रैश्च तत्वक्षावशांतकैः शातकुंभनिभाकैश्च तोयैश्चहरिनिविबायमा २९ नीलाब्जसन्निभाः
केचित्कुंजांतरगतजलपादपाः सुरभीणि च पुष्पाणि माल्यानि विविधानि च ३० दीर्घिकाविविधाकारा
पूरिताः परमवारिणा मणिरत्नमसोपानाः स्फटिकांतरकुट्टिमाः ३१ फुल्लपद्मोत्पलवनाश्च तथा

१६ रामेण निर्मिता पूर्वं नदी सिंधुरिवापरा सिंधुजानां तुरंगाणां जलपानाय सुव्रते १७ तिल
वत्स्याभ्युदकं यत्र तस्यां सदा शुभौ तिलोदकीति सा ख्याता पुण्यतोया सदा नदी १८ संगमादन्य
तोयस्य तिलोदक्यां शुचिव्रते स्नातो विमुच्यते पापैः सप्तजन्मार्जितैरपि १९ तस्यां तिलोदकीस्ना
नं सर्वपापहरं प्रिये कर्त्तव्यं च विशेषेण नरनारीभिर्धर्मकांक्षिभिः २० स्नानं दानं तपो होमः सर्वम
पृ.३ क्षयतां व्रजेत् तिलोदकी सरय्वास्तु पश्चिमे तु तटे स्थिता २१ अशोकवाटिका नाम्ना रामचन्द्रस्य शो
भते चंदनागुरुचूतैश्च तु गवाक्षोपकैरपि २२ देवदारुवनैश्चापि समंताद्रूपशोभिता चंपका
गुरुपुन्नाग मधुमापनसासनैः २३ शोभिता पारिजाताश्च विधूप ज्वलनप्रभैः लोध्रनीपार्ज

...रामः
प्रदेशा॰
५२

नानिकुसुमच्छानि फलानि विविधानि च रामस्याभ्यवहारार्थं विंशत्सूत्तीमाहरन् ५० अप्सरोग
णाः संघाश्च किन्नरीणां जगणास्तथा दक्षिणाहृपवत्याश्च यस्मिन्नयः पालनवशंगताः ५१ उपनृत्यन्ति
राजानं नृत्यगीतविशारदः मनोभिरामा रामा सा रामो रमयतां वरः ५२ रमयामास धर्मात्मा नित्यं
परमभूषिताः स तया सीतया सार्द्धं मासिनो विराजते ५३ अरुन्धत्या इवासीनो वसिष्ठ इव तेजसा
एवं सोमुदा युक्तः सीता सुरसुतोपमा ५४ रमयामास वैदेहीमहन्यहनि देववत् तथा तयोर्विहर
52
तोः सीताराघवयोश्चिरम् ५५ तस्यांतु वाटिकायां च सीतायुं डंविराजते सीतायाः किंचनकुंडंच
फलेषु विविनिर्मितम् ५६ रामस्य वरदानेन महाफलनीवीक्षितम् श्रीराम उवाच स्वागत्सीते

नातान्त...
५२

र्मेयशोभिताः कल्पवृक्षसंघट्टहंससारसनादिताः ३२ नदीभिः पुष्पशाखाबद्धैस्तीरजैरुपशो
भिताः प्रकारैर्विविधैः कारैर्योभिताश्चविलासनस्थैः ३३ तत्रैव चम्पनोद्देशो यैर्दुर्यमनिसन्नि
भैः शाद्वलैः परमैर्युक्तापुष्पितातद्रुत्थानना ३४ तत्रसंधर्वजातानांच्छानोपुष्पशालिनां प्रता
रा पुंश्रावलानभत्तारराजगोरिव ३५ नंदनंहियथेन्द्रस्यवनंचैवरथंयथा तथाभूतंहिरामस्य
कानानंतन्निवेशितम ३६ वहासनगृहोपेतांशोभितां अशोकवादिकांस्फीतां प्रविश्यरघुनं
दनः ३७ आसनेनशुभाकारेपुष्पप्रकारशोभिते कुशास्तरणसंस्तीर्णेरामःसंनिषसाद ह
३८ सीतामादाय हस्तेन मधुमैरेयकं शुचिः पाययामासकाकुत्स्थः शचीमिवपुरंदरः ३९ मांस

ताधार
पा ५
८

रा.ल०
अ. पे. स्म
५३

णसिद्धयः स्युः करौ स्थिताः तदग्रे सर्वविस्तार्य यामलग्विधिं तु यो नरः ५६ पश्यति श्रद्धया युक्तः सया
ति परमां गतिम् सीताशीर्षोनित्यातं सर्वप्रसयकारकम् ५७ धूपं दीपं च नैवेद्यं मंत्रेणानेन कारये
त् श्रीदेव्यै प्रणवं तु आर्य नमः पश्चात् धीनियेत् ५८ चतुर्थ्यंतामनामविद्यातत्तः स्तोत्रमुदीरयेत् भक्त्या
परमया देवि स्तुतिं कुर्यात्समाहितः ५९ ये त्वां देवि महेश्वरि प्रीतिदी नं ध्यायंति पूजापराः तेते गजे
न्द्रमदस्तुति हतया राजन्धूलीचयाः ६० ये त्वन्मंत्रजपं तिविधिवज्जे देवि देवेश्वरः ये नि:श्वासतया
भजंति भवानि मुक्तिभाजोऽभवत् ६१ मंत्रं यः श्रद्धया देवि शैवं शाक्तमथापि वा गरापत्यं वैष्णवं वा त
त्र यः प्रयतो नरः ६२ श्माग्रमानसोभूत्वा त्वाराधयेत् तान्स्मरन् तस्य सिद्धिर्भवे न्नं च यमनाशी भवे

53

नाल
५३

प्रवक्ष्यामि मातस्त्वं शृणु याद्दृशम् ४७ सत्कुंडस्य च यद्भूमौ लक्ष्मीताले प्रयाम्यहम् अत्र स्नानं च
दानं च जपो होमस्तपस्तथा ४८ सर्वमक्षयतां याति विधानेन शुचिस्मिते मार्गशीर्षस्य चतुर्दश्यां त
त्र स्नानं विशेषतः ४९ सर्वपापहरं देवि सर्वदा स्नायिनां स्मृतम् इति रामो वरान् दत्वा सीतायै तु प्रजा
प्रिये ५० तदा प्रभृति सर्वत्र तत्तीर्थं प्रथितं प्रिये सीताकुंडमिति ख्यातं तीर्थेषु परमाद्भुतम् ५१ तस्मि
न् तीर्थे नरः स्नात्वा नरो राज्यमवाप्नुयात् तत्र स्नानेन दानेन तपसा च विशेषतः ५२ धूपैर्दीपैस्तथा नै
वेद्यैर्नानाविभवविस्तरैः सम्यक् सीतां संपूज्य मनुजः स्यान्नात्र संशयः ५३ मार्गमासे नरः स्नात्वा ग
र्भवास क्षयो भवेत् अन्यदापि नरः स्नात्वा विष्णुलोकं स गच्छति ५४ शंकर उवाच अतः परं
वक्ष्यामि तीर्थमन्यं शुभावहम् सीताकुंडात् पश्चिमे तु मतंगविघ्नाभिधं महत् ५५ तस्य स्नानमात्रे

क्रीडार्थमेषपर्वतो राजतेग्रे ये २ नानाद्रुमलतागुल्मैः वेष्टितः परिवारितः जितोदधीपरिसरे यत्रया
ति सदा नदी ३ एकदा जनकी चंद्रे रामं वचनमब्रवीत् प्रसन्नमानसं ज्ञात्वा क्रीडितुकाममानसा
४ जानक्युवाच राघवेन्द्र महाराज यदि तुष्टोसि मे प्रभो क्रीडार्थं पर्वतं दिव्यं समानय रघूत्त
म ५ सस्मार गरुडं रामः शीघ्रमागत्य पक्षिराट् उवाच वचनं श्रेष्ठं किं कार्यं तत् वद प्रभो ६
राम उवाच वैनतेय त्वया गत्वा कौबेर्यां दिशि शोभनः आनयस्व खगश्रेष्ठ नीलपर्वतमद्भुतम्
७ वैनतेय ततो गत्वा पर्वतं नीलमद्भुतम् आनीय रामचन्द्राय नमस्कृत्य पुरःस्थितः ८ गरुडेना
य आनीतः पर्वतो दिव्यः स्थापनार्थं स्वलंकृतः रामचन्द्रमताद्याहो जानकीप्रीतिवर्द्धनः ९ राम

नील

58

न्नरः ६३ तस्मादत्र प्रकर्तव्यं जपादिक्रमतं द्विजैः प्रतिमासस्य यात्रायां यात्रा स्या प्रतिमासिकी ६४
देवार त्वोन्या निवृत्त सो नानाविधिफलानि च श्री ऐरावत पवनं कार्यं प्रजनीया प्रयत्नतः ६५ उ
च्चाटनं मोहनं स्तंभनं च विशेषतः अत्र प्रजप्ताय पुत्रेण मंत्रः सर्वोपि सिध्यति ६६ सिद्धपीठपरं
मोक्षवशीकरणमुत्तमम् जपो होमस्तथा दानं सर्वमत्र पतां व्रजेत् ६७ काशिनेश्वरं कृंवदास्य न
वरात्रिषु पूजनं तत्र गत्वा नरो देवि सर्वपापैः प्रमुच्यते ६८ ॥ इति श्री अपद्मिकाखंडे गौरीसं
गरसंवादे द्वदशोऽध्यायः १२ ॥ श्रीभैरव उवाच प्रियाकुडादिक्षेत्रानुत्वज्जुकुंडं च वर्तते यत्र
स्नात्वा नरो गात् कुंडादिभ्यो विमुच्यते १ रविवारेण त्यया नामर्तव्या सविचक्षणैः विवाकुंडास्य

पात्रा सांवत्सरी कार्या सर्वपापप्रणाशिनी १७ गणेशं पूजयेत्तत्र ब्रीनुलुविचक्षणः धूपदीपं च
नैवेद्यमंत्रेणानेन धारयेत् १८ ॐ नमो गणेशाय पूजाधार्या यतात्मनाः स्तुतिः प्रसन्नचित्तेन च
र्त्तव्या तस्य प्रीतये १९ सिंदूरपूरारुणगात्रवारणास्योघनानां लकलर्षदाता विघ्नापमज्जनता
वत्सं वो ददतो मे ह्रदये सदास्तु २० नीलांजनाभं गजतुंडवक्त्रं शशांकजं हित्वाग्निजपवक्त्रेण उक्ता
स्वयं तं गणेशध्यायेद्धानि त्वं विधिवन्मनुष्यः २१ गणेशात्पश्चिमे भागे कौशाल्याकुंडमुत्तमम्
तत्र स्नानेन दानेन सर्वसौख्यं प्रजायते २३ भाद्रे मासि पूर्णिमायां वयो यो नाम कृष्णपक्ष सुमित्रापा
तपा कुंडं पश्चिमे शुभदायकम् २४ भरतं यावात्तत्कुंडं दक्षिणे पापनाशनम् पात्रा कुंडद्वयोः कार्या मातास्त

उवाच विघ्नाऽकुंडात्पश्चिमे तु समीपे स्थाप्यतां गिरम् जानकीप्रीतिजननं पर्वतं मरितासंज्ञकम् १०
राघवस्य वचः श्रुत्वा स्थापयामास पर्वतम् तादृशौ रामपरिक्रम्य ननाम त्यजतो दिवम् ११ राघवो
जानकीं प्रातरुत्थाय तां मरितापर्वतम् सखिभिः क्रीडितां सार्द्धं स्वयाजनकनंदिनी १२ जानकीपर्वतं
दृष्ट्वा तु तोषाखिलैरागता यथा स्त्री क्रीडां सानि संसखीभिर्जनकात्मजा १३ मेरुत्वं दिरतुल्यो
पिशाचाः पापस्थधर्मनराः तत्सर्वा नाशमायांति मरितापर्वतदर्शनात् १४ जन्मांतरसहस्रेषु य
त्पापं समुपार्जितम् तत्सर्वं नाशमायांति मरितापर्वतदर्शनात् १५ पर्वतदक्षिणे भागे गतो शुक्लं
डंगुत्तमम् तत्र स्नानेन दानेन वांछितं फलमाप्नुयात् १६ माघे मासि चतुर्थ्यां तु शुक्लपक्षे वरानने

श्री राम
अयोध्या
५६

रिष्यतः वांछितार्थसमायुक्तो दानपात्रर्भविष्यतः ३३ महाभरानुयायस्य योगिनीकुंडमुत्तमम् अ
यत्र स्नाते च नृः सिद्धिः योगिभोजनसाधितः ३४ सर्वार्थसिद्धिदं नृणां स्त्रीणां चैव विशेषतः स्नातव्यं
न३ प्रयत्नेन योगिनीप्रीयेन्नृभिः ३५ अत्र स्नानं तथा दानं सर्वं सफलतां व्रजेत् यद्दिशो प्रभृतयः स्वि
ष्टाभवस्यत्र न संशयः ३६ योगिनीकुंडतः पूर्वं उर्वशीकुंडमुत्तमम् यत्र स्नातः चोर्वशी तु देवलो
58 कं च स गतः ३७ पुराकिल मुनिर्धीरो रैभ्यो नाम तपोधनः चचार हिमवत्पार्श्वे निराहारो जितेन्द्रि
यः ३८ तत्तपो विघ्नकं दृष्ट्वा भीतः सुरपतिस्तदा उर्वशीं प्रेषयामास तपोविघ्नाय यत्नादरात् ३९
ततः सा प्रेषितेन्द्रेण जगाम गजगामिनी उवास हिमवत्पार्श्वे रैभ्याश्रममनुत्तमम् ४० वने प्रफु

मा. रा.
५६

भाद्रदर्शेभ्यभावतम २५ तस्मान्नैऋत्यदिग्भागे दुर्भराख्यं सतक्ष्यम महाभारेय रेतीर्थे तत्पादुर्भ
संज्ञकम २६ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां यः कुर्यात्कृत्यान्वितः शिवपूजादिविष्णुपूजादिजपूजादिदेवतः
२७ यः करोति नरो भक्त्या वांछितार्थमवाप्नुयात् विन्दुक्षेत्रे च तस्यान्तःशुप्रसन्नौसनातनौ २८
तयोः स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते महाभरो दुर्भरस्य भ्रातरौ देवौ सनातनौ २९ २९ स
दाकनकपुष्पाणां भारेणाकृतजीविकौ पुष्पभारसजातुष्कायागतौ तत्र शोभने ३० यत्र विकुधि
वीस्याः तंमत्रयक्षोभ्युवः तत्रे तत्रैव स्थापितौ भारः धमभानांसभ्यभानने ३१ तेन तुष्टो तु भादेवा
वर्यतः प्रीतमानसो नेभ्नातु पुबयोरत्र तीर्थे पुरये भविष्यति ३२ नरो वा यदि वा नारी स्नानं नेत्रक

अयोध्या
५१

ध्येनममोभुवा ४८ निमेत्रवचनादेवकस्मितांलक्षजंतनुम् तानाप्रमज्जताघुण्यकोटीरचितकृत्त
लाम् ४९ विलोक्यतांविप्रात्स्वांतेमुनिर्व्याकुलितेंद्रियः बभूवरोषसंतप्तः प्राप्यचवत्र्कस
न ५० रैभ्य उवाच कुरूपतांव्रजश्रीप्रयात्वंसोदर्पगर्विता समागतात्तपोविघ्नहेतवेमनसानियै
५१ शंकर उवाच इतिशप्ताहबातेनमुनिनासांश्रनेत्रता उवाचविनताभूत्वाप्रांजलिस्तेनि
मादरात् ५२ उर्वश्युवाच भगवन्मेप्रक्षीदपराधीनायत्तत्वतम् मत्पापस्यकथंशुद्धिर्भवि
त्रीनियतव्रतम् ५३ रैभ्य उवाच अयोध्यायामतीतीर्थपावनंपरमंमतम् तत्रस्नानंकुरुष्वाब
सोदर्पपरमात्पुहि ५४ त्वनाप्मेवचविधात्तितप्पेपंपापस्यनिश्रुवम् शंकर उवाच एवंसाविप्रव
चसाविधेसर्वमादरात् ५५ सुंदरीसाभवत्तीप्रंतास्यात्स्यातिमयथौ अत्रस्नानंगुयःकुर्यान्देव

छायातकुंजेमन्तकुंजविहंगमे किन्नरीकेलिसंगीतनिःस्वनत्याकुरंजके ४१ पुन्नागकेसरासो
कलिकानिजनकांपिंजरे कल्पतेकांचनगिरेर्द्वितीयईवचेधसा ४२ सावभौक्रांतिसर्वस्वकोशःकु
सुमधन्वनः उर्वश्यप्सरसाश्रेष्ठा लावण्यामृततावाहिनी ४३ अंगप्रभासुवर्णानिशांतमोनिकशो
भिता ताहृदयरुचिरैस्तैनन्तरायेनविनभूषिताः ४४ विलोलरलोचनापांगतरंगधवलोज्ज्वलान् प्र
स्यंतीमिवमृतः करोत्सवदलावलीम् ४५ कांतलावण्यवल्लीनीमदराधरपल्लवान् कुचागर्भ
समुद्भूतांपार्थिवाज्ञां लताजथा ४६ तनुमध्यापृथुश्रोणीपीनोन्नतपयोधरान् निःशेषितवाररत्ने
वशीकृतकुसुमधन्वनः ४७ अपश्यद्वश्रमेनात्मा मुनिराजतलोचनाम् नयनानन्दजर्घेनविद

श्रीराम
अयोध्या
५८

भाद्रे कृष्णस्य पंचम्यां यात्रा तत्र परा स्मृता ५ अन्यदापि शुद्धावोरे स्नानं वसुप्रदम् व्रहस्पतेस्तु
नोविश्वोः पूजां तत्र समाचरेत् ६ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके समोदते भयेद्व्रहस्पतेर्पीडा यस्य
गोचरवेधतः ७ तेनात्र विधिवत्स्नानं गुरुवारे सनातनम् कर्त्तव्यं भुप्रयत्नेन तस्य पीडानसंचरे
त् ८ तस्मादत्र प्रकर्त्तव्यं स्नानं विधिपुरःसरम् होमं व्रहस्पतेर्मंत्रैः श्रुवर्णो नविधानमिताः ९
लोकयादत्वप्रयत्नेन पीतांवरयुतं जले देवतापातीकृचयत्नात् पीडाप्रशान्तये १० होमं च कार
येत्तत्र व्रहस्पतेर्जपविधानतः एवं कृते न संदेहो गुरुपीडा विनश्यति ११ दक्षिणे तो च मोदकि वक्कि
रतीकुंडमुत्तमम् पार्वत्युवाच एकदा यादवेन्द्रो अयोध्यामाजगाम ह १३ रुक्मिणीसहितो देवः सत्या
कथं वै रुक्मिणी ... सत्यभामा प्रियवादिनी १४ त।। ... जितवानि सपादाब्दे ...

सिद्धिभाङ्नरः ५६ सोऽर्द्धं परमं तस्य भवेत्तत्र नरो सदा भाद्रे शुक्ल त्रयोदश्यां यात्रा सांवत्सरी भवे
त् ५७ विमलं तत्र जलैः पूज्यः सर्वकामार्थसिद्धये एवं कुर्वन्नरो नारी वि[illegible]लो[illegible] वसेत्तत ५८
इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे त्रयोदशोऽध्यायः १३ शंकर उवाच प्रवक्ष्यामि
न्न वैतरणीकुंडतीर्थं चातिमनोहरम् यस्यावलोकमात्रेण कुंडपंकजलोचन १ सर्वपापप्रशमनं
पुण्यायतनं ततरं गिराम् यत्र स्नानात्कृतं जातो निवाशो किल्बिषनिर्मितं २ यज्ञं च विविधं कृत्वा तस्य
नि[illegible]र्ची: नानाभूतिनगरौ[illegible] सर्वं [illegible] फलप्रदम् ३ [illegible]न्त्राव्यो पवित्रा यत्र स्नातः प्रय
त्नतः मनोभिष्टफलं प्राप्तिः सोऽर्थं ह्यपि दुर्लभः ४ यत्र स्नानेन दानेन नरो मुच्येत किल्बिषात्

श्रीराम
म्र पोथी
५८

लोचनः २१ ध्येयोस्य देवीपीनसत्त्रसंखचक्रगदाधरः पीतांबरधरः शार्ङ्गी नारदादिभिरीडितः २२
तार्क्ष्यासनो मुकुटवान्केयूरादिचविभूषितः सर्वकामफलंप्राप्तैर्वक्षोलांछितकौस्तुभः २३ आत
सीकुसुमश्यामः कमलायतलोचनः एवंध्यात्वेनरोदेवः सर्वान्कामानवाप्नुयात् २४ इत्येतत्ते म
यंभक्त्याहरिस्तोत्रे समीरितं अतःपरं प्रवक्ष्यामितीर्थमन्येद्यपापहम् २५ उत्तरेदक्षिणेकुंडात्ली
तेद्क्षामितिस्मृतम् लोहितक्षामिदंस्थानं सर्वदुर्बोधनाशनम् २६ पुराऽऽस्यो राजपुत्रोऽर्हनामनो
मतः चकारविधिवद्यज्ञं पुत्रार्थंचासकृत्त २७ क्रतुंसमापयामास सानंदो भूमिपस्तदा तत्रा
नेकरास्तु भक्तस्तत्र भूर्तिमानसमदृश्यत २८ हस्तोद्दिहेमपात्रैस्तपतत्विःपूर्णमन्नामन तौसन्तयिसं

नाग
५८

दिभिःसमन्विताः तीर्थयात्राप्रसंगेनस्नात्वाश्रीसरयूजले १४ नासमाप्नोतिचक्रेस्यावतारंम
नुजारन चकारयत्स्वयंदेवोहरिर्विष्णुरीशोजमनम १५ तत्रविष्णुस्वयंचक्रेनिवासंशालिसेसदा
वरप्रदनात्सेतेनभार्यापापःप्रग्रगीकृतम १६ तत्रस्नानंतथादानंहोमैथैसवमंत्रकम द्विजपू
जांविष्णुपूजांकुर्वीत्स्नपतोनरः १७ तत्रसांवत्सरीयात्राकर्तव्यालप्रयत्नतः पुर्जक्षसनवमां
तुसर्वपापापनुत्तये १८ पुत्रवान्जायतेवंध्यो लक्ष्मीवान्नात्रसंशयः नारीभिर्वानरैर्वापीकर्त
व्यंस्नानमादरात् १९ भुक्त्वाभोगाःसनंत्याक्ष्यविष्णुलोकेसमोदते लक्ष्मीधामतथातत्रस्नातव्यं
चविशेषतः २० सर्वकामानवाप्नोतितत्रस्नानेनमानवः हरिर्लक्ष्मीपतिःप्रीतस्तैदातव्यंचवि

श्रीराम
बोधा

६० सोऽसुधानीधितिर्मूर्द्धि स्वर्गतरंगिणी विहरगात् कल्पद्रुमीसांवने तद्विन्यरनः स्वसंगसांत्वां तपपीठे
द्रुतं द्विजेरर्थिदक्षेस्यधिमनैत्स्यमर्चयामासेयपम् ३७ एवं संप्रज्यावधि वत्स बीकामानवाप्नुयात्
तस्मात् श्रीरेहृत्स्थानानैमित्त्ये तीर्थमुत्तमम् ३८ कलिकल्विषसंहारकारकं प्रत्ययात्मकम् पर
मपवित्रमात्मधुंसर्वपापमार्यीसपूजितम् ३९ धनयक्षैरितिख्यातं परं प्रत्ययकारकम् हरिश्चंद्र
66 स्य राजर्षेसत्सीतत्र धनं महत् ४० तस्य रक्षार्थमत्यर्थं स्थापितो यक्ष उच्यके: विश्वामित्रोम
निवरो राजयामास तत्तेनृपम् ४१ हरिश्चंद्रं नरपतिं राजसूयक्रतुं परम् राज्यं जग्राह सकलं चतुरं
गबलान्वितः ४२ धनं संस्थापयामास स भूवि तत्र नशं संशयः तद्रक्षार्थे प्रयत्नेन यक्षं संस्थापिवा मा...

क्रांतं वैकुण्ठं तेजोऽनुत्तमम् २९ चतुर्विधं विभज्यैव पत्नीभ्यो दत्तवान्विभुः यत्र क्षीरसमुद्रोऽपि ज्ञो
तापरमदुर्लभाः ३० क्षीरोदकमिति ख्यातं तत्तीर्थं विषयप्रदं ब्दवेनाभिषिक्तं च सर्वानमफलप्र
दम् ३१ तत्र स्नात्वा नरो धीमान्विजितेन्द्रियस्त्वादरात् सर्वान्कामानवाप्नोति पुत्रांश्च चतुरो विक्रमान्
३२ आश्विने शुक्लपक्षस्य चैकादश्यां जितेन्द्रियः तत्र स्नात्वा विधानेन दत्त्वाऽश्वान्याद्द्विजन्मने ३३
विधिं संपूज्य विधिवत्सर्वान्कामानवाप्नुयात् पुत्रानवाप्नुयाद्दिव्यान्धर्मश्च विविधान्नरः ३४ क्षीरे
कास्य क्षिप्त मेनु नाम्ना क्षीरेश्वरः स्मृतः राज्ञा दशरथेनैव स्थापितोऽहं पुराप्रिये ३५ पूजा तस्य प्रकर्त
व्या धूपदीपपुरःसरः सितप्रसन्नचित्तेन कर्तव्या चमनीविरा ३६ केशवाद्येनि सवं सखा ध जपत्ति मौ

शारदा॰ प्रयोध्या ६१

प ४

विलपावनात्तस्तद नापाहत्यतस्पयाजातः सुरविविस्मृतः ५१ तत्स्नानं यथा ख्याति यान्ति सर्वे
शतत्पुल तत्प्रसादेन विप्रर्षे तत्पापतन्ने विधेहि मे ५२ शंकर उवाच शृणुतः सर्गाध्यानीत
भीतलोचनः एवंप्रसन्ना मा उवाच श्लक्ष्णया गिरा ५३ विश्वामित्र उवाच प्रसिद्धमत्र
स्नायद्द्वजनवस्नानं गामिष्यति धनेश इति ख्यातं नाम्ना तीर्थं भविष्यति ५४ सोदर्पदर्पी शीशस्य
परं प्रत्ययकारकम् यत्रस्नात्वा विधानेन सोगंधं त्यजति जागात् ५५ दानं श्रद्धालभाक्तम्यां लक्ष्मी
61 पूजाविशेषतः तत्र स्नानेन दानेन लक्ष्मी प्राप्तिर्भवेन्नृणाम् ५६ पूजया तत्र तीर्थानां चलनं वा नाम
विलप्यते इह लोके सुखं भुक्त्वा परलोके प्रमोदते ५७ महापापक्षयपक्षसंयोमकरधकजपी माहा॰ ६१

नतो ४३ प्रत्यपरं ह्रीतिरव्यातं प्रमोदानंदमंदिरम् रत्नांविदधतस्तस्य बहुयत्नेन सर्वसः ४४ तु
तोषसमनिर्दंभिमानभूदाचिद्विजितेंद्रियः उवाचमधुरंवाक्यंप्रीत्यापरमयायुतः ४५ विस्मयामिन
उवाच वरंवरयधर्मज्ञ यत्तेमनसिवर्तते भक्त्यापरमयावीस्तुभ्यंदास्यामितेप्रियम् ४६ यन उ
वाच प्रथयाश्रिवरं मह्यं प्रययन्नमसेप्सितम् ममांगमनिर्दुर्गंधं सायायाद्धनपर्वेरम्भूतः ४७ सुगंधयौ
पीयुत्सर्वे तस्प्रसीदमनीश्वर शंकर उवाच एवमन्तेनृप दैत्यामुनिध्यानस्थलोचनः ४८ तंवि
चिंत्यानयामन्त्या अभिषेकंचकारसः तीर्थोदकेनविधिवद्विद्यामित्रोमहाजयाः ४९ ततःसोम
सोनैवसुगंधस्तदविग्रहाः तथाभूतःसमधुरंप्रोवाचप्राञ्जलिर्वचः ५० मुनेःपुरःस्थितोधीमान्

त् अत्र स्नानेन तेनैव कर्तव्यं पूजनं तथा ६६ यस्तु जनेन विधिवन्नृणां पापक्षयो भवेत् नमः
प्रणवपरायेति पूजामंत्रोप्युदाहृतः ६७ तीर्थमध्ये प्रकर्तव्यं पूजनं श्रद्धयान्वितैः निधिस्वर्णो
लधापद्मेन पूजाविशेषतः ६८ एवं यः कुरुते वीर सर्वान्कामानवाप्नुयात् धनार्थी धनमाप्नोति
पुत्रार्थी पुत्रमाप्नुयात् ६९ मोक्षार्थी मोक्षमाप्नोति सर्वकामानितः प्यते यत्नमोतान्नरोपक्षजानं
न कुरुते नरोऽधम ७० तस्य संवत्सरी पुण्यं त्वं हीयते सर्वशः शंकर उवाच इति दत्वा वरान्तस्मै
विश्वामित्रमुनीश्वरः ७१ अंतर्दधे महेनवरः स देवसत्तयोनिधिः तत्र प्रभृति तस्यानं वरम
स्यातिमायपो ७२ तस्य तीर्थस्य सर्वं लाभूमिः स्वर्णविनिर्मिता दिव्यरत्नौघखचिता समंतादु

62

माता म
६२

मुकुंदनामासाक्ष्य सर्वेक्षु निधिर्यो नव: ५८ एतेषामपि कुंडेऽत्र संनिधिर्भवित्तानघ एषां तु विशे
षात्पूजा बहुफलप्रदा ५९ जलमध्ये पूकर्तव्यं निधिलक्ष्मीप्रपूजनम् अन्नं वस्त्रविधं देयं स्वासां वि
विधिनिचे ६० सुवर्णादि यथाशक्त्या वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् गुप्तदानं प्रयत्नेन कर्तव्यं चा विधान
त: ६१ फलान्यन्नसुवर्णानि यानि च विशेषत: कलपमेचतुर्दश्यां स्नानं बहुफलप्रदम् ६२ अ
ष्टयापरया युक्ते: कर्तव्यं अपुष्पाधिकम् माघेऽस्मिन् चतुर्दश्यां पात्रांता व स्त्रीनिवेदयेत् ६३ तत्रत्याधि
त्रसांनुतर्पणं तासां च विशेषत: अयं ममेति यः पश्येत् जगत्सर्वं नु मे जपे ६४ अपसव्येन विधिना तर्पये
द्वलेसित्रयम् एवं कुर्वन्नरो पदेन नमः सर्वतथैवाचन: ६५ अत्र स्नातो दिवं याति खत्रसन्तत: पृथ्वीभवे
तो।

श्रीमत०
अयोध्या
६३

कर्तृसमुद्यतः सर्वैस्तत्रतपस्तेपे शाकमूलफलाशनः ४ श्रीक्षेपं चाऽग्निमध्येस्योनयनथालं
महामनाः वार्धकेऽचानराऽलंवो हेमंते चससैवरे ५ स्नात्वा यथोक्तविधिना कृत्वाविक्षोत्तथार्चनम् ६
ठीकते द्विपञ्चाक्षोविम् ऊँ नं तरात्मनाम् ६ मनोविक्षोसनाथेभ्यविधायप्राता संयमम् ॐकारे
आराराधी मात्स्ये पद्मविक्षायन् ७ तन्मध्येरविसोमाऽग्निमंडलाय पथाक्रमम् कल्पयित्वा तदेः पी
तस्मिन्देवासनानमम् ८ पीतांवरधरं विष्णुं शंखचक्रगदाधरः तं चतुर्बाहुः सततं ध्यायेत् मनसा तस्मि
न्निवेश्यच ९ वृतं रूपं गंधधूपान्नं जपलंवैदेवस्याग्रेसलं वापुष्पादि तत्र विनयश्रीसांपुना
सनान १० ततो विष्णुरीध्या वाक्युक्तिं यज्ञेतरीरमाम् प्रीतोपत्यजगन्नाथचराचरगुरुर्हरिम् ११

मात०
६३

63

पशोभिता ७३ १ वंयःकुहतेविष्णुन्सयातिपरमांगतिम् तस्मात्पक्षिसमीके भागेनम्ना विष्णुह
रिस्मृतः देवोदक्षप्रभावोसौप्रध्यानेनवसत्यपि पार्वत्युवाच भगवन्किंप्रभावोसौदेवोयंविष्णुह
रिस्त्वया ७५ कीर्तितोदेवसार्द्धसप्तर्षिधिगतवान्कथम् १ततस्सर्वंसमाचक्ष्वविस्तरेणासमाग
तः ७६ ॥ इतिश्री अयोध्याखंडेओतिसांकरसंवादेचतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ शंकरउवा
च विष्णुसर्वोनिविख्यातःपुराणःपूर्वतरोत्तमः वेदवेदांगतत्वज्ञोधर्मकर्मसमन्विते १ योजघ्या
नरतोनित्यंविष्णुभक्तिपरायणः १कदाचत्तीर्थयात्रार्थंवैष्णवसत्तमः २ अयोध्यामागतोवि
प्रविष्णुहृष्टमनाःस्वयं तपसाजोबिनोविप्रःसाक्षाद्दृश्योभवेदिति ३ चिंतयन्मनसाधीरस्तपः

श्रीराम
प्रयोग
६४

प्रसीद मे धराधरः प्रसीद मधुसूदन प्रसीद कमलाकान्त प्रसीद भुवनाधिप २० शंकर उवाच इ
त्येवं स्तुवतस्तस्य मुनेर्भक्त्या महात्मना आविर्बभूव विश्वात्मा विष्णुर्गरुडवाहनः २१ शंखचक्रग
दापाणिः पीतांबरधरोऽच्युतः उवाच संप्रसन्नात्मा विष्णुर्नारायणोऽव्ययः २२ श्रीभगवानुवाच
तुष्टोऽस्मि भवतो वत्स भक्त्या तपसाधुना स्तोत्रेणानेन सभक्तेन [illegible] पायोसि संप्रतम् २३ वरं वरय वि
प्रेन्द्र वरदोऽहं तवागतः नातप्ततपसा द्रष्टुं शक्यः केनाप्यहं द्विजः २४ विष्णुशर्मोवाच कृतकृत्योऽस्मि
देवेश संप्राप्तं तव दर्शनात् त्वद्भक्तिमचलां मे त्वं देहि जगत्पते २५ श्रीभगवानुवाच
भक्तिरस्त्वचला मे ते वै सर्वा [illegible] दायिनी इदं स्यामत भागः त्वन्नाम्ना ख्यातिमेष्यति २६ शंकर उवाच माता

६४

64

विष्णुधर्मोथ तुष्टाव नारायणमतंद्रितः विष्णुधर्मोवाच प्रसीद भगवन्विष्णो प्रसीद पुरुषोत्तम १२
प्रसीद देवदेवेस पद्मपत्रनिभेक्षण: जय कृष्ण जयाचिंत्य जय विष्णो जयाव्ययः १३ जय पंकजपत्रा
नाक्ष जय विश्वपते विभो जय पापहरानंत जय जन्मजरापह १४ नमः कमलनाभाय नमः कमलमा
लिने नमः सर्वभूतेशाय नमः कैटभमर्दिने १५ नमः त्रैलोक्यनाथाय च चतुर्मूर्ते जगत्पते नमो दे
वाधिदेवाय नमो नारायणाय च १६ नमः कृष्णाय रामाय नमश्चक्रायुधाय च त्वं माता सर्वलोकानां
त्वमेव जगतः पिता १७ मायातीतो नाम सल्लित्रीपृय त्वं चापि ज्ञानगम्यः त्वं गतिस्त्वं च यज्ञारतंत्रभस्त्युत
तासनः १८ कर्ता कारयिता कर्ता त्वमेव परमेश्वरः शंखचक्रगदापाणे मां त्रस मधुसूदन माधव १९

३३ पीतवासाश्चतुर्बाहुर्नीलाभश्चक्रहस्तकः जातिवेश्मस्वक्रापद्मासनस्यप्रारभ्यदशमीतिथिम ३४ पू
र्णिमामवधिं कृत्वा पात्रासं यत्सरी भवेत् चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ३५ वत्सरं वस
तस्तत्र शाश्वस्वर्गलोके महीयते पितृनुद्दिश्य यस्तत्र पिण्डान्निर्वापयिष्यति ३६ तस्मात् पितरो यान्ति
विष्णुलोकं न संशयः चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा विष्णुं हरिं विभुम् ३७ सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्य नाकपृ
ष्ठे समोदते स्वशक्त्या तत्र दानानि दत्त्वा नियतमानसो भवेत् ३८ विष्णुलोके वसेद्धीमान्यावदिन्द्रा दि
श्चतुर्दश अन्यदापि नरः स्नात्वा तत्र तीर्थे जितेन्द्रियः ३९ दृष्ट्वा विष्णुं हरिं देवं सर्वपापैः प्रमुच्यते
चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं मया प्रोक्तं तव प्रिये ४० ईशाने चक्रतीर्थात्तु चान्यन्मनोहरम् वशिष्ठकुण्डमि माहा

65

वाच इत्युक्ता देवदेवेन चक्रेशोत्थाय भूतलम् जलंप्रकटयामास गांगं पातालजं ततः स्नात् २७
जलेन नतेन भगवान् पविन्नेतादयानिधिः चिरं जलं गतं मलं स्नाता चक्रेश पापवर्जात् २८ च
क्रतीर्थमिति ख्यातं ततः प्रभृति पार्वति जातस्त्रैलोक्यविख्यातं मधोपध्वंसकं शुभम् २९ तत्र
स्नानेन दानेन विमुक्तो कं वृजेन्नरः ततः स भगवान् भूयो विष्णुशर्माणमच्युतः ३० कृपयापर
या प्रत्युवाचाद्विजवत्सलः श्रीभगवानुवाच त्वन्नाम पूर्विकं विप्र मन्मूर्तिरिह तिष्ठतु ३१
विष्णुतीर्थमिति ख्याता भक्तानां मुक्तिदायिनी शंकरउवाच इति श्रुत्वा वचो विष्णोर्वासुदेवस्य बु
द्धिमान् ३२ स्वनामपूर्विकां मूर्तिं स्थापयामास चक्रिणः ततः प्रभृति भो देवि शिवांख चक्रगदाधरः

श्रीराम०
अयोध्या
९९

तिश्रीअयोध्याखंडेऔरिसंकरसंवादेपंचदशोऽध्यायः १५ ॥ शंकरउवाच वशिष्ठ
कुंडपूर्वभागेदेवि ईशानेदिग्दलेस्थितं विख्यातंसागरंकुंडंसर्वकामार्थसिद्धिदम् १ यत्रस्नाने
नकनेनसर्वान्कामानवाप्नुयात् पूर्णिमास्यांसमुद्रस्यस्नानाद्वस्तुरूपमवाप्नुयात् २ तस्तुरत्नपर्व
णिस्नानेनरश्चाभयमाप्नुयात् तस्मादत्रविधानेनस्नातव्यंपुत्रकांक्षया ३ आश्विनेपूर्णिमास्यां
66 तुविशेषात्स्नानमाचरेत् एवंकुर्वन्नरोधीमान्सर्वपापैःप्रमुच्यते ४ अगस्त्योनरोदत्वाचपाद्यं त्वा
स्यादिवंव्रजेत् सागरात्पूर्वतोभागेमहत्कुंडंमनोहरम् ५ पुराब्रह्माजगत्स्रष्टाविधाताहितसंयुतः
अयोध्यावासिनंदेवंतस्यचक्रेस्थितिःस्वयम् ६ आगत्यक्षत्तबालत्रयात्रांचक्रेयथाविधिः ७ नातस्य

९९

तित्वा तं सर्वपापैः प्रमुच्यते ४१ वशिष्ठस्य सदा तत्र निजस्तुतस्य योनिधेः अरुंधती सदा तस्य वर्तते निर्मलव्रता ४२ अत्र स्नानं विशेषेण अत्र चापूर्वं निर्मितं तत्तः यः कुर्यात् प्रयतो धीमान् तत्स्वगुणमनुत्तमम् ४३ वामदेवस्य तत्रैव तीर्थं निधिर्तीर्थे तत्र वसिष्ठ वामदेवौ च पूजनीयौ प्रयत्नतः ४४ पतिव्रता पूजनीया अरुंधती च विशेषतः स्नातव्यं विधिना सम्यग्दातव्यं च शक्तितः ४५ सर्वस्नानफलं प्राप्य जो पतिनात्र संशयः अत्र यः कुरुते स्नानं स वशिष्ठसमो भवेत् ४६ भाद्रे मासि सिते पक्षे पंचम्यां नियतव्रतः तस्य सांवत्सरी यात्रा कर्तव्या विधिपूर्विका ४७ विप्रपूजा प्रयत्नेन कर्तव्या श्रद्धयान्वितैः सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ४८ ॥

त्राताम
...योध्या
६७

वयंगुरुश्रेष्ठरूपपात्यमतोवद ब्रह्मोवाच एतंवंतुसर्वेत्रिदशाःसावधानाःसंविशितान् १५
कुंडस्यतस्यमाहात्म्यंनानाफलसमन्वितम् अत्रस्नानेनविधिवत्पापात्मानोपिजंतवः १६ वि
मानहंससंयुक्तमास्थायचिरंवरा निवसंतिब्रह्मलोकेयावदाहूतसंप्लवः १७ अत्रस्नानेन
दानेनयपापसत्यामुरोत्तमाः तुलायांमेषयोःप्रत्यक्प्राप्नुयात्स्नानयोऽभवि १८ ममास्मिन्सरसिश्री
67 माजायतेस्नानतोनरः तस्मादत्रविधानेनस्नानदानजपादिकम् १९ सर्वमेतत्पतायातिमंग
पातकनाशनम् वत्सकुंडमितिख्यातंतीर्थमेतद्यास्यतज्ञमम २० अस्मिन्कुंडेचसान्निध्यंभवि
ष्यतिसदामम कार्तिकेमासस्यपक्षयोर्दश्यांसुरोत्तमाः २१ यात्राभविष्यतिसदासुराःसांवत्सरीमम माला
६०

च

हंचविधिवृक्षैर्नानापुष्पैः संभृतम् ८ ततः प्रभृति वा तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः कुंडं स्वनाम्ना
धिष्ठितं नानादेवसमन्वितः विस्तीर्णं जलकल्लोलकलितं पंकजावृतम् कुमुदोत्पलकल्हारं
पुंडरीककुलाकुलम् ९ हंससारसचक्राह्वविहंगममनोहरम् नदांतविटपाकापाप्रकाया
मलं सदा १० तत्र कुंडे स्थिताः सर्वे स्नातास्त्रपासमन्विता बभूवुः सद्यो विगतकल्मषा विमलोलि
षा ११ तदाश्चर्यं महद् दृष्ट्वा ते सर्वे सहसा सुराः ब्रह्माणं प्रणिपत्योच्चैर्भक्त्या प्रांजलयस्तथा १२
देवा ऊचुः भगवन्नद्भुतं त्वयैन माहात्म्यं कमलासन अस्य कुंडस्य महतो दिव्यस्याविमलातिबा
१३ अत्र स्नानेन सर्वेषां मलानां विगतं रजः महदाश्चर्यमेतस्य दृष्ट्वा कुंडस्य विस्मिताः १४ स

हात्म्यमनुत्तमैः २९ भृगुराम्रृषिभिस्तथा त्वाहर्वा त्साकुधिसोचतः लोमश उवाच पापमोचन
संज्ञं तु तीर्थमेतदनुत्तमम् ३० अत्र स्नानेन जन्तुर्नाम्ना नित्यं पावनं भवेत् एतद्धि पापसंशोधनं य
द्दर्शनात्तत्फलं भवेत् ३१ तत्सर्वं स्नानमात्रेण तीर्थेऽस्मिन्लभ्यते जनात् सर्वतीर्थानामं चैतत्स
र्वपापप्रणाशकम् ३२ यथाचास्य फलं सम्यगनुभूतं जनादिह तस्मादत्र विधानेन स्नानं दाने
यथाशक्तितः ३३ कर्तव्यं श्रद्धया पुम्भिः सर्वदा फलकांक्षिभिः दातव्यं च सुवर्णादि यदेयमन्नादि यथा
शक्तितः ३४ शंकर उवाच इत्युक्त्वा तीर्थमाहात्म्यं लोमशो मुनिसत्तमः अन्तर्दधे मुनिश्रेष्ठस्तु
वनीगुल्मान्मुदा ३५ एतत्ते कथितं देवि पापमोचनसंज्ञकम् सर्वपापविशुद्ध्वा स्नात्वा तत्र स्नानेन माहात्म्

68

म पुराणप्रदा महापापराशिनाशकरी तदा २२ स्वतीर्थयात्रां सदा देवं वांसि विधानेयं नि
जस्थाप्या प्रकर्तव्या पुरान्तं निजमनाम २३ शंकर उवाच ईशा देवदेवेसो ब्रह्मा लोकपितामे
ह: अंतरदधे सरैसार्धं तीर्थं हृद्याचलं हरी २४ तदाप्रभृति तत्कुंडं विख्यातिं परमागतम् अन
न्तरा महाभागे तीर्थं दुःकीर्तिं दुर्लभम् २५ सरामोचनसंज्ञं तु सर्वपापहरं जगत्सु ब्रह्मकुंड
तु भोदेवि धनुःसमं प्रमाणेन च २६ पूर्वे तद्दिशाभागे संस्थितं सर्वपूजने तत्र पूर्वं मुनिवरो
लोमसो नाम नामतः २७ तीर्थयात्राप्रसंगेन स्नानं चक्रे विधानतः ततः स सरसो निर्मुक्तो बभू
वगतकल्मषः २८ तदाश्चर्यमहं दृष्ट्वा मुनिः सानंदमब्रवीत पश्यं तीर्थस्य महत्तोद्गुरामा

स्नचम्नदिशयांतत्रस्नानंप्रशस्यते ४४ ॥ इति ज्ञातं च मनुजैः कार्यं तत्र पापविनाशके अ
स्यदापि स्नाते स्नाने सर्वपापक्षयो भवेत् ४५ ॥ इति श्रीअयोध्यामाहात्म्ये गौरीशंकरसंवादे
षोडशोऽध्यायः १६ ॥ शंकर उवाच पापमोचनतीर्थात् पूर्वतः सरयूजले धनंजय प्र
मातो नवर्तते तीर्थमुत्तमम् १ सहस्रधारासंज्ञं तु सर्वकिल्बिषनाशनम् यत्र रामाज्ञया वीरो ल
क्ष्मणः परवीरहा २ प्राणान्मुमोच योगेन पपौ शेषात्मतां पुरा अस्य प्रपेदे पातालं कल्पमानाः
ऽप्यनघे ३ सहस्रधारातीर्थस्य समस्तातिमहोदया पुरा रामो रघुपतिर्देवकार्यविधायकः ४ आ
त्मेन सह संगम्य मंत्रं चक्रे नरेश्वरः आवां मंत्रप्रमाणोऽस्ति यः पश्येदंतिमागतः ५ यन्नात्याज्यो भवेद् मा

मानवः ३६ जायते तत्स्वरूपाद्वै यत्नात्र कार्या विचारणा सरामोचनतीर्थे तु पूर्वतः सरजन्म
ले ३७ धनुर्विंशात्र मानेन पापनो नस्यदुत्तमम् पापमोचनतीर्थे स्यद्वत्र मार्गात्स्मृतं तमम् ३८
पांचालदेशसंभूतो नाम्ना नरहरि द्विजः असत्संगप्रभावेन पापात्मा समजायत ३९ नाना
विधानि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च कृतवान्पापसंगेन नत्र यो मार्गविनिंदकः ४० सकृत्पायत्न
पो ३ साधुसंगात्तीर्थयात्राप्रसंगतः अद्यौ भागतो देवि मनाक्ले द्विजः ४१ पापराशिं विना श्रेयवान्निःपापः
सन्म स्वरूपात् दिवः पपात मूर्द्धिन पुष्पवृष्टिश्च पार्वति ४२ एवं विमानमारुह्य विष्णुलोकं गतो द्वि
जः तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं तीर्थस्य नगनंदिनी ४३ अथ यापरयात्तत्र कृतत्स्नानं विशेषतः माघस्

श्री राम ०
अयोध्या
९०

तत्रगत्वाचयोगज्ञोध्यानमास्थायसत्वरम् ९३ चिदात्मनिमनःशांतंसंनियम्यव्यवस्थितः
ततःप्रादुरभूत्तत्रसहस्रफणामंडितः ९४ शेषश्चक्षुःश्रवाःश्रेष्ठःक्षितिंभित्वासहस्रधाः सुरलो
कात्सुरैर्नागैपिसमनगाद्मरैःसह ९५ ततःशेषात्मतांयातंलक्ष्मणंतत्पतंगरः उवाचमधुरंशक्रःस
रसंधसमन्वितः ९६ इन्द्र उवाच लक्ष्मणोत्तिष्ठशीघ्रंत्वमारोहस्वपदंस्वकम् देवकार्यंकृतंवीरत्वयारि
पुनिसूदन ९७ वैष्णवंपरमस्थानंप्राप्नुहित्वंसनातनम् भवन्मूर्तिःसमायातःशेषोपिविलसत्फ
णः ९८ सहस्रधाराक्षितिंभित्वासहस्रफणामंडितः क्षितेसहस्रधारेषुयत्नाच्छेषःसमागतः ९९
विस्मादेतत्सुतीर्थंसरयूतीरंसंश्रयम् ख्यातंसहस्रधारेतिभविष्यतिनसंशयः २० ततःसोत्रंप्र

70

प्रभित्वं चक्रं संविदम् तस्मिन्मंत्रायमाणेसौ ह्यद्वारितिष्ठत्तिलक्ष्मणो ६ आगतः सततवीराभिदु-
सातेजसांनिधिः आगत्यलक्ष्मणंश्री प्रभित्यवोच तुर्धाप्रसः ७ दुर्वासा उवाच सौमित्रेम
ह्यधीप्रत्वं रामाग्रेमानिवेदय कार्यं मे नाभिदं वाध्यं नान्यथा कर्तुमर्हसि ८ लक्ष्मण उवाच शाप
भीतस्ससौमित्रिस्त्वरितंगत्वातपः पुरः मुनिर्निवेदयामास रामाग्रे दर्शनार्थिनम् ९ दुर्वासासंतथे
यो राशिमंत्रिणेद्रनमागतम् रामापिकालसमामंत्रयप्रस्थाप्य चवचित्रियेसौ १० इक्ष्वाकुनंदनप्रणतः सं
गोत्यप्रभराद्दरात् दुर्वासासमुनिवरं प्रत्युपास्व यमादरात् ११ सत्यमंगमपावितेश्य कौशांत्य
तेवातदा स्वस्मतोपि नदवीरं कुर्वन्निदितपंवचः १२ श्रीगुर्बैहस्य प्रमतिः सत्पूतीरमापके

श्रीराम
अयोध्या
७१

पुरःसरम् २८ संतुष्टाःपुरोगानःसर्वेपीड्यंतिंनमानुषं वैशाखमासेपेस्नानंकुर्वंत्यत्रसमाहिताः
२९ नतेषांपुनराव्रत्तिःकोटिश्चापिरपि तस्मादत्रप्रकर्तव्यंमाधवेयत्नतोनरैः ३० स्नानंदानंतथारैः
पूजाश्राद्धंतपस्यविशेषतः तीर्थेस्मिंस्तेऽक्षयमनुजैःसर्वकामफलप्रदम् ३१ विष्णुभक्तिश्चयोदद्यात्
संध्यारांपयत्नतीम् सवत्सानन्नतीर्थेसत्यत्रापद्विजन्मने ३२ तस्यवासोभवन्नित्यंविष्णुलोके
सनातने अत्रयंस्वर्गमाप्नोतिवैस्नानेनमानवः ३३ अत्रपूजोविशेषेणनरैःअन्नदानमात्मनैः वै
शाखेमासस्वंकारैर्वस्त्रैश्चद्विजदंपतीः ३४ लक्ष्मीनारायणाप्रीत्यैःलक्ष्मीप्राप्त्यैःविशेषतः वैशाखे
मासितीर्थेस्मिन्पापैर्वीसंस्थितानवै ३५ सर्वारत्वपिचसंसृष्टवन्ध्यास्यात्तसन्नन्नवांसयः तस्मादत्र

र्गं गुथनवांपंचविंशतिः अत्रस्नानेनदानेनजापेनअर्चयान्वितः २१ सर्वपापविमुक्तात्मावि
ष्णुलोकंव्रजेन्नरः अत्रस्नात्वानरोधीमान्शिवहपिरामीश्वरम् २२ तीर्थेनसंपूज्यविधिवत्सितु
लोकमवाप्नुयात् तस्मादत्रप्रयत्नेनयंस्नानंविधिपूर्वकम् २३ शिवतपीहनिर्थेयापूज्यायिपाविशेव
तः स्वर्णंचान्नंचवासांसिदेयानिअर्चयान्वितैः २४ स्नानंदानंतरेःपूजासर्वमनंतपतांव्रजेत् नर
रूपजस्ययातिथिःपंचमीभवेत् २६ तस्यामंत्रप्रवर्त्तेयोरागानंदक्षयपतनः उत्सवोविपुलःसंद्भिः
धोवपूजापरःस्मरम् २७ उत्सवेनुकृतःसद्भिःतीर्थेमनुजिमानवैः संतोष्यचद्विजान्भक्त्यानागपूजां

ये

श्रीराम
प्रबोध

नरस्तीर्विराजते वैतरण्यां कृतस्नानेयमलोकं नपश्यति ३ माघेमासिपूर्णिमायां यात्रा सांवत्सरीभ
७२ वेत् धोबार्कतीर्थमपरं वैतरण्यास्तु दक्षिणे ४ एततीर्थेत्यसंख्यानापरं वधतेकश्चित् धारी
कुष्ठीदरिद्रोवाप्युःख्याक्रांतोपिवानरः ५ करोतियोविधिवत्स्नानं सर्वान्कामानवाप्नुयात् रविवारेविशे
श्रं षेणाकर्तुं स्नानमाचरेत् ६ माघेमासिततपामाये भृगुस्त्वर्कबष्ठ्यां प्रयत्नतः कर्तव्यंविधिवत्स्नानंद
र्शलोकाभिकांक्षया ७ पोषेमासिसितपास्नानं सूर्यवारेविशेषतः भाद्रमासेरविभृगु[illegible]पां स्नानंबहु
72 फलप्रदम् ८ धोबार्भिधेभवसूर्यतीर्थं धर्मोनरेश्वरः समुद्रमेवन्नामेकः[illegible]पिविंसमपा[illegible]
९ यद्यशांशिप्रेतं नेत्रिलोकीमंडलायवे पत्तनापस्तुरभातिप्रभावार्करईवापरः १० ग्रंथ[illegible]
[illegible]

विधानेन वैशाखे स्नानतोऽन्वहम् ३६ सर्वतीर्थयात्रायां भविष्यति फलं मतम् श्रीरुद्र उवाच

त्रिसृक्ता सुरराजेन्द्रो स्नानं सुरसंगतम् ३७ शेषभस्याप्यपानाः क्षेम भारधरो नृपन सं

प्रणामारोप्यपूजस्यैर्दिवमादरात् ३८ तदाप्रभृति तत्तूतीर्थं विख्यातिं परमां ययौ वैशाखे मासि तीर्थे

माहात्म्यं परमस्मृतम् ३९ पंचम्यां माधवकृष्णायां श्रावणस्य विशेषतः अन्यदा पर्वणि श्रेष्ठे स्नि

शेषे स्नानमाचरेत् ४० सहस्रधारातीर्थे च नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ इति श्रीत्रैयम्बकमाहात्म्ये रुद्र

गौरीशंकरसंवादे अंतःपुरप्रदक्षिणायां तीर्थनामसप्तदशोऽध्यायः ११ ॥ पार्वत्युवाच भगवन्

न भूतमिदं तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् श्रुत्वा यतो मनमनः परमानंदमापयौ १ अन्यतीर्थानि तद्वद

हितत्वेन मनसा प्रीतेन मनोहरतामनन संस्थराखतां मनसि धृतं २ श्रीरुद्र उवाच विधानं शृणु देवि त्वं वै

श्रीराम
अयोध्या
७३

त्मने १८ परायपरतयाय त्रिलोकीतिमिरच्छिदे अचिंत्याय सदानुग्रं नमो भाववरतेजसे
१९ योगप्रियाय योगाय योगज्ञाय सदा नमः श्रेष्ठाय ववक्षुररहितलोचनमदीपरो २० यज्ञा
य यजमानाय हविर्भोक्त्रे जिते नमः रोगघ्नाय स्वरूपाय कल्पानंददायिने २१ अतिसौम्याति
तीक्ष्णाग्रोग्रांपतये नमः सर्वेशाय नमस्तुभ्यं भक्तत्राय प्रियात्मने २२ प्रकाशाय प्रशांताय सो
मानंदप्रियकारिणे प्रसीद प्रसन्नतायाय नमस्ते भक्तिकांतत्सवपन २३ शंकर उवाच इत्येवं स्तुवत
स्य सप्रसन्नो रविस्तु यम आविर्बभूव सहसा भक्त्यैकांमयया २४ उवाच मधुरं वाक्यं प्र
सन्नमुखपंकजं रविः रविरुवाच वरं वरय राजेन्द्र प्रसन्नोस्मि तवाग्रतः २५ दास्यामि तु वरं तेद्य यन्मनसीप्सितम्

ला
73

फि८२

दोर्दण्डखण्डितारातिमण्डलः सकदाचित्प्रजाः सर्वा मेने विधुन्यसद्भूतसत्तम ११ यथाम...
त् क्रोधवने ऽतिगहने ऽद्रुमैः सराजापूर्वजन्मोत्थैः पापैरशुभसंचयैः १२ तनिष्प्रकराभोजनः
दरोपि जनस्मयः ...यायां भवेदेभाः कदाचित्सूर्यवंश्चने १३ बराक्षसिंह...रीतिनिधून्धावन्निततत
तः तबाक्रांतोम्लानतन्न सरोपथ्यसुरोन्नपः ...पार्श्वप्रजास्मानः ...जलगौरवात् ततोवि
धिवदाचम्य स्नानं चक्रे नरेश्वरः १४ ततो देवानृषीन्तर्पणं ...मासनः ...भितो ...चक्रे
सूर्यस्तुतिप्रियां १६ तत्रोवाच भगवन्देवदेवेश नमस्तुभ्यं चिदात्मने नमः सवित्रे ...
गदानंददायिने १७ प्रभाजेतापदेवायत्रयीमूर्तिमते नमः विवस्वते नमस्तुभ्यं योगज्ञाय सदा

७४

पक्षियोर्मीदृक्लेस्थितम् ३३ इति कुंडभीतिव्योम...

कांतिमवाप्नुयात् ३४ तत्पक्षियोर्मार्दमाभागेकुंड...:

नामार्थसिद्धिकृत् ३५ यत्रलानेनदानेनफंदर्पस्य

...त्रसंभाय: ३६ इति कुंजत्पादेवकुंडमायुधकुंड

... ३७ कुंडद्वयेऽत्राभिषु नंयः लानंकृत्तानित: २

...नमा दत्राविधानेनलानंयं धर्मकाभिनि: त

...निपतंतयत्तुष्टोरतिनिनन्नपो माहेविरदपं मा...

...सिवरंपदं २६ मन्नामूक्ततमूर्त्तिसेतिष्ठ
...न्तयथांक्षासमनोहरा २७ स्तत्तीत्रंत्वयों
...मलयान्कोमानरेश्वरा: २८ ॥ नस्यानंदस्यामितां
...न्तपात्रज्ञानसमाचरेत् २९ नन्दकेनसहरा
...तंतंकामसमप्नुयात् ३० शंकर उवाच ईशितत्वाव
...त्रकिरातः तत्तत्तरज्ञोनमायथो ३१ राजभास्करके
...न्यायजगामसयत्रहंतत्तः ३२ तत्पर्युडेनरा:स्ना...

श्रीराम
अयोध्या
९१५

ग्येषु यार्थेषु भयेवा समुपस्थिते १८ पश्यात्स्नातो महत्यां सर्वसिद्धिः प्रजायते अन्येन तस्याः सम
प्रार्थोन्वभिरुग्रक्षितो धिभिः १९ दीपदानप्रयत्नेन कर्तव्यं नियतात्मभिः सर्वाभिष्टप्रदं तस्मा
दीपदानं प्रशस्यते २० चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां तस्या यात्राविधिर्मताः तत्पश्चिमदिग्भागे कुंडम
सिशातक्रतोः २१ कार्तिके तु समुपस्थ्य अष्टम्यां च विशेषतः तत्र स्नानेन दानेन स्वर्गलोकमवा
प्नुयात् २२ ततः पश्चिमदिग्भागे निर्मलीकुंडमुत्तमम् वक्ष्ये तस्याभयान्दीतोध्वं त्रतपश्शतक्रतुः
२३ यत्र जातपुरा देववज्रीनिर्मलतां गतः अन्येच मनजा पापाः स्नातया गुह तत्र युगाः २४ अत्र
स्नानेन दानेन निर्मलत्वं नसंशयः अन्यानि यानि पापानि अस्त्रतयास्समानिच २५ तानि सर्वाणि

75

माहा
९१

विशेषतः १० कर्तव्यं सुप्रयत्नेन नन्दाभिः सर्वार्थसिद्धये विस्फोटकरोगादि भयं नैवैत्तु संप्रपद्य
ते कर्तव्यं प्रपूजनं सम्यग्रोगादिनाशनम् ११ तदुत्तरे तु तत्रैव वंदी देवीति विश्रुता १२ पवमिर
रामात्रे गानिगडादिभयं नहि राज्ञा कुपितेन ये च बद्धाः शृंखलानिगडादिभिः १३ वंदीसम्पूज्य ते देवी
मुक्ता यान्ति स्वगान्नराः पापात तस्याः प्रयत्नेन कर्तव्या फलकांक्षिभिः १४ मंगलेऽहि विशेषेण सर्व
कामार्थसिद्धये गंधैः पुष्पैस्तथा धूपैः दीपैरपि च वृत्ते १५ नैवेद्यैर्विविधैश्चापि पूजनीया विशे
षतः वंदीश्रीत्येवं तां देवीं देयं ब्राह्मणभोजनम् १६ एवं कृते न संदेहो सर्वान्कामानवाप्नुयात्
तदुत्तरे दिशाभागे चुटकी भद्रकालीति ता १७ वर्तते परमा सिद्धिदात्री परीस्मर स्मान्दतमा सुखदा

जगाम स्वविनीतात्मा स्तुवन्निति ३३ तस्मिन्नवसरे देवि सर्वदेवगणोत्तम ईश्वर उवाच
नमस्तस्मै यमीशन्ते योगिनो गतकल्मषा ३४ परमं पुरुषं पारे तमसां मनसा तथा यज्ञाय तद्विदे
ऋग्यजुः साममूर्तये ३५ नमः सरस्वतीयासहंसाधाजर-हीपतो सत्याय धर्मनिधये क्षेत्र
78 ज्ञाय क्षेत्रात्मने ३६ सांख्ययोगप्रतिष्ठाय नमोद्वैतहेतवे घोराय मायानिधये सहस्रसिर
से नमः ३७ योगनिद्रात्मने नाभिपद्मोद्भूतजगत्सृजे नमः सलिलरूपाय कारणाय जग
त्सृजे ३८ कार्यध्याय चवसिने जीवाय परमात्मने मोक्षप्राणाय भूतानां नमो विश्वाय वेध
से ३९ हंसाय सिंहवपुषे दैत्यसंहारकारिणे वीर्याय नंतमनसे जगद्भावभृते नमः ४० संतो नात

श्येनिनिर्मितश्रीभूमजनानां ब्रह्मस्य पार्थिवी पात्राख्या वराहपूर्तिर्मानितयो २६ तीर्थं तदुत्तरश्चे
द्वयोभ्रन्ता राभिधं मतम् विष्णुस्थानं तत्रैव नाम्नानुमतं निस्मृतः २७ पुरा देवासुरा युद्धे सं
ग्रामे भस्मशायिहरो दैत्यचेरम नोत्सिते देवा युद्धे पराजिताः २८ तेषां पलायमानानां देवा
नां मध्यतो हरः पुरस्कृत्य च तान्स्वीनां पायेधमल्लापानम् २९ क्षीरोदशायिनो विष्णोर्बव
र्धभशायिनम् लक्ष्मीपतिं द्वापापार्श्वे चरतां भुजतलया ३० नारदाये मुनिजतो हरिर्जीनगुतागो
रवम् जगड़ेनापुरस्थेनानिशं प्रांजलिना नतम् ३१ विभ्रंनकुंडले शुभ्रे फरणाभ्यां मौलिभोज्वले
शंखचक्रधरं रवे श्वेतद्वीपनिवासिनम् ३२ किरीटिनं पद्महस्तं वनमालाविभूषितम् सरतांस

श्री राम
अयोध्या
७२

तेजोधिक्यश्चैवे दैत्यनाशाय भवंतस्य तनपत्नी प्रकुर्वंत्यचनानसा ४८ अयोध्यां प्राप्य तत्र मेधा
दैत्यनाशाय सत्वरम् ४९ ॥ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे २ भानवेंकतोऽध्या
य ॥ ॥ शंकर उवाच इत्युक्त्वांतरदधे देवा देवो गरुडवाहनः अयोध्यामागतः श्रीचक्रा
रतप उत्तमम् १ ग्रामे भूत्वा यदा विष्णुः उरतेजो विकल्पे तेनग्यप्रमेन नाम देवो विख्या
तिं गतः २ आगतस्य हरेः पूर्वं यत्र जलजलाशयुतम् सुदर्शनात्व्यनन्तु कृते नचक्रहरिस्मृ
तः ३ तयोदर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते हरेस्तेन प्रभावेण देवाः प्रवक्ष्यते जयाः ४ त्रि
त्वा दैत्यान् रोषात् सर्वान् संप्राप्य स्वयं तदा रैनैर्विपुलानंद हरा आनंदविपद ५ ततः स

77

मात्
७२

रहंत्रेमोहापहज्ञानायतिमिरच्छिदे अचिंत्यधाम्ने गुप्ताय महद्भ्राय चर्चिद्रूपाय च ७१ शांताय
स्वयंदृष्टो सौख्यरूपदायिने सर्वभावातिरिक्ताय नमः सर्वात्मने नमः ७२ इत्यवरोंस्तुसा ६
स्फुरत्यिंजन्मविभ्रमम् विभ्रांतां वासवीविष्णुमौनीनेत्रमायनम ७३ देव उवाच भगवन्
तः प्रसन्नात्मा वरदो गरुडध्वजः दृशा सर्वान्विधायाशु कृतं तत्त्वाक्षपाणितः ७४ उवाच मधु
रं वाक्यं प्रसन्नपावनोऽस्मितान श्रीभगवानुवाच जानामि विबुधाः सर्वमभिप्रायं समाधिता ७५
दैत्यैर्व्रिविक्रमा क्रांत्यापसानदीपितैः सर्वसैर्वमहीनानाप्रतापविजितादिवैः ७६ सांप्रतं
तु विधास्यामि तयोस्माहस्यायचे अयोध्यानगरीं गत्वा परिखेनमय उत्तमम ७७ गुणोपत्याभव

ाधिजितेन्द्रियस्य यम् ना१ वनेवसन्दकार्यं वरान्नपजविनाशनम् १३ श्रीभगवानुवाच स्यस
तोद्धायत्वमिभयत्नामीरसंस्यम् श्रीमतांतेजसोब्धिपिंकाब्जाभिमहाभुरा: १४ मयोयंचायद
त्वापितिंसोकेपालयति-योनसा अहंनाम्नात्युरहारिर्दियोभुवनविश्रुत: १५ मदीयंपरंगुलंस्या
नंत्वापितिंसमेष्यति अत्रयःप्राणानांश्रेष्ठपूजागृहलरेमेन १६ करोतिपरवोभक्त्या सयातिप
रमांगति: अत्रय:पुत्रतेदानंयथाशक्त्यापाजितेन्द्रिय: १७ सयगेमनुलंप्राप्यनशोचतिकदाच
न अत्रमन्त्रप्रीतयेदेवा:प्राणाभिर्धर्मकांक्षिभि: १८ दानंयागौ:प्रयत्नेनसवत्साविधिपूर्वकम्
स्वर्णीसंगीरोप्यखुरवस्त्रयसमावृता १९ कांस्योपदोहनाताम्रपृष्ठिवरुगुणान्विता रत्नपु

78

सर्वे समेत्याशु ज्ञ हर्षान्तिपुरःसराः देवास्ते प्रानमन्मौलिमालार्चितपदांबुजम् ६ हरिं द्रष्टुमथाग
च्छन्नयोध्यायां तु समन्ततः आगत्य च पुनः स्तुत्वा नानाविधिस्तवादरम् ७ भावपुष्पैरनभ्यर्च्य
नत्वा प्रांजलयस्तदा हरिमेकाग्रमनसा ध्यायन्तो ध्याननिबद्धयाः ८ तानागतान्समालोक्य भक्त्या
परमयाहरान्न प्रत्यपद्य प्राह विश्वात्मा पीतवासा जनार्दनः ९ श्रीभगवानुवाच भोभो देवा
ज्ञितास्तित्वलादिव्यायाति संगताः [illegible] भवतामिह किं करोमि सुरोत्तम १० तथ्यं वदंतु वीर
ताः किंचि [illegible] ने निर्भयाः देवा ऊचुः भगवन्सेव देवेश त्वमेव वक्ष्यति शर्वेशः ११ सर्वे समेत्य
त्यार्थं निबध्नन्तं यो जगद्गुरो तथापि सर्वदा भाव्यं निःसन्देहं [illegible] स्तावपाविभो १२ अस्मद्दुर्जार्थमाने

श्रीराम
अयोध्या
८०

सत्वा पात्रांप्रयत्नतः अयोध्यायांस्वसान्निध्यंचक्रुर्गुरुरापितोऽनुगताः २८ तदाप्रभृतिभोदेवितत्स
नैमिषारण्ये कार्तिक्यांतु विशेषतः पात्रांसंचयस्तदा भवेत् २९ स्नात्वा देवोचनीयोत्र सर्वकाम
समृद्धः ९ वयःकुर्वन्नेवाप्यत्र विष्णुलोके समोदते ३० तस्माजुष्टतरं स्यानादुत्तरे वर्तते महत्. स्नान
79 प्रतारविधिवत्तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ३१ यत्र स्नानेन दानेन नयो चंति नरः कश्चित् गोप्रत
रसमंतीर्थं नभूतं न भविष्यति ३२ वाराणस्यां यथा देवि वर्तते मणिकर्णिका ६ उज्जयिन्यां
यथा चैव महाकालनिकेतनम् ३३ नैमिषे चक्रवापी तु यथा तीर्थोत्तमा स्मृताः अयोध्यायांत
था देवि गोप्रतारावधंमतम् ३४ पतत्स्नाने यथा देवि सर्वे तु नगरीजनः जगाम स्वर्गं मनुजैर्वनि

कायचंयासर्वाभरताभूषिता २० अर्चितांगंधपुष्पाद्यैसंप्रन्नांतेजसा दिजायतेदेवितुवेग
रिणैर्निर्भयात्मने २१ विष्णुभक्त्यापविष्टेष्वान्तःस्थंपरतायच आत्मतापतुगौदेवासर्वत्रसुख
भाग्भवेत् २२ नदेयाद्विजमात्रायपदत्तांसोप्यंनपेत् मत्प्रीतयेऽत्रदत्तव्याविमेसेनांतरामेना
२३ सर्वकामविशुद्ध्यर्थंयैर्वामदभक्तितत्परैः तेषात्वगेंसयोनित्यंमुक्तिकरतस्मैस्थिता २४ तप
चक्रहरेःपीठमस्मीसेदनमतन्मम् जपहोमादिकंचापिकर्तव्यंयत्नतोनरैः २५ भवंतोधिपवि
मेनयात्रांगुहसत्तमाः अत्रस्नात्वाविधानेनदृष्टव्योऽत्रप्रयत्नतः २६ देवोग्रतगंधोनसर्वे
मार्थसिद्धिदः शंकरउवाच स्थितुस्नातर्देवदेवःपीतांबरधरोच्युतः २७ देवाऽऽदिविधानेन

श्रीराम
योध्या
२१

रक्षसां विभीषणमुवाचाथ राघवः रक्षेन्द्रणया गिरा ४३ यावत्प्रजा धारयिष्यंति तावद्देव विभीष
ण राक्षसेन्द्र महद्राज्यं लंकां त्वं परिपालय ४४ शापितस्त्वं सखित्वेन नान्यथा कुर्याद्वचो मम प्रजा
स्त्वं रक्ष धर्मेण नोत्तरं वक्तुमर्हसि ४५ एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थो हनूमंतमथाब्रवीत् यावत्पुत्रचिरं जी
वमा प्रतिज्ञां वृथा कुरु ४६ यावल्लोकाः कथयिष्यंति मत्कथाः वानरर्षभ तावत्त्वं धारय प्राणान्प्रतिज्ञां परि
४० पालय ४७ मैंदश्च द्विविदश्चैव त्र्यम्बकप्रसादिनावुभौ यावल्लोका धरिष्यंति तावदेतौ धरिष्यतः
४८ पुत्रपौत्रैश्च पेत्मार्कं तान् रक्षंति च वानराः एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थः सर्वांस्तान् वानरान् ४९
मया सार्धं प्रयातेति तत्र तं राघवोब्रवीत् प्रभातायां तु शर्वर्यां पृथुवक्षा महाभुजः ५० रामः कमल

माल
२१

मज्यपरमां भीसि ३५ पार्वत्युवाच कथं जगाम सस्वर्गं साकेतनगरीजनः कथं चराचरं येविष्ट
नेतत्कथय प्रभुः ३६ शंकर उवाच सावधानं कथामेतां प्रिये शृणु सुविस्तरां यथा जगाम
रामो सौ स्वर्गं स च पुरीजनः ३७ पुरा रामो विधायैव देवकार्यमतं द्रुतः स्वर्गं गंतुमनश्चक्रे भ्रा
तृभ्यां सह धीरधीः ३८ ततो निश्चित्य चारेशा वानरा ग्राम ह पिताः नंदजो पुष्कर लांसि लक्ष्मे
तुरनेकशः ३९ देवगंधर्वपुत्राश्च ऋषिपुत्राश्च वानराः रामस्य पं विदित्वा तु सर्वे एव समागताः
४० ते राममनगायोचुः सर्वे वानरयूथपाः तवानुगमने राजन् संप्राप्ताः स्म इह गनघ ४१ यदि राम
विनास्माभिर्गच्छेस्त्वं पुरुषर्षभ सर्वे विलुप्ततास्मा भो महानाल्प ४२ श्रुत्वा नु वचनं तेषां महवान्

ऽङ्कारोपयद्वसुप्तः सर्वैरामं तदाभ्यजन् ५ सर्वेषमक्षयमहात्मानः सर्वे चैव महीधराः अनुजग्मुस्तिभा
कुत्स्नं स्वर्गद्वारमुपस्थितम् ६ तथा नेयाति काकुत्स्थमेतां पुरगता स्त्रियः सवृद्धदासादासीकाः स
पार्षदद्वारदन्तथा ७ सोऽतःपुरस्य भरतःशत्रुघ्नसहितो ययौ रामं व्रतं तमागम्य रघुवंशमनुव्र
ताः ८ ततो विप्रा महात्मानः साग्निहोत्राः समं ततः सपुत्रदारा काकुत्स्थमनुगच्छति सर्वशः ९
सन्निरोधे सवर्गाश्च सपुत्राः सबान्धवाः सर्वे ते सानुगाश्चैव अनुगच्छन्ति राघवम् १० ततो म
हत्तयो हृष्टपुष्टजनाकुलाः राघवस्यानुगास्यास्सन हृष्टा विगतकल्मषाः ११ स्नात्वाशुकुक्षे
वरधराः सर्वे प्रकाशन्ते महानसाः कश्चिद्क्षिप्रवाच्यमनुयान्ति राघवम् १२ न कश्चित्तत्र दीनो

पत्रोस प्रश्नस्य समथाब्रवीत् अग्निहोत्राणि यांत्यजेदीप्यमानानि सर्वशः ५१ वाजपेयानि रात्रा
त्रीणि निर्यांतु चसमागतः ततोयथाविधि क्षेत्रेजवीसर्वाणि निर्विशेषतः यथा र विधियत्कर्मसमहाप्रस्थानि
कंविधिम् ५२ इति श्री ब्रह्मवैध्यखंडे गौरीशंकर संवादे विशोध्याय २० ॥ शंकर उवाच
ततः प्रोत्तमांवरधरो वृत्तमचर्यसमन्वितः कुशानादायपाणिभ्यां महाप्रस्थानमक्षतः १ नप्यांतरं कु
र्यात्किंचिदश्रुभंवानरेश्वरः निश्चयंकामसचनगरात्सागादिवचंद्रमाः २ तमस्य सव्यपार्श्वे तु सपत्नी
श्रीसमाश्रिताः दक्षिणे तिविशालाक्षी व्यवसायस्तथाग्रतः ३ नानाविधान्यायुधानि धनूंषि च आ
समन्वितम् अनेकजन्मजाकुलस्य सर्वेपुत्र बविग्रहाः ४ वेदाश्रमगाद्रूपेतासाविद्धीसव्यदक्षिणे

रामा०
अयोध्या
२३

परिछिन्नो देवै र्ब्रह्मर्षिभिश्च महात्मभि २० आययौ तत्र काकुत्स्थस्य संगेहारमुपस्थितम् विमानमा
तपोर्दिभिर्दिव्यभिः सर्वतोछन्नः २१ दीपयन्स ततोव्योम ज्योतिर्भूतिमनुत्तमम् स्वयंप्रभैस्वते
जोभिः महद्भिः पुन्यकर्मभिः २२ पुरायथा भवद्यत्र गंधर्वत्तः पुष्पवृक्षाः सप्तव्याव्याहृद्वर्षेच
वायुमन्तं महज्जवम् २३ गंधर्वैरप्सरोभिश्च तत्काले न उपस्थिते मत्पुरसलिलसरामःपद्मभां
गुपच्चक्रमे २४ पितामहं तदावाक्यमंतरिक्षादभाषत आगतोविमोभ द्वंतोदिक्षयाप्राप्तोसि
मानद २५ भ्रातृभिसह देवाभैः कायेसत्यप्रांतनुम् वैष्णवी त्वं महातेजा यदुन्यां मनसेप्सितम्
२६। त्वंहि लोकगतिर्देव न त्वाकश्चन वेत्ति वै सर्ते मा यां विशालाक्षी जांतवपूर्वं परिग्रहम् २७

82

भाग
२३

भूत्नभ्रैतोनातिपंदुःखितः प्रहृष्टामुदिताःसर्वेवभूवुःपरमाद्भुताः १३ दृष्टुभामाक्ष्यनिर्यातं
राष्ट्रेजनपदास्तथा संप्राप्तास्तेविहृष्टवंमनःस्वर्गायपर्चात्कृरे १४ ऋक्षवानररक्षांसिजना
श्चपुरवासिनः आगच्छपरयाभक्त्याष्टष्टतःसुसमाहिताः १५ तानिभूतानिनगरेह्यंतरर्धा
नगतान्यपि राघवंतेप्यनुययुःस्वर्गवरमुपस्थितम् १६ यानिनश्यंतिकाकुत्स्थंस्थावराणिच
राणिच सर्वाणिस्वर्गगमनेनैमानिकुर्वेतितान्यपि १७ नासीत्तत्रनयोध्यायांसूक्ष्ममपि
किंचन पक्षधर्यनानुयातंस्वर्गवरमुपस्थितम् १८ अर्धार्धयोपनंगत्वानदीपश्चान्मुखे
पयो सरयूंपुण्यसलिलांददर्शरघुनंदनः १९ अपतात्सिमन्मुहूर्तेब्रह्मालोकपितामहः सर्वे

श्रीराम
अयोध्या
५४ स्तीलमानया: ३५ यश्यतीर्थगतोप्यत्रराममेवानुचिंतयन् पारगा स्यजातिभक्तो वैसतंताम्
संसमेत ३६ सर्वे सं तानकंनामथ्रुमलोकादनंतरम् यॉनराश्च स्वकायोनिंराससाद्यापितनसी
३७ पपाविनिःस्ताये वैपुराश्च्यस्तनभवा आदित्यमनयश्चैवसुग्रीवसूर्यमंडलम् ३८ स
बधेनागप्रभाश्चयता सर्वान्नुतिपेदिरे तथावुवंतिदेवेभोगेगेप्रसतारमपाविनः ३९ स्वजनाःसर
83 पूंभेजेपरिपूर्णानवैभवाः अवगाहजलंसर्वे:प्राणांस्त्यक्त्वाप्रहृष्टवत् ४० मानुषंदेहमुत्सृज्य
तेविमानान्यथारुहन् तीर्थयोनिगतायेचप्रविश्यसरयूजलम् ४१ देतत्यागेनसर्वेदिव्यदे
हयुभैरा तथान्यान्यपि सत्त्वानिस्थावराणिच ४२ प्राप्यतोयममंदेवलोकमुपागताः तस्मिन्नमात
२४

नमो हं त्यमतस्माद्भुतमस्मज पंलोसंन्मत्रे पामिकसमगवीयं तांननुप्रविशमवगम २८ पितामह
तस्य वचनादेव नेवाविशत्स्वयम दिव्यो तदैश्वर्य तेजः सशरीरः सगणस्ततः २९ ततोऽपि तं नानदेवाः
पूजयन्तः परंतमाः साध्या मरुतश्चैव सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ३० ये चान्ये ऋषिभिर्गताः जवासवा
रक्षस्तथा सुपर्णा नागपक्षाश्च दैत्य दानवराक्षसाः ३१ देवाः प्रहृष्टमनसा देवतानां सुखेप्सवः ता
धुसाधीति ते सर्वे दिव्यस्त्याव भाषिरे ३२ उपविष्ट महातेजाः पितामहमथाब्रवीत् प्रजाओं
नो थानां गन्तुमर्हसि सुव्रत ३३ इति तु सर्वे महात्मानः सर्वे यान्तः सर्वभावतः भक्ताश्च प्रीतिमंतश्च त
कात्मानो पसर्वशः ३४ तस्कुत्वा वसुधापतं सर्वलोकेश्वरो ब्रवीत् लोके संतानकं नाम संस्था

श्रीराम
प्रबोध्या
२५

ऽन्यपुराणयोपि तु देवान रास्तथा स्नानार्थं तु समायांति कल्पवासमभिप्सवः ५ कार्तिके मासि
श्रेष्ठे सर्वे देवाः सवासवाः स्नातुमायांत्ययोध्यायां गोप्रतारविधौ बेतः ६ गोप्रतारसमं ती
र्थं न भूतं न भविष्यति यत्र वै तीर्थराजोपि स्नातुमायाति कार्तिके ७ निःपापः कल्मषं त्यक्त्वा श्रा
जः सितवंधुमः मध्यर्थं सायुज्यमेसौ प्रयागे न गजं नदिनि ८ यानि यानि च तीर्थानि भूमौ दिव्या
84 नि च पर्वसः कार्तिके तानि सर्वाणि गोप्रतारे वसंति वै ९ गोप्रतारे जपो होमः स्नानं दानं च यत्
कृतं सर्वमेतन्महत्पुण्यं यानि अक्षयानि यत्न कृते १० कार्तिके प्राप्य गर्जंति तीर्थानि सकलान्यपि
गोप्रतारं गमिष्यामः पापं नश्यति न श्रमात् ११ गोप्रतारे कृतं स्नानं सर्वपापौघनाशनं

रामस
२५

च्चैः स्वयन्नैर्यानराक्षसेरा स्तथा: ४३ तेपिप्रविवि धाः सर्वे देवानां दिव्यवेत्तदा ततः स्वर्गंग तास्ते वैः स्त्वा लोकं गृहंविभुम ४४ जगामनिजदयौ सार्धं रामो हृष्टो मतिः अतस्तत्प्रतारयं तीर्थं विख्यातिमागतम ४५ ॥ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीसंवादे २ कविंशोऽध्यायः २१

॥ शंकरउवाच गोप्रतारे परो मोक्षस्ता द तीर्थं न विद्यते जन्मांतरसहस्रैस्तु विद्यायोगो यथा लभ्यते १ तीर्थसत्रस्नानतपोजन्मनालभ्यते नधे गोप्रतारे न संदेहो गगत्रभक्त्या स्तवन दिवः २ एकेन जन्मना ह्येपि योगं मोक्षं च विन्दति गोप्रतारे नरो ते विवधः स्नाति जीवन निश्चयात् ३ सप्तयोनि परस्य स्थानं योगिनामपि दुर्लभम् कार्तिक्यां च विशेषेण स्नानतब्यं विजितेंद्रियैः ४ आश्विनस्य

श्रीराम
प्रबोध्या
२९

धीमन् १९ स्वलीलालातु यो दद्याद्ब्राह्मणो वेदपारगे सर्वांगानि नवाप्नोति अग्निवच्चैव दीप्यते
२० गोप्रतारस्थिते तीर्थे निर्लोकान्विशते प्रिये इत्याम्नं च विधानेन सम्भूयो नि जायते २१
तत्र स्नानं तु यः कुर्यात्पिण्डान्संतर्पयन्नरः सौगान्तर्येश्वर्य परस्य फलं संप्राप्नोति मानवः २२ एकरात्रं
तु यः तिष्ठेत् मासं तत्र यतव्रतः यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणात्तस्य नश्यति २३ अग्निप्रवेशं यः कुर्याद्गो
प्रतारे विशेषतः ते विशन्ति पदं विष्णोर्निःसंदिग्धं च पार्वति २४ तेन तुष्टः कृतुभिः सर्वैर्यस्तत्रार्थाय
जातः नर दीपदानं कृतं येन कार्तिके केशवाग्रतः २५ कुर्वंत्यनशनं ये तत्र वल्लभ न्ताः नरा निश्चिताः
न ते संपुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि २६ अर्चयेद्यस्तु गोविंदं गोप्रतारे महानदीं दशसौवर्णी पातात

२९

त्या१

गौ स्नातेन नरः सौ दक्षा गुप्त हरिं विभुम् ॥१२॥ सर्वपापैः प्रमुच्येत न तथा पोविचा रणा । विष्णु
दिवसे विप्राणां पूजनं च विशेषतः ॥१३॥ कर्तव्यं श्रद्धया पुंभिः स्नान पूर्वं प्रयत्नतः । पयस्विनी गौ
र्देयं सालंकारसुवर्णा कृतः ॥१४॥ विप्राय वेदविदुषे नियमव्रतशालिने । वालौ यातिश्च येवि रणा
त्युपी ते पतव्रते ॥१५॥ अन्नं बहुविधं देयं वासांसि विविधानि च । दानमानिहरः प्रीत्ये भक्त्या
परमया पुनः ॥१६॥ सर्पिर्मा ते फुल्ल संजे न वेदपांशारा ह्ये । तुला दानं यत्तु त्यं तत् फलं दीपदा
नतः ॥१७॥ ध्यानं दीपको यस्य [illegible] सने लेन बापुनः । ज्वाल्य पनं प तनतो दे वत्य मे [illegible] से
त ॥१८॥ नानाविधानि तीर्थानि भुक्ति मुक्ति प्रदायिनि । गौपुत्तार स्य तत्तान्यु [illegible] तिथौ

श्रीराम०
...बोध
२१

विभंगाग्रतर्पिंद्रकांसप्रज्यचाविशेषतः, नमस्कृत्यततीर्थश्युचितकृतमानसः ३५ स्वर्गद्वारेचयदि
धिवत्स्मध्याह्नेस्नानमाचरेत् सर्वपापविशुद्धात्माधिक्षुलोकेमहीयते ३६ यत्रासानमोवयंस
वैधतुंस्मृकृतश्रोटिभिः यत्रेयंसरयूदीव्यानदीनिर्गतमानकी ३७ यत्रस्नानमात्रेणपापरा
शिविनश्यन्ति वृतेन्द्रवधभिदंभेद्रेनात्यस्याज्ञ्मा कचित् ३८ यस्यपादनखाज्जातागंगाभा
४६ गीरथीक्षितौ स्नानार्थंतुयस्याश्च्यागच्छतोवैजनस्यच ३९ पदेपदेमेधस्यनफलंजुल्लभं
वेत् मतिमन्तकाषिगंगापापारःधात्रेराहश्यते ४० सच्छ्लामात्मानंकोवीतिओधीनचर्पौः
यत्रनात्यरोनाम्नारामःस्नास्यंतिसर्वदा ४१ धनमदवंपुलक्ष्यात्राचक्षीडितोरघनन्दन

कं पुण्यं प्राप्यते नात्र संशयः २७ अग्निहोत्रसमो धूपो गंधदानेन तत्फलम् भूमिदानेन तत्तुल्यं
गंधदानफलं स्मृतम् २८ अमृतमिदं विधं स्थानमेतत्प्रकीर्तितम् कार्तिक्यां तु विशेषेण तत्र
स्नानं वाप्यशुचिव्रते २९ स्वर्गद्वारे न नरः स्नात्वा दत्वा च स्वर्गफलं लभेत् उर्जे शुक्लचतुर्दश्यां
रात्रौ जागरणं चरेत् ३० उपोषितः शुचिः स्नातो विप्रपूजनतत्परः दीपं दद्यात्स्वपात्रेण नानाद्र
व्यविधायिनां ३१ तावद्गर्जंति पापानि स्वर्गभीमपैः रसातले यावन्न ज्वालयेद्दीपं कार्तिके केशवा
ग्रतः ३२ पौर्णमास्यां प्रभाते तु स्नात्वा नियतमानसः हरिं संपूज्य विधिवत् पायसान्नादनादनात्
३३ दत्वान्नं च यथाशक्त्या संतोष्य ब्राह्मणांस्तथा वस्त्रादिभिः स्वशक्त्या वै संपूज्यो द्विजदंपती ३४

श्रीराम० अयोध्या २२

समन्वितः सर्वरक्षणरतो विद्यया चापि पितृभक्तिसमन्वितः ५१ पत्नी पतिव्रता तस्य सौभाग्यगुणान्वि-
ता पुत्रा भक्तानुरक्तचित्तं तं संपूज्य दारैः समाहृताः ५२ जगाम विष्णुसान्निध्यं विष्णुभक्तिदृढो नृपः
नारदस्योपदेशेन धृतमेकादशीव्रतम् ५३ तेन राज्ञा महादेवि पौरैः सार्द्धं सभार्यकम् तेन
पुण्यप्रभावेन सोमसत्त्रिदिवं गताः ५४ विमानवरमारूढः सपत्नीपुत्रसमन्वितः सपौर त्र
जनैः हृष्टो वैष्णवोत्सवपत्तनः ५५ जगाम वैष्णवं स्थानं योगिनामपि दुर्लभम् एतत्ते कथितं दे-
वि समस्तारिष्टहानि ५६ ॐ इति श्री अयोध्यामाहात्म्ये गौरीशंकरसंवादे द्वाविंशोऽध्यायः २२
ॐ पार्वत्युवाच देवदेव महादेव तीर्थस्नानानि वद अयोध्यायाः पापहरेति तीर्थानि च यानि संति
महेश [illegible] सर्वतो दिव्य [illegible] ५५ [illegible] २२

नैवर्त्यस्य समतेषां संसारे स्थूल सूक्ष्मिणः पर्यत्सुवाच यं दशरथाय देवेशा अयोध्या च मनोरमा
री हरिश्चन्द्रेन राज्ञा च तथा हर्षं जगदेन च ४३ स्वर्गं नीता पुरी चेयं तन्मे ब्रूहि महेश्वर
वाच ॥ ऐक्ष्वाकुर्योऽतरिक्ष्य क्रेतायां त्रेतायुगे पुरा ४४ धर्मात्मा क्षितिपो वीरः कालः प्रोसत्यकीर्तिवर्द्ध
नः नदुर्भिक्ष्यं न वैव्याधिर्नीकाले मरणं नृणाम ४५ नाधर्मिष्ठश्च यः पौरास्तस्मिन् शासति पार्थि
वः नाधयो व्याधयश्चैव नानान्यायार्जितं धनम् ४६ हरिश्चन्द्रस्य राजर्षे राज्यं चामुवत तेन
राज्ञा पुरी चेयं निवासिजनैः समं ४७ तथा हर्षेनापि स्वर्गं नीता तथा च सा ४८ राजा हर्षनादो
वीरो विष्णुभक्तपरायणः अयोध्या नाम नगरी पूर्वापालितास्त प्रजाः ५० पुत्रो धर्मो जगत्स्य सर्वधर्म
हरिश्चन्द्रेण नगरे तेजाः सत्यधर्मसमन्वितः अयोध्या नगरे चेयं

तस्मात्पूर्वदिग्भागेनान्नाविश्वद्दृश्यतः ९ यंदृष्ट्वामानवोलोकेसर्वपापानिगोभवेत्त वि
श्वनामाभवत्पूर्वंगंधर्वोरूपवानिति १० अपरासपरानितंतपयोवनगाविंत्तः यिवयाशक्त्
यितमस्यैरूपरमगाविंत्तः ११ अविंतपश्चिवनस्सर्वजगत्यैह्याससान्मुक्तः तंदृष्ट्वानरदास्वयं
सप्तवान्नारदोमुनिः १२ शासायनारदस्तस्मैविश्वबन्मतिमोभवः सतत्रयुगपर्यन्तमाहिवं
योनमाप्नुहि १३ अनुग्रहंततःकृत्वानारदोमुनिसत्तमः अयोध्यागङ्गदुर्गंपैयत्रवैसरयू
नदी १४ तत्रगत्वास्थिरोभूत्वातस्थौयत्तांरामजन्मतः रामदर्शनमात्रेणात्मुच्यन्तेपापबुजभया त
१५ इतितस्यवचश्रुत्वामातिवंतपमास्थितः उवाचसरयूतीरेप्रतीक्षनरामजन्मनः १६

च १ शंकर उवाच सूर्यकुंडात्पश्चिमेतु दुर्गाकमण्डलुत्तमम् तत्रस्नानेनदानेनअश्वमेधादिजंभवे
नैः २ जपहोमार्चनैः पुंसांसर्वसिद्धिप्रजायते दुर्गांचापिभजेत्तत्रसर्वकामार्थदायिनी ३
अष्टम्यांमंगलेवापियात्रास्यात्सर्वकामसिद्धी सूर्यकुंडान्नैऋत्येतीर्थेनर्मदाविराजते ४ नर
कुंडमितिख्यातंसर्वपापापहंस्मृतं तस्मादीशानदिग्भागेनारायणाह्रये ५ नारायणाख्यतीं
र्थंचवर्ततेपरमंमहत् आश्विनेकृष्णपक्षस्यचैकादश्यांभूयश्चसिमरे ६ पोषाधाम्रप्रभृतिव्याःसर्व त
कामभिस्तृप्तिः सूर्यकुंडस्यपूर्वभागेत्रिपुरारिर्विराजते ७ सरयूसलिलेस्नात्वाकृत्वासंध्याजपादि
कम् पूजयेत्त्रिपुरारिंचयथाविधिपरिशीलनःतिथौ ८ सर्वान्कामानवाप्नोतित्रिपुरारेःप्रसादतः
दा२
दा२

श्रीराम
अयोध्या
८०

४१

पिनृसः स्नात्वा विश्वोर्कं च यजद्धति तत्तीर्थात्पूर्वभागे तु वास्तीर्थं तीर्थमुत्तमम् २४ पित
तोर्थिडितो नाम पूर्वमंत्रातिमा चलात् आगतो म्लेच्छरूपेन अयोध्यासरयूतटे २५ आग
तानां श्रमदक्षुद्राविश्रम्भडिडिरः अभिषेकं गमनाद्वैतानदा त्वानेवमभूत्तः २६ सत्रिरात्रं
स्थितो भूत्वा तीर्थं च परमं जपन् पुत्रो भव ब्रदेवे विधिनैनीतिरजायत २७ सरयूजलपु
ण्येन स्नानधर्मपरायणाः तपसो येन दादेवा विशिष्टोऽडिडिरस्ततः २८ दिव्यवर्षसहस्राणि त
पस्तेपे स्नातराम पातीरं जज्ञे रामभक्तं तपसा द्रव्यफलमवं २९ अस्यैमां तं च तीर्थं च वाल्मी
किनं भवं जगतः एवमस्मिन्नन्तरे देवि रामो दशरथात्मजः ३० क्रीडनार्थं च स वेगेन त्वागतः स

एवं चतुर्युगते काले तु सम्भो रघुनंदनः ईतिष्ठतोत तदा स्तुत्या मम चैवात्र जम्भयात् १७ चतु
र्भुजस्तदा जातो रामनामप्रसादतः दिव्यं विमानमाहृत्य जगाम हरिमंदिरम् १८ तेनयैष्या
पितां मूर्त्तिः रामनो नामपूर्विका तस्माद्विल्यहरिर्नामदर्शनात्पापनाशनः १९ तत्र स्नात्वा
नरो देवैर्मुच्यते चैव तात्रयात् नदी भोग्यं नदारिद्रं न चैवेष्टवियोजनम् २० शत्रुतो नभ
यं तस्य विल्यतीर्थस्य दर्शनात् तस्मिन्तीर्थे नरः स्नात्वा नरो राममवाप्नुयात् २१ तत्र स्नाने
न दानेन न जपेन च विशेषतः धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैर्नानाविभवविस्तरैः २२ रामः पूज्यः
सतीनाप्यमीकृस्या नात्र संशयः श्रमायां माघवे मासि स्नात्वा नो रमाप्नुयात् २३ श्रोनद

श्रीराम
अयोध्या
८१

तुभ्यं पुनरेव नमो नमः ३८ इतितस्य वचः श्रुत्वा उवाच रघुनंदनः ७ इतिवः भद्रं ते भ्रातो
हस्तविमानकम् ३९ प्रदक्षिणं ततः कृत्वा रामाय परमात्मने विमानरूपं तं दृष्ट्वा सर्वे विस्मितमा
नसाः ४० किं वद्दुर्लभयोनेदुःखात्पितुः पृच्छन्ति यः दिव्यां नानाम रस्तूलपातःसा स्वतं पदम्
४१ तत्तीर्थे नरो दृष्ट्वा मुच्यते यत्र सरा श्रयात् वाल्मीकि दर्शिनामाता नजैनसोमभवाप्नुयात् ४२
90 तत्र स्नात्वा नरो याति वैकुण्ठं परमं मम तत्र श्राद्धं प्रकुर्वीत तर्पितं च नरो यदि ४३ पितृणाम
क्षयातृप्तिर्गयाश्राद्धादिकं फलम् ततः पूर्वदिशाभागे स्थानं वै सोमपावनम् ४४ यत्र स्नात्वा
सोमस्नानाभार्यपालांतयासह ततः करोति धर्मात्मा लोकनाम [illegible] ४५ सोरवृत्तलोके
मा

रयतटे वाल्मीकेंतत्रवैदृष्ट्वा विचार्यमनसाप्रभुः ३१ किमिदंदृष्टपूर्वमावाभ्यांवाऽनीकेंदृश्य
तेपुरा एवंवाच्यप्रवाचेदंतंतत्स्पर्शंचकारवै ३२ रामस्पर्शनमात्रेणादिव्यदेहोभवत्तदा
दिव्यविमानमारुह्यसोगतन्धाममंदिरम् ३३ श्रीरामउवाच भोस्त्वंतापसवेषेणावर्ततेसरयू
तटे दिव्यदेहंसमापन्नोदृश्यतेसांप्रतंवद ३४ तापसउवाच किरातोऽहंरेनामत्राश्र
मोनेहिमाचले मृगयाप्रसंगेनत्वागतःसरयूतटे ३५ दृष्ट्वा तापसवेषांश्च सर्वीनत्रतपो
धनान् तेषांदर्शनमात्रेणापगतोऽहंरामनात्पथा ३६ निःपापोपतदाजातस्तपस्यास्थितवान्ततः
तपसस्तुप्रभावेणप्राप्तंदर्शनमेतनमम ३७ नवतपंमत्तावातेनमपावलीतंपुरा नमस्तेभगवन्

श्रीराम
अयोध्या
८३

न३

रोभूत्या जीर्णगरोपिवापुनः १६ अजितं पूजयद्यस्तु तस्या सादि करैस्थिता महोत्सवतुभ
र्तव्योऽजीतवादित्रसंयुतः १७ एवं यः कुरुते धीमान् सर्वान्कामानवाप्नुयात् तस्मात्पूर्वदि
शाभागे नाम्ना शत्रुघ्नकुंडकम् १८ तत्र स्नात्वा च दत्वा च सर्वान्कामानवाप्नुयात् सलपर्जेत्
स्य चैत्रे तिथौ दश्यां स्नानमाचरेत् १९ तस्मात्पुत्तरदिग्भागे भरतस्यतु दक्षिणे गयाकुंडमि
91 ति ख्यातं सर्वाभिष्टफलप्रदम् २० अत्र स्नात्वा च दत्वा च वधायां या जितेंद्रियः सर्वान्का
मैनवाप्नोति श्राद्धं कृत्वा च पार्वती २१ तरवस्या वधे यो चिसितस्यापि तासतग विमुनुलो मा
नुग छंति तत्र श्राद्धं कृतेन तु वै २२ तत्र श्राद्धं कृतेविप्र दृशा तत्न तो भवेत् धा कुर्मिवद

पितॄन्‌दिश्यकुर्वंतः ९ पितरस्तस्य तुष्यंति तुष्टास्युः सर्वदेवताः सर्गोप्यान्नविधाने
न दातव्यं च द्विजन्मने १० अपात्रे पूर्वं यदमे तान्‌तु कर्तव्यं प्रजतो नरैः कुंडस्य पार्श्वे मे दे
विकालिका नाराजी ११ तस्याः पूजनमात्रेण सर्वसिद्धि प्रजायते तस्याः पश्चित्तो दे
विजयाम्रकुटमुत्तमम्‌ १२ यत्र स्नानादिभिः सर्वे जयाय दैवता निजाः जयाकुंडामितिख्यातं
सर्वतीर्थात्तमत्तम १३ यत्र स्नाने न दाने न सर्वान्कामानवाप्नुयात्‌ भक्तकुंडे नरः
संपूज्यः सायमन्विभिः १४ जयाकुंडे हि संपूज्या सती ताराम रामचन्द्रमौलि चैत्रशुक्लचतु
र्दश्यां तपो यात्रा तु वार्षिकी १५ जयाकुंडात्‌पश्चिमे तु आजिनो पिवि राजते निरागारोण

श्रीराम

अयोध्यानि च पत्तनोदंपतीपुत्र्यो वस्त्रादिभिरलंकृतैः २ तस्मादुत्तरदिग्भागे नंदीग्रामो वरानने
नंदीग्राम एव स्थानं सूर्यभरतो रघुवंशजः ३ रामचंद्रहृदि ध्यायन् निर्मलात्मा जितेन्द्रियः तत्र
स्थित्वा प्रजाः सर्वा ररक्ष क्षितिमंडलम् ४ मन्वंतरसहस्रैस्तु काशीवासेन यत्फलम् तत्फलं
लभते प्राप्नोति नंदीग्रामस्य दर्शनात् ५ गयाश्राद्धे कृते चैव पुत्रेषोत्पन्नदर्शनम् तत्फलं
३२ समवाप्नोति नंदीग्रामस्य दर्शनात् ६ भरतस्य महत्पुण्यं नाना पुण्यैः समन्वितम् कुरुक्षेत्र
सहस्रपुंडरीकसमन्वितम् ७ हैमसहस्रचक्रांकं विष्णुगणविराजितम् ८ यानेपादपद्मा
यासंकाया समलंकृतम् ८ तत्रस्नानं महापुण्यं प्रभोद्भवं निर्मलम् तत्रस्नानं तत्पार्श्वे

मा. ३२

स्नात्वा पूजयंतमनीश्वरम् सर्वान्कामानवाप्नोति तस्यैवेंतुप्रपूजनात् ४६ कार्तिके शुक्लप
र्णिमायां यात्रा तस्य तु या विधिः ये न शृण्वन्नवमां च यात्रा तस्य फलप्रदा ४७ तस्मिन्नैव त्रय
भागे च नाम्ना पुराणः तत्रिस्मृतः तस्मिन्कुण्डे नरः स्नात्वा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ४८ रविवारे वि
शेषेण यात्रा तस्य विधीयते स्नात्वा दद्याच्च विधिवत्पाण्डुरोगाद्विनश्यति ४९ तस्य किंचिन्मम
तापुरं परं भरतकुण्डमम् ज्येष्ठेमासे सकलहारेः बुध्वैर्नैवेद्यमंडितम् ५० ॥ इति श्रीअयो
ध्यामाहात्म्ये ऽगस्त्यसंवादे नपौष्टिकोऽध्यायः २३ ईश्वर उवाच भरतकुंडे नरः स्नात्वा सर्वपा
पैः प्रमुच्यते तत्र स्नानं तथा दानं सर्वमक्षयतां व्रजेत् । अन्नं वस्त्रं विधेयं देयं वाससा सिवावथा

मनू पिशाचमोचनं नाम विख्यातं च फलप्रदम् ३० तत्र स्नात्वा च दत्वा च पिशाचयोनेर्वजा
यते तत्र स्नानं तथा दानं श्राद्धं चैव विशेषतः ३१ कर्तव्यं तु प्रयत्नेन नरैः श्रद्धा समन्वि
तैः मार्गशीर्षे चतुर्दश्यां शुक्लपक्षे विशेषतः ३२ स्नानं तत्र प्रकर्तव्यं श्राद्धं चैव विशे
षतः तीर्थं पुरायां निवा त्वेतस्मात्तव्यं नत्र मानवैः ३३ तत्र स्नानेन दानेन सर्वान् कामानवा
प्नुयात् नानाविधानि पापानि मेरुतुल्यानि वै पुनः ३४ तत्र स्नानात् क्षयं यांति नात्र कार्या
विचारणा यत्किंचिद्विहितं पापं मानसं वाचिकं तथा ३५ वाचिकं तत्पापं स्नानतो विल
यं व्रजेत् प्रोष्ठपद्यां तथा कार्या प्रोक्ता नास्य विशेषतः ३६ यात्रा तत्सन्निधैर्विप्राय च

फलंचसंयावैः पापसेनर्वै २३ कर्त्तव्यमभिमिदंछ्वपितृश्राद्धेनगुरोनय आपंतत्रीपं
संप्रोक्तं पितृणांतुष्टिकारकम् २४ अतः श्राद्धंप्रकर्त्तव्यंनरैःश्रद्धासमन्वितैः पितरस्तस्य
तुष्यंतितुष्टाश्चसर्वदेवताः २५ तुष्टेषुपितृषुश्रीमानाज्ञानेपुत्रवांस्तथा श्राद्धेन
पितरस्तुष्टाः प्रयच्छंतिसुतान्बहून् २६ श्रिपंचविप्रआभोगाञ्चक्राऋक्कानिर्मलाशयः
तस्मादत्रविधानेनविधानज्ञंप्रयत्नतः २७ श्राद्धंकुर्यात्पुत्रैःसम्पज्ञाछफलथांदि
भिः गयाकुंडविशेषेतापितृणांहन्ततमक्षयम् २८ अनार्यैस्तोनवारेसातत्रश्राद्धंविधान
तः पितृसंतोषकंनित्यंतत्रदत्वाक्षयंभवेत् २९ तत्नापूर्वदिशाभागेतीर्थसर्वोत्तमोत्त

श्रीराम०
अयोध्या
८५

पद्मतनयम् पस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ३ प्रफुल्लनानाविधगुल्मशोभि
तं सन्नाचितानं च मनोहरं सुभन पितृपुष्पैः पचितः प्रियंगभिः सपुष्पितैः कंटकैर्नस्यकै
कैः ४ तमालगुल्मैर्नेर्चितं सुजंधिभिः सकर्णिकारैर्बकुलैश्च सर्वतः अशोकपुन
गवरैः सुपुष्पितैः द्विफक्षमाआकुलपुष्पसंचयैः ५ क्वचित्प्रफुल्लांबुजरेणुभूषितैर्वि
हंगमैश्चाकुलकलप्रवादिभिः विनादिसारसमत्कुराविभिः प्रमत्तदात्यूहतैश्च वल्गुभिः
६ क्वचित्प्रकल्पाहवोनादनादितं क्वचिन्मतालिकुलाकुलीकृतम् मनाकुलाभिन्नतरी
गताडिमिनिसेवितम् ७ यातं सगंधिपुष्पितं क्वचित्कदंबैः सकारचंपकैर्लतोपग

94

भिः क्रियापरैः तस्माद्दक्षिणादिग्भागे वर्त्तते सुरसत्तमः ३७ तमसा नाम तटिनी मह
पातकनाशिनी यत्र स्नात्वा पादनं सर्वपापापहं सदा ३८ यस्यास्तीरे तपश्चरन्ते सर्वाभि
प्रदानि वै नानाविधानि स्थानानि मुनीनां भावितात्मनाम् ३९ विलसन्ति च पुराणानि
सर्वपापहराणि वै मांडव्यस्य मुनेस्थानं वर्तते पापनाशनम् ४० ॥ इति श्री त्रयवे
तेऽगौरीशंकरसंवादे चतुर्विंशोऽध्यायः २४ ॥ श्रीशंकर उवाच तमसायास्तटे पुं
देवि सर्वं त्रैलोक्यमनोहरम् तस्याश्रममहापुण्यं मांडव्यस्य च पार्वति १ यस्मिन्स्थाने तपस्तप्ता
तमसायास्तरंगिनी तपनं पुराणमखिलं नानावृक्षमनोहरम् २ नानाप्रमोदजलोकैः पावनं

नबोध्या
२५

मितं परमाद्भुतम् १५ न चलावेन दानेन श्राद्धेन च विशेषतः सर्वकामार्थसिद्धिः स्यात्ता
त्र भार्गवीचारता १६ मार्गशीर्षे मृगाक्षि पक्षे पंचम्यां च विशेषतः स्नानं तस्य फलप्राप्तिद
पर्वसर्वदा हरतान् १७ तस्मादत्र प्रकर्तव्यं स्नानं दानं च तर्पणम् प्रयत्नतो मानवैः श्रेष्ठक
र्तव्यं श्रुद्धमनसे १८ अतः परं प्रवक्ष्यामि तस्मात्पारंगमं शुभम् सीताकुंडमिति ख्यातं श्री
ङ्कृष्णेश्वरसंनिधौ १९ भाद्रे मास्ये कृष्णचतुर्थ्यां तु तस्य यात्रा शुभावहा पार्वत्युवाच रामकुं
डस्य माहात्म्यं सीताकुंडस्य च प्रभो २० वदने कृपया नाथ दीनानाथ दयाकर शंकर उवा
च व्याख्यास्ये तस्य माहात्म्यं प्रियायै प्रयत्नमानसे २१ श्रीरामस्य च सीतायाः माहात्म्यं पृच्छस्ये कुंड

नाबोध्या
२६२

ध्या।

95

दोलिलकद्रुमैश्च ८ प्रस्रुठनानाविधपक्षिसेवितं भ्रमन्नगारितभुजोपनादितम् निबि
डनिकुंजनीलं नीलकंठाभिरामं प्रमुदितालिविहंगध्वाननादाभिरामम् ९ कुमुदमनमंदभागरवानी
सनन्नाद्रेफं नवमिशालपशोभाशोभिप्रांतशालम् १० इत्यादिवहुशोभासंवेदिजननो
त्तमम् पवमानोऽव्यग्मनिजानपसदमतोकिल ११ पत्रभावादमृतीपावनं परमंमतम् तप
र्वेगौतमन्नपरासत्रपंवपावनंमतम् १२ तत्पूर्वेच्यवनस्यापि यमादारमुनेस्ततः तत्तद्वैध
वनस्यैव दर्शनात्पापनाशनम् १३ नानाविधानि तीर्थानि तथाश्रमाश्च सर्वशः तत्तत्स्थानेषु
पतितो वर्तते [illegible]नततः १४ तपस्वानानसा देयावर्तनेत्ताठनी[illegible]भो पत्रपूयसत् कूपाश्रो

नि०
ध्या०
९

अहं सेत्रे च यानि स्युः स च चारवथाविधिः २९ अन्यानि च महानते जातीर्थानि समाश्रिताः ध
ण्विामित्र प्रवाधीरेष्व तह नोऽत्र कुंडयोः ३० रामकुंडे प्रसन्नाना यथानानान्यत्र वै तथा स्नु
त्वा कुंडे तु रामस्य सीता कुंडे तपेवच ३१ ननः प्रसाद भगवतास्य तत्र महात्मनः ततो योगं स
मास्थित्या विप्र नद गतमानसः ३२ प्राणायामैः स्वकं देहं परित्यज्य दिवं गतः विमानेनाति
मगतां शोभितानाप्स्यरोगणाः ३३ रामकुंडप्रभैवेनां [illegible] सायुज्यकारिणी इत्येतत्कथितं
देवि माहात्म्य कुंडयोस्तयोः ३४ पः पठेच्छृणुयाद्वापि स स्वर्गलोके गच्छति तस्माद्वि [illegible]
[illegible] भागैर्भैर्वोनानाननामतः ३५ [illegible] पः [illegible]

९८

मा०
२९

पोः संक्षेपेरा मया देवि तव प्रीत्या वदाम्यहम् २२ तयोः स्नानफलं यस्मात् तस्या भाग
ते यः कुंभको निपुण्डो बोनचयर्वं शातैरपि २३ सर्वो क्रमनानुभातेतं तयोः स्नानसमाचरेत् वा
हनादिहरसेवेक्ष्य ग्राम क्षेत्रादि दानतः २४ यत्फलं जायते नस्य न तत्फलं स्नानमात्रतः श्री
वेदवहरंती देवि मिनिहासंपुरातनम् २५ भालराः श्रुतिसंपन्नो धनलक्ष्तो महामतिः विच
चारमतीमे नांशाकमूलफलाशनः २६ गंगा च यमुना चैव गोमती मय गरलकीम मोह
कुपयो स्मीच चन्द्रभागा सरस्वती २७ प्रयाङ्गं नन्दं चैव शोनाश्चैव महानदम् गया
चविंध्यतीर्थौ निमित्तमवशाल्मवशाणि च २८ आश्रमेषु च यानि पुनेमि वं पुष्करासि च

श्रीराम
अयोध्या
९९२

१८२

तस्मात्सुरगवी प्रादुर्भूता श्रवणस्तु भीः तानेभ्यश्च भस्त्रावदुग्धं यत्नुगतान्वितः १ तस्मि
पतितं दुग्धं दृष्ट्वा यो नरस्तां जसा ५ रामपं परमं जग्मुः पप्रच्छु स्तोत्रं धवम् २ किमेतदिति रा
जेन्द्र तानुवाच रघूद्वहः वशिष्ठो वेत्ति तत्सर्वं पृच्छामस्तत्र राघवयम् ३ इत्युक्त्वा तु ततः स
वशिष्ठप्रमुखैस्थितः रामनगमशालं त्वा पप्रच्छु रिदमादरात् ४ वशिष्ठोपि जगाध्यात्वा
तस्य चाचरितं कुलम राघवं प्रतिसंबोध्य सर्वेषामगतो मुनिः ५ वशिष्ठ उवाच अ
स्मृतस्तम भगवाल्लोकान थेनुरियं शुभा समागता भवजेयास्त्र श्रवंतीनां परात्परः ६ दुग्धं
मध्ये समुद्भूतो ह्युद्गस्त्वां द्रष्टुमागतः निष्पन्नकापदे वानां निर्जितार जितां तम ७ ईनसं

97

माहात्म्य
९९२

नत्वैतत्सार्पमादरात् ३६ मार्गशीर्षे सिते पक्षे पञ्चम्यां तस्य निर्मिताः यात्रा सांवत्सरी तत्र स
र्वकामार्थसिद्धये ३७ तस्य पूजाविधानस्य प्रयत्नेन सदा प्रिये मनोभिष्टफलं प्राप्तं भैरव
स्य सदादरात् ३८ पञ्चोपचारसहितं कर्तव्यं पूजनं नरैः सर्वकामफलं प्राप्तं जायते नात्र संश
यः ३९ नित्यं भूतीर्थवसतिः सदा तस्य प्रयत्नतः जायते तेन कर्तव्या पूजा तस्य महात्मनः ४०
पुरा पूर्वं विनिर्जित्य रावणं लोककण्टकम् समागतो रघुपतिः सीतालक्ष्मणसंयुतः ४१ तत्र
गत्वा यदा वीरो भैरवो रामकं जपाः स्थित्वा सानुचरः श्रीमान् भैरवापरतयायुतः ४२ ॐ
इति श्री ... पार्वतीशंकरसंवादे पञ्चविंशोऽध्यायः २५ ॐ श्रीपार्वत्युवाच तत्रा

ति०

ध्या

५८

न २

यात् ततश्चाश्विनीशंस्थानेत्र गमतुंडमित्यपि १७ तस्य पश्चिमदिग्भागे विभीषणसरः पु
मम योगसानेनदानेन रामसंपूज्यतेनेन च १८ सर्वान्कामानवाप्नोति तस्मिन्नेव विधानतः
श्रीसितकस्य ततः स्थानं पश्चिमे दिग्दलेऽस्थितम् १९ तस्य दर्शनमात्रेण सर्वसिद्धिर्वजायते
ततो रमराकस्थानं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते २० तस्मात्पश्चिमदिग्भागे छत्रतीर्थमनुत्तमम् सर
कूजलमध्ये तु सकातकतुभेदनं २१ मातात्म्यं कपापिपश्यामि ... तिर्गोभाग्यं पुरुषः ततः
श्रीसम्भुर्भीतीतेव ... लभेत्तुलन २२ यथा हि भवत्यार्थै निराहारो जितेन्द्रियः ततो वि
पुण्यं दृष्ट्वा भीतः समरपीतः सतः २३ छत्रांश्च प्रेषयामास ततो विघ्नापसत्वरम् ततः साक्षीबत्ता

माहात्म्यं

२६

98

पश्चिमे यो नाम सन्ति लिंगं ज्येष्ठेश्वरप्रयोगात्तम् सीतया संस्कृत: पश्चात् क्षीरकुंडस्य सागतम्
१० सीताकुंडमिति ख्यातं अजानपरमं तदा सीताकुंडे नर: स्नात्वा दृष्ट्वा ज्येष्ठेश्वरं शिवम् ११ पापै: सर्वै
वै: प्रमुच्येत नात्र कार्यविचारणा तत्र स्नात्वा जपेद्धोमो दानं च जपतां व्रजेत् १२ सीताकुंडे हि सं
पूज्य सीतां तामो सलक्ष्मणौ ज्येष्ठेश्वरं च संपूज्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् १३ ज्येष्ठे मासि च
तुर्दश्यां यात्रा सांवत्सरी भवेत् एवं यो विधिवत् कुर्याद्यात्रां धर्मविधानत: १४ सर्वान्तपरमस्था
नं यत्र गत्वा न शोच्यते तत्र पूर्वदिशाभागे कुंजीवाचरतं मतम् १५ तीर्थं चैवामुक्तं सर्वानतेस
निधोऽस्तु मम यत्र स्नात्वा च दत्वा च रामं संपूज्य यत्नत: १६ गोसहस्रैर्यदि दत्तं तत्फलं लभते नवाप्नु

यान्च एवं सा विप्र यच सार्धं थे सर्वमादरात् ३१ पुंडरीकाभिधं प्रान्तस्थानं ख्यातिमाययौ तत्र
स्नानं चैवं वेभिाय: कुर्याद्विधिवज्जले ३२ सोऽर्वपरमं तस्य भवेत्तत्र न संशय: पौर्णमास्यां चतुर्द
श्यां तत्र स्नानमाचरेत् ३३ तत्र विष्णुर्जनै: पूज्य: सर्वकामार्थसिद्धये एवं कुर्वन्नतो वत्सान्वत्स
लोके च ततस्सदा ३४ नरो वापि च वा नारी सर्वान् कामानवाप्नुयात् ततः पश्चिमदिग्भागे योजनद्व
यसंमिते ३५ संगमं वर्तते देवि सर्वपापप्रणाशनम् तत्र स्नानात् पतन्नं त्यक्तरूपया मिते
३६ अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतानि च राजसूयशतस्यापि फलं प्राप्नोति मानव: ३७ कृतमे
तेन हा देवि गुह्यतीर्थं वरे तत्फलं स्नानदानाभ्यां संगमे तत्समं भवेत् ३८ अमावस्यापौर्णमास्यां

तेनजगामगजगामिनी २४ वसंतेहि मया पार्थ्यैयात्स्यभ्रमन नमन्नमम नानाश्रमस्थानापुष्प
कोचीरचितकुंतलान् २५ विलोक्य तां विभाती मुनिध्याकुलितेंद्रियः वृन्दवरो वसंतम्रः भासा
पचयकृद्भ्रसान् २६ वत्स उवाच कुरु यतां या गच्छि प्रंपा त्वंसोदर्पगर्विता समागता तपो विघ्नते
नवेमम सन्निधौ २७ ईश्वर उवाच इति सम्प्रहृष्टातेन मुनिना सा शुभेक्षणा उवाच विनताम्
त्वा प्रांजलिर्मुनिमादरात् २८ छत्ता उवाच भगवन्ने प्रसीद त्वं पराधीनापनत्वहम् मत्का
पस्य रूपं मा क्रमं वभीनि स्याइनः २९ वत्स उवाच श्रेयो ध्यामा तिती पसस्वम धोपावनम
तत्र स्नानं कुरुष्वाघसौ दर्पपरमाप्नुहि ३० त्वं नामना वाविप्याति स्नानं पायतितत्र छुभम शंकर ६

...राम
...योध्या
१०१

चयोदशात् ध्रुतासंदीपमतन्द्रितम् ४८ विधिवत्कथयादेविप्रेभ्यस्तस्मा चययत्कलन नानाज
मार्जितं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु ४९ तत्सर्वं भस्मसाद्याति तूलराशिर्यथानले आयुरारोग्य
मैश्वर्यं शं ततिं सौख्यमनुत्तमम् ४८ प्राप्नोति सकलं राज्यं दीपदानेन सुव्रते यत्तु भुक्त्वा चतुर्द
श्यां पौर्णमास्यां च संयतो व्रती ४८ जागरं कुरुते धीरः स गच्छेद्वैष्णवं हरेः होमं च कार्यं विप्रैर्निय
तात्मा शुचिव्रतः ५० वैष्णवो विष्णुपूजां च कुर्वन् स्तावं हरेः कथाम् गीतवादित्रनृत्यैश्च
विस्मितो बहुकारकैः ५१ कथाभिः पुराणयुक्ताभिः नयेत्सर्वरीं नरः ततः प्रभाते विमले स्नात्वा
विधिवदरात् ५२ निर्मलं पुण्यतोयाम्भो हेमं वा... गावश्चान्नं च वासांसि तुरगं

भीराम
१०१

100

यच्छद्रस्याहम्योरपि अङ्गरोच्यव्यतीपातस्नानं येऽश्वसोदम ३९ तिष्ठे पुगसंगतत्वं तुपादे
नैकेन यः पुमान् विधिवत्संगमे पौष्यां स्नायात्स चाविशिष्यते ४० तन्वतेऽर्कपारायत्तुगा
नामयुतं नरः अत्र स्नानेन दानेन पौष्यां स च विशिष्यते ४१ द्राक्षोटसंगत्वा राजदंक्षोटि
धानानि च सरयुघर्घरयोः संगे तीर्थानि संति पार्वति ४२ संगमस्य समीपे स्म नरः स्नात्वा वि
धानतः संतर्प्य पितृन्देवांश्च दत्वा दानं स्वशक्तितः ४३ इत्यो वैश्रवणं नेत्रा विश्वार्थे ध्रजे नरः
पौषमासि विशेषेण स्नानं बहुफलप्रदम् ४४ तस्मात्सप्रयत्नेन संगमे स्नानमाचरेत् ब्राह्मणा
क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वा वराङ्गना नराः ४५ सपापान्न्द्यमनराः स्यान्नं पुनरावृत्तिवर्जितम् पौषमासि

श्रीराम:
अयोध्या
१०२

मां

सुखेनो गर्भवासं पापो भवेत् ११ श्रीवत्स उवाच एवमस्तु महादेवाः सर्वपापनाशनः धर्मार्थ
काममोक्षाणां प्राप्तिस्तत्र नरोत्तम: १२ हर उवाच इति श्रुत्वा तु ते देवा गंधर्वा मुनयस्तदा
तत्रैव निवसंतीस्म स्नात्वा विधानतः १३ इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे षोडश
तमोऽध्यायः १६ ॐ ततो गच्छेत देवेशि जम्बुतीर्थमनुत्तमम् वाराहात्पश्चिमे भागे सर्व
कामदुघं स्मृतं १ तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा धर्मतत्परः विमुच्यते देवैर्नामैति विख्यातो ब्राह्म
णो वेदपारगः २ तस्याश्रमे महादेवि जम्बुकोऽभ्यागतः ततः आश्रमं दर्शनादेव विदेहत्वम
वाप्तवान् ३ शंकर उवाच अपरोऽपि महाभागे श्रृणु बैक मनारति जंबूतीर्थोद्भवा तेजः महात्म

101

तत्रानिःपतितंतीर्थयाराहेतास्नगात्मना ५२
गमनुत्तमम ५३ संगमेविधिवत्स्नात्वासयातिपरमांगतिम् वैषेयवैर्नुभर्तव्यायात्राथ
र्मार्थतत्परैः ५४ सर्वतीर्थावगाहस्य फलंयाइसम्यं तद्दितो ताहृशफलंन्दतांसम्यग्भवे
त्संगममज्जनात् ५५ पुराकृतयुगेदेवविष्णुपियुजारसांकृतम् अत्रदेवाःसगंधर्वास्तर्षीन
र्मरमानसाः ५७ समागत्यस्तुतिंचक्रुर्यज्ञवाराहतुष्टये देवाऊचुः देवाधिदेवायनमो
नमःप्रभोश्रीयज्ञवाराहमपापहप्रभो ५८ स्वदेहयोकृतमतीप्रवातिनैकरूपाममृतपवरूप
पिने ५९ श्रीवाराहउवाच किंवोनमीप्सितंदेवामनतमत्सप्रार्थितंध्रुवम् संमेत्रमता
क्षेत्रेभक्तिःश्रीकृष्णप्रदायिके ६० सुत्रेनानभयंतस्यनचैवच्छविपोजनम् संगमेमज्जनो

राम०
पोथ्या
०३

बाल्लभावेकृतं पापं यौवनेवार्द्धकेतथा १३ नसर्वंनाशमायातिश्रीगंगस्यदर्शनादनु अथातःश्रु
यतांभद्रेसरय्वांउत्तरेतटे १४ यानितीर्थानिवर्त्ततेतानितेकथयामृतम् सरय्वांउत्तरेतीरेप
रात्परस्यसंभ्रमम् १५ सरयूसलिलेस्नात्वापूजयेच्चपराशरम् सर्वान्कामानवाप्नोतिनात्रकार्या
विचारणा १६ गोकुलादीनितीर्थानिपुरायान्यायतनानिच तेषांवदामिमाहात्म्यंतत्त्वप्रीत्यावरा
नने १७ गोकुलाख्यंमहातीर्थंश्रीकृष्णस्यविभुञ्जनम् श्रीकृऽसन्निधौदेवमगस्त्रीथिराज
ने १८ स्नात्वाश्रीकुंडसलिलेतुसंपूज्यजगदम्बिकाम् पितृन्संतर्प्यविधिवन्नीवेत्श्रीकुंडसंज्ञके
१९ दत्वादानानिविधिवत्लभन्नोपमभ्यते लक्ष्मीक्षेत्रंमहापीठंसाधकानांसिद्धिदम् २०

नागाम
१०३

/102

दुर्भेद्यंतत् दीर्घादरक्षसंप्रेक्ष्य: कष्टंसाध्यंभवतत्र ३

तुदिल्लकाश्रमम् ४ नदुर्गतिमवाप्नोतिस्वर्गलोकेचपूज्यते तुविल्लोध्रालसराः क्वचिज्जावल्म

ल्यधारकः ५ कदाचिद्देवयोगेन सराग्मस्तोत्सरयूतटे ६ म्यंमनोहरंतत्रपुलिनंसलमद्दयस्त ७

तत्राश्रमंततःकृत्वातुदिल्लोध्रालसरोत्तमः त्रिरात्रोपोषितस्तत्र आश्चर्यंपरंशुभंदरी ८ त्रिरात्रं

तेसमनुष्यापदन्यधावनपूर्वकम् स्नात्वाचविधिवत्तत्ररोगान्मुक्तस्ततोभवत् ९ सरयूदर्शना

देववैकुंठनिलयंगतः तत्राश्रमसमाभ्यासेस्नानंकुर्वीतमानवाः १० नतेवापुनरावृत्तौराम

चन्द्रप्रसादतः आश्रमादुत्तरेभागेसत्यगत्यसंभवम् ११ अगस्त्यसरआख्यातंदेवाचने

ततः त्रिरात्रोपोषितस्तत्रअग्निष्टोमफलंभवेत् १२ गोमन्नूलपस्मैर्याघपकल्पवृजिनमात्मनः

...राम
...योध्या
१०४

इतिगौरीशंकरसंवादेप्रविशोध्यायः २१ ॥ श्रीशंकर उवाच ततोगङ्गेतुदेवेशितीर्थेपापप्रणा
शनम् कुब्जायाःसंगमंतीर्थंसर्वतीर्थाधिकंस्मृतम् १ चंपकाख्योपुरेदेविलवोनामवैद्विजः त
स्यशिष्योमहातेजास्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः २ समस्ताधीतविद्यास्तुगुरुशुश्रूषणेरतः गुरुशुश्रू
षयाप्राप्ताःसर्वेयोगाभ्यन्तुदेवता ३ गुरुरूपापुत्रकादत्तातस्मैशिष्यायधीमते अथकालेनगतेदेवि
सगर्भोजायतेवधू ४ तस्यगर्भेमहासत्वेवर्धितरूपानगायुतिः ततोयेनप्रकारेणतेसाध्यायमक
रोत्पिता ५ गर्भस्थेनचपुत्रेणयोधितोवैपितातदा प्रदेवेधीतयाविद्ययाअक्षासास्मृताबु
धैः ६ इतिगर्भवचःश्रुत्वासोपरमत्सद्विजोत्तमः गर्भस्थंशापपानाममुनीनिध्येयंचभूषा ७
अतःपरंप्रवक्ष्यामिशृणुष्वनगनंदिनी अथकालेतुसंप्राप्तेप्रसुवेसमभूत्सुतः जंतुला २ अष्टाव मातम

103 न १०५

साधयस्तच्चतत्राश्यनरः सिद्धिमवाप्नुयात् महालक्ष्मीपीठसमं नान्यल्लक्ष्मीकरं परम् २१ म
हालक्ष्म्याष्टमीप्राप्य तत्र यात्राकुलानान्दताम् संपूजितेतिथिविधियतज्जातसतनमंचीत २२ ततः
स्यप्रेसयरी देवी देविपूज्याविधानतः भविष्यंकपये तत्प्रेमनास्याजेयमान्यम् २३ अपा
पिप्रत्ययस्तत्रकार्यं वयिजानतः भूतं भावि भवत्सर्वं वदेत्स्वप्नेश्वरी निशि २४ अष्टम्यां च
चतुर्दश्यां वा तत्र स्यात्स्नानि मासिकी ततः पूर्वदिशाभागे वरश्रोतो विराजते २५ नद्या कुटिलया
तस्य संगमः पापनाशनः तत्र स्नानं प्रकुर्वीत कार्तिके पूर्णिमातिथौ २६ दानानि विधिवद्द्या
त नरः श्रद्धासमन्वितः मुच्यते सर्वपापेभ्यो देवलोकं च गच्छति २७ ॥ॐ॥ इतिश्रीअप्रेष्याव

…ताम
…योध्या
१०५

ताःपितरमब्रुवन् १६ पितानुदह्यमानानालोकसंज्ञाताभ्यपुजनाः कन्यार्थिनः अव्याधकोटि
जत्रोब्धोपमन्तानाःस्थितमातः १७ अस्माभिर्ईक्षनात्रोसौतावलेपेसमागतः अस्माभिस्तुव
तर्वेच्यविज्ञाप्तोनिःसमारत १८ अब्जाभिःस्थानमैवकोहृष्टोवेमुनिपुंगवः मनोभंगस्ततो
आर्थनि...ताश्चनतोवयम् १९ आषगाक्षोडितास्थैवकुब्जाजातश्चनगतात् पवजानाः
परार्थासमर्थंतुमर्हसिसप्रभः २० इतितासांवचःश्रुत्वा उवाचवसुधापतिः गम्यतांगम्यतांशी
घ्रमयोध्यासत्पूतते २१ इतिपितासनज्ञाताःसर्वानायोमुसंस्थाताः आगताःसत्यूनीरेऊ
बेराहमसंनयो २२ हसतोपाके प्रकाल्पस्वापानाःभुधमानसाः उपस्थुव्याधभाचाराःस

मातान्य
१०५

106

कौतुतो जातं पुत्रमानंदसुंदरम् तेजसा दिव्यमालं तु वन्हिवांतिस्वनद्युतिम् ९ जातमात्रस्ततो बाल:
पित्राज्ञानवाप्नुयात् जगामतपसे धीर: शांतो दांतो धृतव्रत: १० यमुनातीरमासाद्यतत्पतेपे बु
धसत्तम १ तस्मिन्नन्तरे देवि गंधाता प्रवरो नृप: ११ तत्र कन्या समायाता: शतानि च चतुर्दश
तं च दृष्ट्वा मुनिवरं हृदा व वुः समध्यमा: १२ परस्परानुवचस्तं नमस्तो वरयामहे द्विजपुत्रं समु
त्थाप्य वरार्थं ताः कुमारिका: १३ अथ वै नृप तं दृष्ट्वा नत्वा तत्सुता सुतं द्विजम् द्विजःस्यते लक्षणं कन्याभि
र्वृता राजकन्यका: १४ अथ क्रोधोपसमाविष्ट: प्राह राजकन्यका अथ विरामशापितानां पंगुकुब्जा
स्ता: सर्वा भवतामात् १५ ता: पंगुकुब्जा इति विख्याता देनात्तत्राप सुंदरी अंगीकृत्य तत: शापमाग

श्रीराम
अयोध्या
१०६

३० वत्येभोजितास्तैव प्रागाधोदत्त्वा विधानतः तत्रतीर्थे निमज्जंति देवाः सर्वे सवासवाः
३१ सदातिष्ठंति भो देवि सतीर्थः फलदायकाः पौर्णमास्यां तु चैत्रस्य समागत्य मुभाविभिः
३२ नरैर्मनोरमायां तु यैः कृतं पितृतर्पणम् तारिताः पितरस्तैस्तु मातृमातामहादयः ३३ ज
न्मांतरकृतात्साग्र पापात्क्षिप्रं दुःखांतकारकात् तस्य वैवस्वतं पाति स्नानदानैः न संशयः ३४
यो यो मनोरथो यस्य तं तं देवे मनोरमा ततोऽर्थे श्रीरामरेवायामागत्य स्नानानि बोधने ३५ य
स्याः दर्शनमात्रेण पापलोकं न पश्यति जावज्जन्मकृतं पापचयः प्रतीरे स्नानी रामोस्तिष्ठति निर्वि
शंकः पापकृतं तत्त्वामपापेन भद्रे रामस्य रेवां प्रतिमासि चैत्रे ३६ योऽत्र नवत्रयमपि प्रयत्न

माहात्म्य
१०

105

रयूतीरसंश्रिताः २३ स्नानमात्रेण निर्मुक्ताः कुब्जाभ्रादेषतः जगात् उदितस्य पासंगमेतुला
नंष्टताश्रुचिस्मिताः २४ पुर्वपक्ष्याभवज्जिप्रंराजधन्याश्चपार्वतीति चैत्रेमासिसितेपक्षेन
वम्यांरामजन्मनि २५ तत्रस्नात्वा च दत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते कुटिलासंगमादेवईशाने
क्षेत्रमुत्तमम् २६ मत्वस्यानंभगपुरायंयत्रपुण्यामनोरमा नदीयगतिपापघ्नी भुक्तिमुक्ति
प्रदायिनी २७ चैत्रेमासिराकायांयात्रासांवत्सरीभवेत् देवैपैत्तपानागैः किन्नरैश्चन रै
रैतथा २८ अन्यैरपिमहादेवक्षमापात्राश्रुभापिविभिः पत्नकामायतेनत्रातंतदाप्नोतिमा
नवः २९ यत्रराजादशरथोतपमेधोचकारवै तेनपुण्यप्रभावेणजातारामादयःसुताः

श्री राम
अयोध्या
१०९

इति श्री अयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे अष्टाविंशोऽध्यायः २८ ॥ श्री ॥ पार्वत्युवाच राम
तीर्थस्य माहात्म्यं मम ब्रूहि महेश्वर मनोनन्दपते देव कथां श्रुमनोहराम् १ शंकर उवा
च कथयिष्यामि भो देवि माहात्म्यं रामतीर्थजम् यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः २
एकदा चैत्रनवम्यां तु रामदेवस्य जन्मनि सुरासुरनरा नागा यक्षगंधर्वकिंनराः ३ पिशाचरा
क्षसाः सिद्धाः सूतमागधवंदिनः आदित्यादिग्रहाः सर्वे नक्षत्राणि च तारकाः ४ इन्द्रादिलोकपाला
श्च शेषवासुकिपन्नगाः ब्रह्मादिदेवताः प्राप्ता रुद्राद्भूतमातृकाः ५ ते सर्वे चागतास्तत्र अयो
ध्यासरयूतटे नवमीदिवसे प्राप्ते स देवासुरमानवाः ६ दर्शनार्थं महादेवि रामदेवस्य जन्मनि

मा ता
१०

106

ततः स्नानं समुपयाति चैत्रके मासि देवि भक्तितो विचार्य वात्मानं योऽभिनिचयैर्विमुच्यते ३७
उद्भिज्जाः स्वेदजा वापि अण्डजा ये जरायुजाः रामरेखासमासाद्य मुक्ताः विष्णुपरायणाः ३८ ये द्र
क्ष्यंति सदा भक्त्या रामरेखां समागताः ते प्राप्स्यंति धनं धान्यं मातापुत्र राज्यमेव च ३९ कलत्र
पुत्रपौत्रादि द्युग्म कीर्तिसुखादिकम् राजा विजयं प्राप्नोति स्वकः सर्वमवाप्नुयात् ४० चैत्रे
मासि त्रयोदश्यां शुक्लायां च विशेषतः यात्रा सांवत्सरी भूपा भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ४१
अन्यान्यपि च तीर्थानि संति देवि सहस्रशः मया प्रोक्तानि संक्षेपात्कारावतां पापहारिणी ४२
पश्चिमे रामरेखायाः सरयूतीर्थं पत्तनं ततः स्नायान्नरो रामतीर्थे सर्वपापव्यपायवे ४३

तं यश्च वेस सर्वेज्योहि त्यानुत्तं प्राप्नाराननीर्थके तन्मुखात्यांति तः सर्वे पापनाशि तीर्थे तपैवच १५ स्ना
तस्यपश्यमानानांदिव्यदेहोप्यजायते तस्मात्कुंडप्रभावात्तु सर्वदेहोविमुक्तवान् १६ दिव्यांब
रधरोहस्तचतुर्भुजसमन्वितः पश्यतांसर्वजंतूनांवैकुंठपदमुत्तमम् १७ दिविदुंदुभयोनेदुः
तस्मात्पुष्पवृष्टयः सर्वेयत्तत्रदृष्ट्वाचविस्मयंपरमंययुः १८ ततोनारदआगत्यलोका
न्सर्वान्महामतिः रामतीर्थस्यमाहात्म्यंजनेभ्योकथयद्दृषिः १९ देवर्षेश्चवशिष्ठस्यवाक्यं
श्रुत्वातुतेजनाः स्नात्वास्नानविधानेनसंपूज्यचजनार्दनम् २० चतुर्भुजाश्चतेसर्वेभूत्वा
उग्रःहरेःपदम् दिव्यंविमानमारुह्यजग्मुःसर्वेहरेःपदम् २१ इतिसंक्षिप्तमंपुनायश्रुत्योवै माहात्म्य

१०८

107

ध्रु:श्रुत्वापापक्षयस्नात्यश्रीसरयूजले ७ समन्विताः संस्थितासरयूतीरवासिनः एतस्मिन्नंतरे
ग्रामान्तरात्येसमागताः ८ येपिकंदुर्मार्द्रसंमाहात्म्यंसरयूभवम् पप्रच्छुःपरयाभक्त्यादेवागम
नाम ९ जनाधन्युः भोभूमिदेवाःश्रेष्ठत्वंतुलोकानांसंकुलंमहत् किमर्थमागताःसर्वेत्र
सरयूतटे १० वशिष्ठउवाच चैत्रशुक्लनवम्यांतुयेषामेवाजनिरघूत्तमः नतेषांपुनरावृत्ति
पातकिनामपि ११ मागताएतदर्थंयेमनुष्याःभोजनताखिल श्रीविचार्य्यैसमकल्पेसर्वेवि
मानसाः १२ पप्रच्छरामतीर्थस्यमाहात्म्यंपुनरुत्सुकाः वशिष्ठकथयामासतन्मयागम्यते
: १३ रूपतांदेविमाहात्म्यंरामतीर्थस्यसुंदरम् एतस्मिन्नंतरेदेविआगतान्पुरीस्थिता

नेयथाविधिः पात्राकर्मम देवसम्यक्कृतो मतैर्मयम् २९ फलं यत्प्राप्तिर्नाम गौरवयात्रायां विधिवि
न्वर कथं मित्यत्प्रसादेन तन्ममा कथयस्व तत्त्वतः ३० शंकर उवाच शृणु वक्ष्यामि यत्नेन या
कर्मणाधिकतः अशेषपापानां तीर्थानां यथावदनुपूर्वशः ३१ मनोवाक्कायशुद्धेन निर्दे
तरांतरात्मना यः करोति विधिं सम्यक्स तीर्थफलं लभते ३२ मानसेषु च तीर्थेषु स्नात्वा
कुलाजितेन्द्रियः पार्वत्युवाच मानसान्येव तीर्थानि निर्णयं त्वमतामते ३३ येषु स्नानेन वा शु
ता धर्मसिद्धिर्नराणां भवेत् शंकर उवाच शृणु तीर्थानि गदतो मानसानि मनोनघे ३४ ये
षु स्नात्वा नराः पापात्प्रयाति परमां गतिम् सत्यं तीर्थं क्षमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहम् ३५ स

माहात्म्य १०८

108

तिसम्भावतः तस्यभुक्तिश्च मुक्तिश्चापित त्पुत्रश्चजायते २२ पात्यंयोचंश्च तंयिवाश्रील
त्वंचसमार्जनम सर्वंचाप्य लंतस्यअयोध्यांनागतोयदि २३ मनसामाप्तितासैवअयोध्या
प्रपद्यधिभिः अमरत्वंचयेयांतिनात्रकार्याविचारणा २४ अयोध्यावासकाजन्तुप्रानतहत्या
मितिता तेनपुन्यप्रभावेनस्वर्गंयातिनरांसयः २५ वासरःअविमुपेनाशोमेनकानिश्च नि ना
ननभातिसत्कर्मेत्रअयोध्यानागतोयदि २६ यत्कोचीकेप्रोतीर्थमानंदेवार्चनंतपा
नाकनतःसिद्धिःसकलंसफलंव्रजेत् २७ पार्वत्युवाच दुर्लभासर्वजंतूनांकथावितर
तःक्रमात् पात्राक्रमोपिचमयाश्रुतआगच्छतांन्हसा २८ इन्द्रानिश्रान्तुमेछामिक्षेत्रस्या

त्वमपि देवेशि शिवि श्रृणु एकांतरात्मा यात्राकृतविधानेन यात्रायै कथिता मया ४ तंतु वक्ष्यामि भो दे
वि श्रीपर्वतयात्राविधिं कर्मात् जायंते च जलेष्वेव श्रीपर्वते च जलौकसः ५ न च गच्छंति ते स्वर्गमन्य
त्र मनसो नराः विषये केवलं रागो मनसो मलमुच्यते ६ तेष्वेव हत संगस्तु निर्मलं समुदाहृ
तम् चित्तमंतर्गतं दुष्टं तीर्थस्नानेन शुध्यति ७ सततं शोधि पयसे धौतं सुराभांडमयावनम्
८ सर्वाश्रयेतानि तीर्थानि यदि भावेन निर्मलः निगृहीतेंद्रियग्रामो यत्र वैवसते नरः ९
तत्र तस्य कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्करं तथा ९ तत्नेकापि तं देवि मानसं तीर्थमुत्तमम् १० यस्यालिखौ
क्रियाः सर्वाः सफलास्युः क्रियावताम् प्रातःस्नायमानो मानसं स्वर्गद्वारेत्मानमाचरेत् ११ माता.म.म

११०

109

र्थं भूतदयातीर्थं तीर्थानां तीर्थमादिकम् ज्ञानतीर्थं व्रतंतीर्थंतपस्तीर्थमुदाहृतम् ३८ सर्व
भूतदयातीर्थं विशुद्धिर्मनसः शुचिः अजलाप्लुतदेहस्य स्नानमित्यभिधीयते ३९ स्नातो
मानसे स्नातः शुचिशुद्धमनोमलम् भौमानामपि तीर्थेषु पुण्यत्वे कारणं शृणु ३८ ॥ इ
तिश्री अत्रपोथ्यायंखंडे ओरीशंकरसंवादे एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ धर्मराज उवाच यथा
शरीरस्योद्देशाः केचिन्मध्यतमाः स्मृताः तथा पृथिव्या उद्देशाः केचित्पुण्यतमाः स्मृताः १ प्र
भावादद्भुताद्भूमेः सलिलस्य च तेजसा अन्यायतान्मुनीनां तु जप्यातीर्थानि संति च २ तस्मा
द्भौमेषु तीर्थेषु मानसेषु च संभवेत् उभयेषु च यः स्नाति स याति परमां गतिम् ३ तस्मात्

११२ गाः सप्त पावनाश्च समुच्चयः शालग्रामो महायोगः संभलग्रामश्च वञ्च १९ नंदीग्रामस्तथ
थैव पांचाले ग्रामाश्च मुक्तिदाः अयोध्या मथुरा माया कांची काशी त्ववंतिका २० द्वारावती
तथा ह्येताः सप्त पूर्वाश्च मुक्तिदा दण्डकं सैंधवारण्यं जम्बूमार्गश्च पुष्करं २१ उत्पलाव
र्तमारण्यं नैमिषं कुरुजांगलम् हिमवानर्बुदश्चैव मथुरायाश्च मुक्तिदा २२ कोकाकुब्जा
र्बुदश्चैव नीराकरी वटस्तथा शालग्राममक्रूरस्थानं मथुराश्च हरेः प्रियाः २३ देविकाश्वक
तकाशी कालिकालवटेश्वरौ कालिंजरो महाकालभैरवरानवमा मुक्तिदा २४ गयाभिःक्रम
ताश्चैव गंगाश्च सौकरार्गवत्तथा स्वयंभा मालवश्चैव बदरी च हरेः क्रम २५ गुह्यान्येतानि भातानि
१११

ततो धर्मतीर्थे दक्षाजन्मस्थानं विलोकयेत् चक्रतीर्थं कुब्जकुंडं तत्पापमलविमोचने १२ स्ना
त्वा स्वर्गधारास्वेव मुच्यते जन्मसंकटात् एकादश्यां मेकादश्यो भिषेया नाम्भावतः १३
स्वर्गद्वारे नरः स्नात्वा स्वर्गलोकमवाप्नुयात् नानाविधानि पापानि बहुजन्मकृतानि च १४
सचैलस्नानतः शुद्धः सचैलस्नानमाचरेत् एवावेगादिना यात्रा सर्वपापप्रणाशिनी १५ इमां
यः कुरुते यात्रां नित्यं शुभफलप्रदम् नते बांधु नराव्रजितः कल्पकोटिशतैरपि १६ अयोध्या
परमं स्थानं मयोध्यापरमं मतम् अयोध्यायाः समा काचित् पुरी नैव प्रदृश्यते १७ अपरं स्वर्गभो
देवि मर्त्यमुक्तिप्रदायकम् सेतासिंधुप्रिरावासबोधिकोऽहिमघर्घरः १८ शतस्नं त्वान

राम
अयोध्या
११२

प्र

द्विजन्मने योवाचकायदंदाति वित्तं श्रद्धयापुनोऽनंचयथपात्रमभात्या गाश्चैववस्त्राणिम
नोहराणिरौप्यं सुवर्णं सम्यग्विधिनाऽन्वः ३३ पठिचिति यत्नेतीर्थस्नानं देवार्चनंतथा द
क्षिणादानतः सिद्धिः सकलं सफलं भवेत् ३४ वाचकेपाठनुष्ठे च सकलाः सफलाः क्रि
याः पुत्रार्थी लभते पुत्रान् धनार्थी धनमाप्नुयात् ३५ मतिधिपूर्जं विधानेवाणितं धर्मनाथं
फ लं वतिपरमं नित्यं देवमाहात्म्यमेतत् यत्कृतं नरपंदरः श्रीमनाथासम्यग्जातु हरिवा
संसर्वभोगाक्ष्यमनंतवा ३६ ॥श्री॥ इतिश्रीअयोध्याखंडे गौरीशंकरसंवादे अयोध्यादेवम
हिमावर्णनंनामत्रिपंचाशोऽध्यायः ५३ ॥श्री॥ शुभंभूयात् सम्वत् १९४० शाके १८०५ समा मागात

११२

८

111

दिव्यानिमुक्तिदानिचतुर्दश सप्तपूर्वस्वरूपोग्यामानयाररायानवोक्षरा: २६ चतुर्दशैव गु
ह्यानिमुक्तिधरातलेभूतले गंगास्नानेस्नानंसंगोगोदानंतथैवपूजनम् २७ आसिपंचगुरु
णानांश्रेयमुक्तिसाधनम् वदंतिमुनयः सर्वेसाधूनांसंगमंवरम् २८ यज्ञोज्ञानंहरेर्भ
क्तिः पापहानिस्वयंजायते ९ तेषांदर्शनेनैवयत्फलंजायतेन्नृणाम् २९ तत्फलंसमवा
प्नोति अयोध्यादर्शनेक्षणे ९ तत्तोष्यधिकंदेवि मसाधान्कुंतिपत्स्वया ३० इदंमाहात्म्यमतुलंयः
पठेत्प्रयतोनरः अयोध्यामावेयेवापिसयातिपरमांगतिम् ३१ तस्माद्देवित्वयाप्रयत्नेनश्रोतव्यं
चनरैःसदा द्विजपूजाविष्णुपूजाविधानंव्याप्रयत्नतः ३२ दानव्यानिसुवर्णानिपपाशांतया